

Silja Kuortti

TUNTEIDEN MUISTIRINTAMAT

Karjalan evakkotyttöjen ja -poikien kielteiset ja korjaavat tunnekokemukset muistinvaraisessa kerronnassa

TIIVISTELMÄ

Silja Kuortti: Tunteiden muistirintamat. Karjalan evakkotyttöjen ja -poikien kielteiset ja korjaavat tunnekokemukset muistinvaraisessa kerronnassa.

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Historian tutkinto-ohjelma

Marraskuu 2021

Tutkielmani käsittelee Karjalan evakkolasten tunteita ja kokemuksia toisen maailmansodan aikana. Tarkastelen, millaisia tunteita lapset kokivat isojen muutosten ja kriisitilanteiden yhteydessä. Lisäksi tutkin, miten lapset selvisivät haasteista ja mitkä asiat toivat heidän elämäänsä myönteisiä tunteita tai rauhoittivat heitä. Aineistoni koostuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Karjala-lehden yhteistyössä toteuttaman keruukyselyn vastauksista. Keruu on toteutettu vuosina 1999–2000 ja sisältää muisteluvastauksia 79 evakkotyöltä ja 49 evakkopojalta. Kyselyyn vastanneet muistelevat vapaamuotoisesti kirjoittaen sodan tapahtumia, evakkoon lähtöä sekä sopeutumista uusille asuinsijoille.

Muistitietoaineiston kautta tuon esiin, mitä tunteita ja tapahtumia evakot nostavat esiin lapsuudestaan sodan taitekohdissa. Muistoihin ovat jääneet idyllinen koti-Karjala, lähestyvän sodan uhka, sodan syttymisen ja kodin menettämisen kauhu, työläs evakkomatka sekä uuden elämän rakentaminen ja sopeutuminen evakkona vieraille seuduille. Näihin elämänvaiheisiin sisältyi tutkimukseni mukaan ahdistusta, kauhua, pelkoa, surua ja epävarmuutta. Karjalan siirtoväki joutui omaksumaan evakon identiteetin ja käsittelemään samalla kodin menetyksiä sekä mahdollisia läheisten kuolemia. Evakkojen muistoissa on kuitenkin myönteisiäkin kokemuksia: onnen hetkiä ympäröivän luonnon kauneudesta, perheen kesken vietetystä ajasta ja lapsuuden leikeistä. Lasten tunnetarpeille ei ollut useinkaan sijaa sodanaikaisen Suomen kuria ja työntekoa korostavassa kasvatuskulttuurissa, mutta muisteluvastauksissa korostui selviäminen arkisten asioiden avulla. Myös usko oli aineistoni mukaan tärkeä lohduttaja.

Tutkielmani osoittaa, että muutoksista ja menetyksistä huolimatta lapset ovat sitkeitä. Vaikka sota on aiheuttanut mittaamattomasti kärsimystä, sodasta ei tule puhua vain kärsimyksen kautta. Tutkielmani onkin jatkoa sodan tunne- ja kokemushistorian moniäänisyyttä korostavalle tutkimukselle. Yksilöiden omakohtaiset tunteet ja muistot tapahtumista rikastuttavat tulkintoja sodanaikaisista tapahtumista. Tutkimukseni syventää myös ihmisen psyykkisen kärsimyksen ja toisaalta psyykkisen kestokyvyn ymmärtämistä osana sodan tunne- ja kokemushistorian tutkimusta. Keskeistä on myös hahmottaa muistojen käyttöarvo tutkimuksessa: vaikka muistelu ja muistaminen ovat subjektiivisia kokemuksia ja muistot saattavat muuntua ajan kuluessa, ne antavat omaa arvokasta tietoaan siitä, miten historian tapahtumia muistellaan, miten niistä puhutaan ja miten niitä tulkitaan.

Avainsanat: evakot, evakkolapset, siirtoväki, karjalaisuus, talvisota, jatkosota, muistitietotutkimus, tunnehistoria, kokemushistoria, kasvatushistoria

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimustehtävä	4
1.2 Tutkimuksen aineisto	5
1.3 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat	8
1.4 Aikaisempi tutkimus	14
2. Lasten elämää Karjalassa ja tunnekulttuurin muotoutuminen	26
2.1 Lapsia kasvatettiin työhön kotona ja koulussa	27
2.2 Lapsen kokemusmaailman rakentuminen ja sota-ajan välttelevät kiintymyssuhteet	33
2.3 Sodan uhka ja hiljainen epävarmuus	40
3. Vaikeat tunteet sodan aikana	46
3.1 Evakkomatkan alku ja kodin menettäminen	50
3.2 Evakon identiteetin omaksuminen	54
3.3 Mieleen painuneet vainajat	59
4. Lasten lohtuna arkiset asiat	65
4.1 Luonto, leikki ja tärkeät kotieläimet	67
4.2 Usko evakkolasten voimavarana	75
4.3 Selviytyjien euforia	83
5. Päätelmät	88
Lähteet ja kirjallisuus	93
Liite 1. Keruukutsu	99
Liite 2. Kartta luovutetun Karjalan alueista	100

Se on tää ihmisen päärustink semmone, et niit oikei vanhoi asjoi ko käy muistelemmaa, ni se tuntuu iha niiko pärekoris koittas kantaa vettä. Koko ajan siin on semmone olo, et tyhjii valluu, eikä saa mittää peril. Sit ne kohat mist tavottaa kii, ne on niiko eläväkuva pätkee, uudemmat värillissii, vanhemmat mustavalkosii ja oikei vanhat eivät liiku ensikää, ne on niiko kuvvii vaa. Mut sit jos on oikei tärkeä asja, vaik kui vanha, ni se voip olla iha värilline. Ja siin voip olla ääniki mukaan, niiko uusis vilmilöis. Mut sit voip olla viel semmostakkii, mitä ei oo kaikist uuemmissakaa viteois. Muistuu hajukii, ja kaikist ihmeellisemp asja on se, et tuntuu tunteminenkii, niiko koskettas vaik kättee tai syväme kohalt. Ja mää ja tiijä jos oikei tarkast muistelo, ni voip tulla vaik tippa silmäkulmaa.

Evakkopojan tarina.¹

---

¹SKS KRA. Evakkopojan tarina 31.a, 1. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

1. Johdanto

Talvisodan syttyminen merkitsi meille karjalaisille suuria ja kipeitä muutoksia elämässämme. Olin silloin 11-vuotias. Aivan huolettomalta olo ei ollut tuntunut mielestäni enää pitkiin aikoihin. Jo monena vuotena etukäteen 7 v. minua vanhempi Maija sisko oli peloitellut mahdollisesti pian puhkeavasta sodasta ja tulevasta maailmanlopusta.

Evakkotyön tarina.²

Suomi joutui osalliseksi toiseen maailmansotaan talvi- (30.11.1939–13.3.1940), jatko- (25.6.1941–19.9.1944) ja Lapin sodan (15.9.1944–27.4.1945) muodossa. Suomalaiset taistelivat pääasiassa itäistä suurvaltaa vastaan, ja sodan seurauksena Suomen oli luovutettava Neuvostoliitolle lähes kymmenen prosenttia pinta-alastaan. Noin 11 prosenttia suomalaisista joutui jättämään kotinsa ja rakentamaan elämänsä muualle. Suurin ryhmä evakkoon lähteneistä oli karjalaisia, joita evakuoitiin talvisodan seurauksena luovutetuilta alueilta noin 407 000 henkilöä. Neuvostoliitolle luovutetut Karjalan alueet sisälsivät 39 kokonaista maalaiskuntaa, 21 kuntaa osittain, kaksi kauppalaa ja kolme kaupunkia: Viipurin sekä Käkisalmen ja Sortavalan Laatokan rannalla. Jatkosodan aikana takaisinvallatulle alueelle palasi noin 70 prosenttia vuoden 1939 väestöstä. Koska sama alue joutui luovutetuksi myös jatkosodan jälkeen, suuri osa karjalaisista joutui tekemään evakkomatkan kahdesti.³

On selvää, että evakkomatka oli dramaattinen muutos ja olosuhteiltaan poikkeuksellinen elämäntapahtuma jokaiselle sen kokeneelle. Tuttu asuinympäristö jätettiin taakse ja edessä oli siirtyminen tuntemattomaan. On tärkeää hahmottaa, että mullistavia vaiheita eivät olleet ainoastaan lähdön hetki ja evakkomatka, vaan evakkouden ja siirtoväen prosessi kesti vuosia ja todella muutti ihmisten elämää.⁴ Se, miten kukin elämänmuutokset koki, on tietenkin omakohtaista ja yksinäistä totuutta on mahdotonta muodostaa. Tutkin nimenomaan näitä omakohtaisia, yksilöllisiä kokemuksia, ja tässä pro gradu -tutkielmassa keskityn käsittelemään karjalaisten evakkolasten kielteisiä

---

² SKS KRA. Evakkotyön tarina 3.a, 1. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

³ Ahokas 2009, 9.

⁴ Ahokas 2009, 9–10.

tunnekokemuksia, kuten pelkoa ja ahdistusta, sekä niistä kertomisen tapaa. Tutkin myös, miten vaikeista tunteista selvittiin eli lohtua tuovia kokemuksia. Siten vaikeiden tunteiden lisäksi sivutaan myös myönteisiä tunteita, kuten toivoa tai esimerkiksi jälleennäkemisen riemua.

Suomalaisten kiinnostus sotavuosien historiaan ei osoita laantumisen merkkejä. Vaikuttaa siltä, että mitä pidempi aika sota-ajan kokemuksista kuluu, sitä helpommin sota-aikaa uskalletaan lähestyä. Lisäksi aika tutkiskella sota-ajan tapahtumia sodan kokeneiden kanssa alkaa olla viimeinen mahdollinen, sillä sodan kokeneet ovat pian poistuneet keskuudestamme. Ville Kivimäki ja Anssi Männistö puhuvat suomalaisten läheisyyden kokemuksesta suhteessa toiseen maailmansotaan: talvi- ja jatkosota ovat olleet ”meidän sotamme” ja ne määrittävät edelleen paljon sitä, mitä ajattelemme kuuluvan suomalaisuuteen ja suomalaisten yhteiseksi koettuun kertomukseen. Toisaalta Kivimäki ja Männistö muistuttavat, että läheisyyden tunteeseen voi liittyä harhakäsitys, että tuntisimme hyvinkin nuo yli 70 vuoden takaiset ihmiset ja heidän kokemuksensa. Suuret murrokset sodan alkamisesta sen päättymiseen ja agraari-Suomen kuihtumiseen ovat tämän päivän suomalaisille vieraita. Mielestäni tämä tosiasia avaa mielenkiintoisen ajatuksen sodan kokemusten tutkimisesta. Sodan kokeneet ovat meille läheisiä vanhemmuuden tai isovanhemmuuden kautta ja talvi- ja jatkosodasta selviäminen on kiinteästi osa kansallisidentiteettiämme. Siksi on valtavan ymmärrettävää, että haluamme tavoittaa sodan kokemusta. Emme kuitenkaan voi tietää tavoittammeko oikeita asioita, eläydymmekö liikaa ja kuvittelemmeko todella koskettavamme sitä maailmaa, jota emme oikeasti kykene tavoittamaan, emme loppuun asti, sillä me emme olleet paikalla. Mikä on mennyttä, on todella poissa.⁵

Perustelen oman tutkimukseni tarpeellisuuden osittain tällä suomalaisten ehtymättömällä kiinnostuksella toisen maailmansodan aikaisiin tapahtumiin. Sodan kokemusten kautta yritetään selkeästi etsiä vastauksia sille, miksi suomalainen yhteiskunta on sellainen kuin se on nyt ja yhä yksilökeskeisemmän tutkimuksen kautta kenties myös siihen, miksi ihminen itse on sellainen kuin on. Kokemusten tutkimuksen kautta yritetään mahdollisesti tavoittaa itseä osana sukupolvien jatkumoa ja siten myös kartoittaa selityksiä oman elämänkaaren kululle. Millaiset tapahtumat ja kokemukset historiassa saattaisivat selittää esimerkiksi sen, että isovanhemmat olivat tietynlaisia kasvattajia ja siten loivat omanlaisensa kasvatustavan myös seuraavalle sukupolvelle?

---

⁵ Kivimäki & Männistö 2016, 7–15.

Selityksiä haetaan toistuvasti myös elämän nurjille puolille ja tummille sävyille. Sodasta selviytymisellä on ollut hintansa. Ville Kivimäen runsaasti huomiota saanut sotatraumateos ”Murtuneet mielet” on oivallinen esimerkki tutkimuksesta, joka hahmottelee sodan traumaattisten kokemusten pitkälle ulottuvaa varjoa. Teos valottaa sodan tunnekokemusten ylisukupolvisuuden mahdollisuutta ja todellisuutta. ”Sodanjälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa, kulttuurissa ja elämäntarinoissa on paljon piirteitä, jotka ymmärtää paremmin, kun huomioidaan tuon ajan ihmisten kokema väkivalta, turvattomuus ja menetykset”, Kivimäki kirjoittaa. Hän kuitenkin muistuttaa, että traumalla tarkoitetaan usein myös täysin normaaleja kokemuksia ja tunteita. Vaikeat tunteet eivät sinällään ole sairaus tai vaadi hoitoa. Siksi trauman käsitteen käyttämisessä tulisi noudattaa tiettyä varovaisuutta: ”Kaikki eivät traumatisoituneet, kaikki eivät alun perinkään joutuneet kärsimään yhtä paljon”, Kivimäki kirjoittaa.⁶

Tästä huolimatta psyykkisen kärsimyksen ymmärtäminen osana suomalaista kokemushistoriaa ja mahdollisesti osana sukupolvien ketjua on erittäin tärkeää. Sen tärkeys tarjoaa myös toisen perustelun sille, että tutkimukselleni on tilausta suomalaisessa historiantutkimuksessa. Tutkimukseni myötä pystyn tuomaan psyykkisen oireilun monimuotoisuuden näkyvämmäksi myös evakkojen ryhmän muistelukerronnassa. Lapsuuden kokemusmaailma ja Karjalan siirtoväki on saanut osakseen tutkimuksellista kiinnostusta, mutta moniäänisempää tutkimusta tarvitaan lisää. Esimerkiksi Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen kirjoittaa artikkelissaan ”Takaisin evakkotielle”, että evakkouden muistelutyössä on korostunut yhteisöllinen ja kansallinen selviäminen, jolloin yksilölliset keho- ja tunnemuistot ovat jääneet sivummalle.⁷ Lisäksi keskustelu psyykkisestä kivusta helpottuu yhteiskunnassamme jatkuvasti: aiemmin psyykkinen tuskaisuus tai vaikeat tunteet olivat enemmänkin vaiettuja tabuja. Haluan osaltani edesauttaa vaikeiden tunteiden esiintuomista ja niiden merkityksien purkamista historiantutkimuksessa.

---

⁶ Kivimäki 2013, 15–17.

⁷ Kuusisto-Arponen 2012, 157.

1.1 Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen, *miten kielteisistä ja korjaavista tunnekokemuksista puhutaan Karjalan evakkolasten muistinvaraisessa kerronnassa*. Kielteinen tunnekokemus tarkoittaa tutkimuksessani sellaista kerronnan osaa, johon sisältyy esimerkiksi ahdistuneisuuden, avuttomuuden, järkytyksen, pelon, surun tai vihan elementtejä tai vaihtoehtoisesti mainintoja tapahtumista, joissa lapsi esimerkiksi joutuu kohtaamaan menetyksen tai kokee itsensä hylätyksi.⁸ Olen jakanut tutkimuskysymykseni osiin seuraavasti:

1. Miten muistelijä käsittelee muutoksia, kuten sodan uhkaa, evakkomatkalta lähtöä, matkantekoa itsessään, kodin menetystä, mahdollisia perheenjäsenen kuolemia?
2. Esitetäänkö kerronnassa kielteisiin tunnekokemuksiin jonkinlainen ratkaisu, joka eheyttää lapsen sisäistä kokemusta? Miten kokemuksesta selvittiin eteenpäin? Tyynnyttikö joku tai jokin, esimerkiksi usko, leikki tai sisäinen uskomusmaailma? Oliko lapsi omavoimainen? Jäikö kielteinen sisäinen kokemus vaille ratkaisua?

Olen päätenyt käyttämään tutkimuskysymyksessäni termiä tunnekokemus siitä syystä, että tunnekokemus määritellään tietoiseksi psykologiseksi kokemukseksi. Tällaisia tietoisia psykologisia kokemuksia ovat esimerkiksi muistot, kuvitelmat ja hetkessä koetut tunteet, ja juuri niitä muistinvaraisesta kerronnasta on mahdollista pyrkiä hahmottamaan. Tietenkin muistelemisessakin on läsnä myös tiedostamattomuus, sillä tiedostamaton ulottuvuus on osa ihmisen psyykeä joka hetkessä eli myös siinä tilanteessa, kun menneitä tapahtumia muistellaan.⁹ Perehdyn muistinvaraisen kerronnan elementteihin, haasteisiin ja erityispiirteisiin enemmän tutkielmani metodologiaa käsittelevässä luvussa.

---

⁸ Näistä tunteista monet eivät ole välttämättä kielteisiä, kun muistetaan, että kielteisilläkin tunteilla on usein tehtävänsä. Esimerkiksi sureminen tai vihan kokeminen ovat surutyön vaiheita ja voivat eheyttää ihmistä psyykkisesti. Kuitenkin tunteiden kokeminen voi olla hyvin tuskallista, ja siten olen luokitellut ne tässä tutkimuksessa kielteisiksi tunnekokemuksiksi. Ks. esim. Poijula, Soili 2007, 62–63; 115.

⁹ [https://tuhat.helsinki.fi/portal/files/57883775/Tunnekokemusten_teoriaa.pdf], Luettu 22.3.2018.; Ks. esim. Klemelä 2011, 138.

1.2 Tutkimuksen aineisto

Aineistoni on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruu ”Evakkotytön ja -pojan tarina 1999–2000”. Keruu sisältää vastaajien itse tuottamaa muistelukerrontaa lapsuusajasta Karjalassa, evakkoajasta sekä jälleenrakennuskaudesta. Keruu on toteutettu yhteistyössä Karjala-lehden kanssa, ja sen alullepanija, Jaakko Linnankivi (1930–2017) kirjoittaa: *”Tarkoitukseni on perehtyä tähän aineistoon selvittääkseni tutkijan tavoin, mitkä asiat ja aihepiirit ovat keskeisemmin säilyneet evakkopoikien ja -tyttöjen muistinvaraisissa kirjoituksissa.”* Vapaamuotoiselle kerronnalle ei ollut asetettu tarkkoja rajoituksia, mutta toiveena olivat *”ajalliset kehykset”* mahdollisuuksien mukaan: *”Talvisotaa pako – paluu kotiin – uusi pako – sopeutuminen muun Suomen elämään.”*¹⁰ Lisäksi vastauksiin toivottiin sisällytettävän *”kotipaikkakunnan luonnon kuvausta, nimistöä, omaa murretta ja sanontoja, kotitöitä, esineitä ja asuja, kouluelämää, leikkejä ja leikkivälineitä, marjastamista, liikuntaa ja laulua yms.”* Opettajana ja myös erilaisissa koulutuspoliittisissa hallinnollisissa tehtävissä työskennellyt Linnankivi toimi aktiivisesti karjalaisia juuria vaalivassa yhdistystoiminnassa, josta keruun alullepano ja kokoaminen ovat osoitus.¹¹ Keruukutsuun vastanneita on yhteensä 128, joista miehiä on 49 ja naisia 79. Vastaussivuja on yhteensä 1638, joukossa on vastaajien otteita tai kopioita päiväkirjoista, runoja sekä jokunen muutamakymmensivuinen muistelmateoskin.

Koska aineistoni on erittäin laaja, en lukenut systemaattisesti jokaista muisteluvastausta sanasta sanaan: joukossa on paljon vastauksia, jotka jäivät vaille tarkempaa lähilukemista eli tekstiin *paluuta*, jossa vastauksesta voidaan huomata uusia tai aikaisempaa tulkintaa kyseenalaistavia piirteitä.¹² Aineisto koostui keskenään hyvin eri pituisista teksteistä. Jotkin vastaukset saattoivat olla vain sivun mittaisia ja kertoa tiiviisti yhdestä muistosta tai kerrata päällisin puolin evakkomatkan vaiheet. Pisimmät vastaukset taas muodostuivat jopa monikymmensivuisista teksteistä, joissa tutkimuksellista maaperää oli runsaasti. Tutkimukseni kannalta hedelmällisintä oli keskittyä vastauksiin, joista pystyin hahmottamaan ajallisia raameja: kokemuksia koti-Karjalasta ja lapsen arjesta ennen sodan syttymistä, epävarmuutta lähestyvästä sodasta ja sen muutoksista, sodan syttymisestä ja kodin jättämisestä sekä asettumisesta uusille asuinseuduille evakkona. Osa vastauksista kertoo myös paluusta kotiseudulle talvisodan jälkeen sekä taas uudesta evakkomatkastasta jatkosodan yhteydessä.

---

¹⁰ SKS KRA. Linnankivi & Karjala-lehti 30.9.1999, Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

¹¹ Linnankivi & Linnankivi 2017, [<https://www.hs.fi/muistot/art-2000005130855.html>]. Luettu 2.11.2017.

¹² Pöysä 2015, 31.

Kokemuksia oli siis paitsi talvisodan myös jatkosodan ajalta sekä jonkin verran elämästä sodan jälkeen. Näistä muisteluvastauksista pystyin hahmottamaan yksilön kokemuksia niissä ajallisissa taitekohdissa, jotka määrittävät tutkimukseni kontekstin.

Keruu sopii tutkimukseni aineistoksi erityisesti siitä syystä, että se keskittyy nimenomaan lapsiin, evakkotyttöihin ja -poikiin. Lapsuutta ei ole kuitenkaan määritelty keruukutsussa rajoittumaan tiettyihin ikävuosiin eli käytännössä ”lapsuus” ulottuu vastauksissa ja tutkimuksessanikin myös nuoruuden ikävuosiin. Kehitys- ja elämänkaaripsykologi Erik H. Eriksonin mukaan nuoruusikä käsittää ikävuodet 10–18.¹³ Suuri osa vastaajista muistelee elämästään ajanjaksoa, joka sijoittuu juuri tähän ikäkauteen. Jokainen kirjoittaja ei kuitenkaan kerronnassaan tuo esiin, minkä ikäinen hän on ollut tapahtumien ajankohtana. Lisäksi muistelukerronnan ajallisten kehysten puitteissa sota-ajan evakkolapsi on myös kasvanut parilla vuodella. En kuitenkaan näe tutkimuksellisenä esteenä sitä, että tarkat iät eivät ole tiedossa jokaisen kohdalla tai että ikää ei ole vuoden tarkkuudella rajattu, sillä tavoitteena on lapsuuden kokemusmaailman tavoittaminen evakkoaikana. Riittää, että lapsuus on hahmotettavissa esimerkiksi perhesuhteiden kautta, kun vastaaja puhuu vanhemmistaan ja sisaruksistaan. Siten voidaan tehdä tulkinta, että vastaaja on ollut vielä kiinteästi lapsuudenkotinsa vaikutuspiirissä: hänet voidaan luokitella sosiaalisesti lapseksi, vaikka olisikin ikänsä puolesta jo nuori aikuisen alku.¹⁴ En myöskään koe esteeksi sitä, että tutkimuksen vastaajista hieman suurempi osa on naisia, sillä tutkimukseni ensisijainen tarkoitus ei ole eritellä kerronnan eroavaisuuksia sukupuolten välillä.

Aineiston ansioita tutkimukseni kannalta ovat myös keruukutsun sisältämien ohjeiden rajoittamattomuus: kerronta on todella vapaamuotoista, joten pääsen tutkimaan sitä, mainitaanko tietynlaisia kielteisiä kokemuksia tai tunteita ja jos mainitaan, mitä ne ovat ja miten niistä puhutaan. Rajoittamaton kerronta on tietenkin myös haaste, sillä muistelijoiden kerronnan ja kirjoittamisen tavat ovat luonnollisesti toisistaan poikkeavia ja jokaiselle ne eivät ole myöskään yhtä luontevia tapoja käsitellä asioita.¹⁵

---

¹³ Almqvist 2004, 118.

¹⁴ Aapola & Kaarninen 2003, 12.

¹⁵ Malinen & Tamminen 2017, 36.

Jaakko Suominen on pohtinut keruiden käyttöä artikkelissaan ”Mediasta kysymässä. Radiota, televisiota, puhelinta ja tietokonetta käsittelevät keruukutsut aineistona”. Suomisen mukaan keruissa lähdekriittiset huomiot on suunnattava voimakkaasti vastaajiin ja vastausten käyttöarvoon, aineiston edustavuuteen, vastaajien antamien tietojen luotettavuuteen, teemojen valintaan sekä aineiston rajaamiseen. Keskeistä on kunkin keruun kohdalla pohtia, miksi juuri tämä keruu on järjestetty ja miksi siinä on kysytty juuri ne kysymykset, jotka on kysytty. Luonnollisesti keruun kysymyksenasettelut ja kysymisajankohta vaikuttavat vastauksiin. Lisäksi keruukutsut ovat kysymysluonteestaan huolimatta myös itsessään kertomuksia ja tekstejä, jotka luovat käsityksiä ilmiöstä, johon vastauksia kerätään.¹⁶ Tämä näkyy selvästi Jaakko Linnankiven keruukutsussa, jossa on selkeästi havaittavissa narratiivisuutta, tietynlaista tarinallisuutta ja juonellisuutta. Se korostaa evakkomatkojen tapahtumasarjan alkuja ja loppuja elämän mullistavan sodan suuressa kokonaiskuvassa. Lisäksi keruukutsussa esiintyvät tietyt tutkimustehtäväni diskurssit, kun Linnankivi perustelee keruunsa tarpeellisuutta. Diskurssilla tarkoitan tässä yhteydessä sota-ajan tapahtumiin kytkeytyviä ajattelutapoja, joita voidaan tutkia kielellisten ilmaisujen kautta. Keruukutsun ensimmäinen kappale havainnollistaa erinomaisesti Linnankiven keruukutsun luonnetta: *”Tänäinkin vaeltavat lukemattomat lapset eri puolilla maailmaa evakkotaipaleella. Järkyttävät kokemukset syöpyvät lasten muistiin ja vaikuttavat koko elämän ajan. On aiheellista, että näitä muistoja aikanaan puretaan ja samalla selviydytään niiden paineista.”*¹⁷ Tämä Linnankiven kuvaus kertoo sodan järkyttävyydestä ja kauaskantoisuudesta sekä muistelusta mahdollisena selviytymisen keinona.

Linnankiven kuvaus toimii myös eräänlaisena motivaation herättäjänä vastaajille: keruulle annetaan merkitys. Paitsi että se antaa mahdollisuuden purkaa evakkovuosien muistelijoiden henkilökohtaisia elämäntarinoita, tarkoitusta luodaan rinnastamalla Suomessa koetut sodan kauhut niihin maihin, joissa sota on ollut keruun tapahtumahetkellä todellisuutta ja joista ihmiset joutuvat poistumaan pakolaisina. Keruut itsessään luovat ajatuksen myös talletetusta perinteestä, kun vastaajien antama aineisto on järjestetty ja talletettu tutkijoiden käyttöön Kansanrunousarkiston kokoelmiin.¹⁸ Tällainen ajatus perinteen tallentamisesta ja myös oman tarinansa säilyttämisestä historiaan voitaneen myös lukea kannustimeksi vastata keruuseen. Asia erikseen ovat tietenkin vielä sellaiset kilpakeruut, joissa houkuttimena on selkeä palkinto. Linnankiven keruukutsussa tärkein innoittaja lienee aihepiirin

---

¹⁶ Suominen 2011, 234–251.

¹⁷ SKS KRA. Linnankivi & Karjala-lehti 30.9.1999, Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

¹⁸ Suominen 2011, 237.

puhuttelevuus vastaajien kannalta, vaikkakin ilmoituksessa luvataan Karjala-lehden julkaisevan ”valittuja evakkopoikien ja -tyttöjen tarinoita”.¹⁹ Suominen mainitsee tällaisen kilpailumotivoinnin korostavan matalan tason yksilökeskeistä perustetta keruuseen osallistumiselle. Samalla keruun järjestäjä voi rivien välistä ohjeistaa osallistujaa vastaamaan mahdollisimman halutulla tavalla ja toisia vastaajia paremmin, ainakin jos haluaa saada kirjoituksensa julkaistuksi.²⁰

Vaikka keruut ovat perinteen tallentamista, ne ovat ennen kaikkea keruun järjestäjän ja keruuseen vastaajien yhdessä luomaa todellisuutta. Keruu on vuorovaikutteista käsityksien muodostamista tutkittavasta ilmiöstä, vaikka kysyjä ja vastaaja eivät koskaan olisi konkreettisesti tekemisissä toistensa kanssa. Jyrki Pöysä käyttää välillisen kommunikaation käsitettä, joka tarkoittaa sitä, että kysyjän ja vastaajan ei tarvitse tavata toisiaan.²¹ Tutkimuksellisesti on tärkeää muistaa, että keruun järjestäjän omat käsitykset ja kokemukset ovat ohjanneet ohjeistuksen laatimista. Nämä kokemukset ja käsitykset ovat osittain jaettuina vastaajien kanssa. Linnankiven keruukutsussa kokemusten jakaminen on erittäin korostunutta, sillä Linnankivi oli itsekin yksi Karjalan evakoista ja allekirjoittaa ilmoituksensa paitsi nimellään, myös ”evakkopoika”-statuksella. Hän luo yhteisen kokemuksen vaikutelmaa myös viittaamalla me-muodossa yhtenäiseen Karjalan evakkojen joukkoon ja kirjoittamalla lopuksi Karjalan murteella: ”Tuu mukkaa varmistammaa, et meiä tiijot ja muistot säilyyt sukupolvilta seuraavil! Kirjoita tarina!” Näin ollen kyse ei ole ”puhtaasta” perinteestä. Suominen toteaaakin, että *keruu* ei ole yksiselitteisen totuudenmukaista tietoa, joka odottaa kerääjäänsä, vaan keruun järjestäjien ja tiedonantajien kohtaamista, josta tietoa eli perinnettä syntyy.²²

1.3 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

Se, että tarkastelen tutkimuksessani nykyisyydestä käsin tuotettua muisteluun pohjautuvaa aineistoa, antaa jo selkeän suunnan työni teoreettisiin lähtökohtiin. Ensinnäkin puhun toistuvasti *muistelukerronnasta* tai *muistelukirjoituksista*, mikä ei ole sattumanvaraista. Jyrki Pöysä pohtii teoksessaan ”Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun ja muistelukerronnan tutkimukseen” aineiston nimeämisen vaihtoehtoja. Riippuen siitä, mitä halutaan korostaa, aineistosta voidaan käyttää erilaisia

---

¹⁹ SKS KRA. Linnankivi & Karjala-lehti 30.9.1999, Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²⁰ Suominen 2011, 236–237.

²¹ Pöysä 2015, 15.

²² Suominen 2011, 237.

nimityksiä. Tutkielmassani tärkeää on kuitenkin korostaa nimenomaan muistinvaraisuutta, ja tämän tulee selvitä myös käyttämistäni käsitteistä. Kerronnan ja kirjoituksen rinnakkainen käyttö synnyttää ehkä virheellisen vaikutelman siitä, että ne tarkoittaisivat eri asioita. Viittaan käsitteillä kuitenkin yhtä kaikki samaan, kirjoitettuun muistitietoaineistooni. Kerronta-termin käyttö juontuu ennen kaikkea siitä, että menneisyyden muistelu on aina luonteeltaan narratiivista, kertovaa. Kuten Pöysä toteaa, kerronnan käsite ei ole aivan mutkaton, sillä se yksinkertaistaa keruuvastaukset automaattisesti puhtaaksi kerronnaksi tai kertomukseksi. Jos puhuttaisiin läpi tutkimuksen pelkästään esimerkiksi *vastauksista*, olisi mahdollista vertailla kirjoitusten narratiivisia piirteitä sen muihin rakenteisiin.²³ Omassa tutkimuksessani tärkeintä ei ole kuitenkaan eritellä kirjoitusten narratiivisia piirteitä, vaan poimia erilaisia, toistuvia muistiin perustuvia kokemuksia ja asetelmia. Tästä johtuen otan vapauden viitata keruun muistelukirjoituksiin myös termeillä *muisteluvastaus*, *muistelmateos*, *runo* tai *päiväkirjan ote* sen mukaan, mitä osuutta aineistosta käsittelen.

Pöysä puhuu teoksessaan *lähiluvun* käytännöistä. Hänen mukaansa muistelu- ja teemakirjoitusten ymmärtämisessä ei ole kyse pelkästään tarkasta yksityiskohtien lukemisesta. Pöysä kuvailee, miten lähiluku voi tarkoittaa monessa vaiheessa tapahtuvaa tekstin lukemista. Kun aineistoon palaa useamman kerran, tulkinnat syvenevät ja voivat myös muuttua. Juuri tästä tutkimusprosessissani oli kyse: ensin selasin aineistoa läpi lukien muisteluvastauksia sieltä täältä. Loin kokonaiskuvaa siitä, millaisesta keruuaineistosta on kyse, ja millaisia asioita nousee esiin. Pöysän mukaan tällöin pyritään tavoittamaan tekstin *kokonaismerkitys*. Seuraavilla lukukerroilla aloin tehdä tarkempia huomioita ja muistiinpanoja. Siten alkoi hahmottua erilaisia, toistuvia merkityksiä ja tulkintoja, joita muistelijat olivat vastauksissaan tuoneet esiin evakkokokemuksestaan ja sota-ajasta. Mitä useammin tein tekstiin *paluita*, sitä monipuolisemmin pystyin ottamaan kunkin vastauksen erityispiirteet huomioon. Muistiinpanojen tekeminen toi mukaan *kirjoittamisen*, ”joka yhdistyy tulkitsevaan lukemiseen” jo varhaisessa tutkimusprosessin vaiheessa. Myöhempi kirjoittaminen tutkimuksessa taas on sanallisesti tulkitsevaa.²⁴

Keskeistä on purkaa myös muistitietotutkimuksen käsitteitä ja muistitiedon olemusta. Kansainvälinen termi muistitietotutkimukselle on *oral history*, sanatakkasti käännettynä suullinen historia. Tämä viittaa pääasiassa haastattelumenetelmin tuotettuihin aineistoihin. Suomalaisessa tutkimuksessa on

---

²³ Pöysä 2015, 13–14.

²⁴ Pöysä 2015, 28–30.

kuitenkin korostunut kirjoitettujen aineistojen merkitys, mikä selittynee korkeatasoisilla perinnearkistoilla. Muistitietomateriaalin käyttö historiantutkimuksessa voi olla moninaista. Outi Fingerroos ja Riina Haanpää jakavat muistitietotutkimuksen kolmeen osaan: selittävään, ymmärtävään ja kriittiseen. Selittävä tutkimus kuvaa menneisyyttä siten, että tutkija ei merkittävästi vaikuta historiankuvaukseen. Muistitietoaineisto on pikemminkin menneisyyttä täydentävää kuvailua. Ymmärtävä tutkimus sen sijaan on muistinvaraisen aineksen subjektiivisempaa tulkintaa, jolloin tutkimuksen lopputuloksena ei ole menneisyyden aukoton selitys. Kriittinen tutkimus on ymmärtävän tutkimuksen kaltaista, mutta pohtii menneisyyden olosuhteita erityisen tarkasti. Oma tutkimukseni sijoittuu tämän mallin mukaisesti ymmärtävän muistitietotutkimuksen kenttään. Useimmiten muistitietotutkimukset sisältävät kuitenkin näitä kaikkia tasoja limittäin.²⁵

Muistitietotutkimuksessa on keskeistä ymmärtää sen tutkimukselliset ongelmat. Tutkimusmenetelmää on kritisoitu juuri sen subjektiivisuuden takia. Millainen tieteellinen lähdearvo voidaan antaa omakohtaiselle käsitykselle menneestä? Uuden sotahistorian tutkimuksen mukaisesti voidaan painottaa kuitenkin menneisyyden moniäänisyyden tärkeyttä. Usein kuultu sanonta ”ihmiset kirjoittavat oman historiansa” pitää omalla tavallaan paikkansa, sillä se, mihin kertoja uskoo, on totta hänelle. Subjektiivisuus kuuluu historiaan samalla tavalla kuin kiistämättömät tosiasiatkin. Tärkeää on tietenkin pohtia kriittisesti sitä, kenen totuudesta on kyse ja mitä kertojan totuus voi antaa yleiselle käsitykselle menneisyydestä.²⁶ Fingerroos ja Haanpää viittaavat tutkija Jorma Kalelaan, joka on tuonut suomalaiseen muistitietotutkimukseen *hedelmällisen tiedon* käsitteen. Se tarkoittaa, että kun tutkija tekee lähteille oikeanlaisia tutkimuskysymyksiä, myös tiedosta tulee perustellusti pätevää: ”Lähteitä ei aseteta luotettavuuden mittapuuhun, vaan niitä pidetään eri tavoin informatiivisina.” Tässä korostuu tutkimustehtävän ja sen alakysymysten oikeanlainen asettelu. Tutkijan on etukäteen pohdittava, onko hänellä edellytyksiä kysyä haluamansa kysymykset ja etsiä niihin vastauksia sekä samalla tiedostettava vastuu tulkinnoistaan ja niiden subjektiivisuudesta.²⁷

Subjektiivisuuden lisäksi muistitiedon olemuksessa on huomioitava sen aikasuhteet. Kun tuotetaan muistinvaraista kerrontaa nykyisyydestä käsin, on huomioitava, että muisteltu minä on eri asia kuin nykyinen minä. Nykyisyyden ja muistellun tapahtuman välinen aika on vaikuttanut muistelijaan

---

²⁵ Fingerroos & Haanpää 2006, 37–40; Haapalahti 2007, 12–14.

²⁶ Haapalahti 2007, 15.

²⁷ Fingerroos & Haanpää, 35.

väistämättä. Muistot muuntuvat. Tätä painottaa Lynn Abrams kuvaillessaan muistin luonnetta teoksessaan ”Oral history theory”. Hän kuvailee *omaelämäkerrallisen muistin* luonnetta: muistelijan antaman muistitieto on kooste tapahtumista, jotka ovat yksilöllisesti rakentuneet muistelijan mielessä hänen henkilökohtaisen kokemusmaailmansa rakenteiden mukaisesti. Vastaaja voi myös käyttää muistojaan eri tarkoituksiin: toki hän voi vastata tutkijan ohjeistuksen mukaisesti ja siten vastata tutkijan tarpeisiin, mutta hän voi myös selittää tapahtumia uudelleen itselleen tai toisille ihmisille, maalaila omaa paikkaansa tapahtumissa tai etsiä muistojensa kautta tyyntäviä selityksiä.²⁸ Mikään ei takaa, että muistojen tapahtumat ovat todellisuudessa tapahtuneet niin kuin muisteliija sanoo, mutta toisaalta mikään ei ole yksilölle enemmän totta kuin hänen oma todellisuutensa. Alessandro Portellin mukaan muistitieto kertoo enemmän tapahtumien merkityksestä kuin itse tapahtumista.²⁹ Siten voidaan perustella, että muistitiedon avulla voidaan tarkastella ainakin mikrotason ilmiöitä, joissa kiinnostus on suunnattu yksittäiseen ja erilliseen yksilöön tai ryhmään, tässä tutkimuksessa evakkoon ja Karjalan evakkojen ryhmään.³⁰ Toisaalta tutkimuksessani on kyse koko suomalaiselle yhteiskunnalle merkittävästä tapahtumasta. Näin ollen myös kollektiivinen muisti ja yhteiskunnan sota-ajan tapahtumille antamat merkitykset ovat mahdollisesti muokanneet muistelijan käsityksiä tapahtumista.

Muistitietotutkimuksen yhteydessä on keskeistä selittää myös itse kehittämäni termi, joka esiintyy pro gradu -tutkielmani otsikossakin. *Muistirintama*-käsitteellä tarkoitan alati muuntuvien muistojen kokonaisuutta. Rintama sanana viittaa sodasta puhuttaessa usein taistelun tai sotatoimialueen etulinjaan tai laajemmin koko sota-ajasta.³¹ Myös nämä taisteluiden rintamat olivat konkreettisesti jatkuvassa muutoksessa, ja siten toimivat käsitteessä symbolisena vastineena monitahoisesti muuntuville kokemuksille, muistoille, ja niistä kumpuaville tunteille, joita muistelijat elämästään ja sodan vaikutuksista kertovat.

Sota-ajasta ei ole kuitenkaan rintama-sanana ainoa vastine, vaan sillä voidaan tarkoittaa myös poliittista liittoumaa tai armeijaryhmää. Neuvostoliiton puna-armeijassa armeijaryhmästä käytettiin nimitystä rintama.³² *Kansanrintama* taas on poliittinen yhteistyöliittouma, jossa kommunistit

---

²⁸ Lynn 2010, 86.

²⁹ Portelli 2006, 55.

³⁰ Peltonen 2006, 150.

³¹ Ks. esim. [<https://fi.wikipedia.org/wiki/Rintama>]. Luettu 15.9.2019.

³² Ks. esim. [<https://fi.wikipedia.org/wiki/Armeijaryhmä>]. Luettu 16.11.2021.

liittoutuivat sosiaalidemokraattien ja muun muassa liberaalien kanssa vastustamaan 1930-luvulla voimistunutta fasismia. Suomessa kansanrintamaksi voidaan kutsua Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen, Maalaisliiton sekä Suomen Kommunistisen Puolueen ja Suomen Kansan Demokraattisen Liiton pohjalle muodostunutta hallitusyhteistyötä toisen maailmansodan jälkeen.³³ Myös Leningradissa ja Petroskoissa vuosina 1932–1937 ilmestynyt suomenkielinen aikakauslehti oli nimeltään *Rintama*. Lehti käsitteli kaunokirjallisuutta ja yhteiskuntapolitiikkaa. Kun lehti lakkautettiin, se sai seuraajakseen karjalankielisen *Karelijän*.³⁴ *Rintamalehdet* olivat myös oma käsitteensä. Ne olivat rintamalla oleville sotilaille tarkoitettuja lehtiä. Suomessa ilmestyi talvi- ja jatkosodan aikana useita rintamalehtiä, joskin niiden ilmestyminen oli hyvin vaihtelevaa: jotkut lehdistä ilmestyivät vain kerran, toiset useamman vuoden ajan.³⁵

Vaikka itse kehitin *muistirintama*-käsitteen ajatuksissani nimenomaan sodan muuntuvat taistelurintamat, punoutuu sana myös ajan yhteiskuntapoliittiseen kenttään. Työni kannalta kytkös Karjalaan ja karjalaisuuteenkin *Rintama*-lehden myötä on tietyllä tapaa osuva, vaikka Petroskoi olikin osa Neuvosto-Karjalaa eikä Suomen Karjalaa. Suomi miehitti jatkosodassa Petroskoin lähes kolmeksi vuodeksi, ja jo ennen miehitystä alueella asui iso suomalainen vähemmistö.³⁶

Muistin ja muistojen muuntuvuus on yksi tutkimukseni tärkeimmistä metodologisista perustuksista. Muistitietotutkimuksen ymmärtämisen lisäksi on tärkeää hahmottaa kokemuksen ja tunteiden tutkimisen erityispiirteitä. Ville Kivimäki käsittelee kokemuksen tutkimusta monipuolisesti artikkelissaan ”Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa”. Hän erittelee kokemuksen käsitettä ja käsitteen ymmärtämisen tarjoamia mahdollisuuksia tutkimukselle. Kokemuksia voi hänen mukaansa ajatella ”prosesseina, joissa kieli, sosiaaliset suhteet ja kulttuuriset merkitysjärjestelmät muokkaavat ihmisten elämysmaailmaa”. Merkitykset ja tulkinnat ympäristöstä ja tapahtumista muuttuvat monien eri tekijöiden summana. Näitä tekijöitä voivat olla esimerkiksi sosiaalinen asema ja oma yksilöllinen elämänhistoria, johon uudet kokemukset peilautuvat. Tutkimuksellisesti ei ole myöskään usein tärkeää tietää, menikö tapahtuma todellisuudessa täydellisesti juuri siten, miten ihminen myöhemmin kuvailee kertoessaan

---

³³ Ks. esim. [https://fi.wikipedia.org/wiki/Kansanrintama#Suomen_kansanrintama]. Luettu 16.11.2021.

³⁴ Ks. esim. [[https://fi.wikipedia.org/wiki/Rintama_\(lehti\)](https://fi.wikipedia.org/wiki/Rintama_(lehti))]. Luettu 16.11.2021.

³⁵ Ks. esim. [<https://fi.wikipedia.org/wiki/Rintamalehti>]. Luettu 16.11.2021.

³⁶ Jeskanen 2019, [<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006154976.html>]. Luettu 16.11.2021.

kokemuksestaan. Tärkeää on Kivimäen mukaan keskittyä ”kussakin historiallisessa tilanteessa tapahtuvaan vuorovaikutukseen, jossa kokemukset saavat merkityksensä sekä muuttuvat sosiaalisesti ja kulttuurisesti jaetuiksi”.³⁷

Kivimäki nostaa esiin myös kiinnostavan käsitteen *kokemusyhteisö*. Omassa työssäni Karjalan evakot ovat oma kokemusyhteisönsä, joka on muodostunut niistä erilaisista tavoista, joilla sodan aikaisia tapahtumia on käsitelty laajemmalla tasolla. Miten evakkoja on käsitelty esimerkiksi lehdistössä eri aikoina tai myöhemmin tietokirjallisuudessa? Millaista omaa merkitysjärjestelmää evakot ovat luoneet siitä tilanteesta käsin, jossa he ovat oma erityinen ryhmänsä, jonka jäsenet joutuivat rakentamaan uuden elämän uusille asuinseuduille? Yksilön ja yhteisön kokemukset eivät ole toisistaan erillään. Yhteinen muistelu ja kollektiivinen muistelu ovat luoneet tulkintoja ja todellisuutta kokemuksista sekä niistä kirjoittamisen ja puhumisen tavasta.³⁸

Kokemus-käsitteen tarkastelun kautta on Kivimäen mukaan mahdollisuus ”tuoda yhteen historian tutkimuksen metodologioita tunteiden historiasta kehollisuuden historiaan”.³⁹ Oman tutkimukseni kannalta tämä näkemys on erittäin hedelmällinen. Aineistossani esiin nousevat monipuolisesti keholliset reaktiot kuin myös sanoitetut tunteet. Jotkut nimeävät ja erittelevät tunteitaan, toiset kuvaavat esimerkiksi oksentaneensa pelon tai inhon hetkinä. On myös mielenkiintoista pohtia tunteiden, kokemuksen ja muistin eroa. Itse käytän työssäni käsitettä *tunnekokemus*, mikä sinänsä kuvaa hyvin sitä, että käsitteitä ei ole helppoa erottaa toisistaan. Kirjoitan myös *tunteista* ja *kokemuksista*, enkä ole tehnyt selkeää eroa niiden välille. Kivimäen mukaan monista yhtymäkohdista huolimatta käsitteet eivät ole sama asia. Hän nimittää tunteiden, kokemuksen ja muistin suhdetta *avoimeksi kolmiyhteydeksi*, jonka kautta menneisyyden tarkasteluun voidaan saada uusia näkökulmia.⁴⁰

Tunteiden tutkimuksesta Kivimäki nostaa esiin mielenkiintoisen seikan: hänen mielestään tunteita on viime vuosina tutkittu erityisesti nostamalla esiin jokin tietty tunnekäsite tietyssä ajassa pyrkien osoittamaan sen ”historialliset määreet ja asiayhteydet”. Tunteiden suuri kulttuurinen vaihtelu on

---

³⁷ Kivimäki 2019, 30.

³⁸ Kivimäki 2019, 30.

³⁹ Kivimäki 2019, 30.

⁴⁰ Kivimäki 2019, 28.

saatu useimmiten esiin tutkimustuloksissa, mutta koettujen tunteiden yhteiskunnallinen merkitys on saattanut jäädä vaille huomiota. Hän muistuttaa, että tunteilla on merkittävä vaikutus ”osana kokemusyhteisöjen muodostumista, kokemusten institutionalisoitumista, yksilön ja yhteisön vuorovaikutusta sekä ihmisten mahdollisuuksia sanallistaa ja muistaa kokemuksiaan”. Kokemushistoriassa jokainen näistä ulottuvuuksista on keskeinen. Kokemushistoria taas pyrkii selittämään yhteiskunnallisia tapahtumia kokemusten kautta. Tunne- ja kokemushistorian näkökulmia yhdistäessä voidaan saavuttaa monipuolinen ymmärrys menneisyydestä. Tässä tutkielmassa onkin keskeistä ymmärtää tunteiden tutkimuksessa myös niiden yhteiskunnallinen ulottuvuus.⁴¹

1.4 Aikaisempi tutkimus

Suomessa evakkojen ja ylipäättään sodan kokemuksia käsittelevää tutkimusta on tehty aikaisemminkin. Uuden sotahistorian tutkimuksen vakiinnuttua osaksi suomalaista historian tutkimusta 1990-luvulla yksilön kokemuksille alettiin antaa yhä enemmän painoarvoa. Sota ei tarkoittanut enää vain taisteluiden ja joukko-osastojen kuvausta, vaan käsitys sodan todellisuudesta monipuolistui.⁴² Uuden sotahistorian tutkimus avasi siten oivallisen tutkimuksellisen tilauksen myös niille sodan kokeneille ihmisille, jotka aiemmin olivat jääneet unohduksiin. Kiinnostus alkoi ulottua myös naisiin ja lapsiin sekä erilaisiin ryhmiin, joista evakot ovat yksi esimerkki.

Ensisijainen verrokkiaineistoni on Liisa Ahokkaan tutkimus ”Evakkomatalla. Karjalaisten kokemuksia ensimmäiseltä evakkomatkalta”. Ahokas on kirjoittanut oman pro gradu -tutkielmansa pohjalta teoksen, jossa hän avaa muistelukerronnan ja muistitietotutkimuksen avulla Karjalan evakkojen kokemuksia. Siten sen yhtäläisyydet omaan tutkimukseeni ovat kiistattomat. Eroavaisuusiakin kuitenkin on: Ahokkaan aineisto on kerätty vuosina 1951–1952 eli varsin pian sotien jälkeen, kun taas oma keruuaineistoni, ”Evakkotytön ja -pojan tarina 1999–2000”, on koottu vuosituhannen vaihteessa. Lisäksi Ahokas keskittyy kaikkiin ikäryhmiin. Hänen tutkimuksensa käsittää ajallisesti ”ensimmäisen evakkomatkan”, joka alkoi talvisodan vuosista 1939–1940, kun taas oman tutkielmani aikajänne on laveampi käsittäen myös aikaa ennen sotaa sekä jatkosotaa ja jälleenrakennuskautta.

---

⁴¹ Kivimäki 2019, 25–27.

⁴² Haapalahti 2007, 4; Ahokas 2009, 9.

Tutkimuskysymykseni on myös rajatumpi, sillä tutkimuskohteeni painopiste on kielteisissä tuntemuksissa ja niistä selviämisessä.⁴³

Koen Ahokkaan tutkimuksen tarjoavan oivallisen alustan oman tutkimukseni liittämiseksi aiempaan tieteelliseen viitekehykseen. Teos on tarkka kuvaus siitä, miten evakkoon lähteneet ovat muistelleet mullistavia käännteitä vain muutamia vuosia tapahtumien jälkeen. Keskeistä on toki muistaa, että aina dramaattisia muutoksia ei välttämättä koettu järisyttäväksi, vaikka Ahokkaan tutkimuksen mukaan näin usein olikin.

Ahokas avaa monipuolisesti muistitietotutkimuksen luonnetta. Hän korostaa muistitietotutkimuksen mahdollisuuksia, joita ei aiempina vuosikymmeninä tunnustettu. Muistitietotutkimusta pidettiin jopa epäilyttävänä sen subjektiivisuuden tähden. Sittemmin historian tieteenalalla omiksi alueikseen on eriytynyt kokemus- ja tunnehistoria, ja erityisesti näillä aloilla muistitietoaineistot tarjoavat moniäänisyyttä menneisyyden hahmottamiseen. Miten muuten kuin menneisyyden tapahtumien kokeneiden äänen kautta voisikaan päästä tutkimaan heidän kokemuksiaan? Vaikka nykyhetki vaikuttaa aina muisteltuihin tapahtumiin, muistitietoaineistojen tarjoamia mahdollisuuksia ei kannata ohittaa. Tutkijan tehtäväksi jää arvioida, kenen ääni tutkimuksesta välittyy, kun hän käyttää muistitietoaineistoa. Omien tulkintojen merkitys ajankuvan muokkaajana ja menneisyyden kuvauksen rakentajana on tiedostettava.⁴⁴

Kun luin ”Evakkomatalla” -teosta, koin useita oivalluksen hetkiä. Aiemmat ajatukseni aiheesta saivat tuoreet suuntaviivat. Oma käsitykseni evakkomatkan kokemuksista noudatteli ehkä turhan opittua sota-ajasta kertomisen tapaa: sitä, että siitä täytyy kirjoittaa kärsimyksen kautta. Ahokkaan teos osittain vahvisti ajatusta siitä, että kärsimys on ollut todellista, mutta avasi myös toisenlaisia evakkojen tuntemuksia ja ilmiöitä: hämmennystä, epätietoisuutta, esimerkiksi jopa seikkailunhalua – olihan joillekuille evakkomatka jännittävä maisemanvaihdos, vaikka tästä näkökulmasta teemaa harvoin ensimmäiseksi lähestytään.⁴⁵ Ahokkaan tutkimuksen kautta sain käsitteistön, jonka avulla pystyin perehtymään teemaan oman aineistoni kautta. Hän kuvaa kokemuksen monitasoisuutta, sen samanaikaisuutta usealla tasolla: se nivoutuu sekä suuriin poliittisiin rakenteisiin, varsinaisiin

---

⁴³ Ahokas 2009, 12–13.

⁴⁴ Ahokas 2009, 16–17.

⁴⁵ Ahokas 2009, 22.

tapahtumiin, henkilöhistoriaan sekä yksilön kokemuksiin ja tunteisiin.⁴⁶ Näistä tärkein ulottuvuus itselleni on juuri yksilön kokemus- ja tunnemaailma.

Erityisen tärkeäksi oman tutkimuskysymykseni kannalta nousivat kuitenkin rikkaat kuvakset siitä, mitä perusturvallisuutta ja normaalia arkea järkyttävät tapahtumat saivat aikaan. On koskettavaa huomata, miten sota saapui voimalla tavallisten ihmisten elämään huolimatta siitä, että se ei täysin yllätys ollutkaan – olihan sodan uhka vellonut ilmassa jo pitkään. Monissa Ahokkaan aineiston kertomuksissa toistuu virke: *”Se oli aivan tavallinen koulupäivä.”*⁴⁷ Negatiivisten tunteiden ja traumaattisten kokemusten näkökulmasta tarkasteltuna tämä on itselleni ensiarvoinen huomio. Sillä eikö trauma tarkoita juuri kokemusta epätavallisesta, perusturvallisuutta järkyttävästä tapahtumasta? Yhtäkkiä jatkuvuus ja elämän ennustettavuus ovat uhattuina.

Psykologian kautta määriteltynä psyykkistä traumaa edeltää traumatisoiva tapahtuma, joka voi olla mikä tahansa äkillisesti syntynyt, odottamaton tai uhkaava tilanne, johon ei ole osattu varautua etukäteen. Tapahtuma voi aiheuttaa voimakkaita, normaalia elämää häiritseviä tunnereaktioita ja voi koskettaa yksittäistä henkilöä, perhettä, ryhmää tai koko yhteiskuntaa. Tärkeää on huomioida, että vaikka jotkut traumatisoituvat, kaikki eivät traumatisoidu. Keskiöön nouseekin jälleen yksilön oma kokemus ja sietokyky – se, miten hän kykenee sisällyttämään tapahtumat osaksi omaa elämää. Muisteluaineistoa kerätessä onkin tärkeää huomioida, että traumaattiset tapahtumat tallentuvat ihmismielen muistiin toisella tavalla kuin tavalliset, arkipäiväiset tapahtumat. Muistot tallentuvat ainakin osittain ei-kielellisessä muodossa näkömuistikuvina, hajuina, ääninä tai tuntemuksina ilman kykyä sanoittaa kokemuksia kielellisesti. Tämä voi osaltaan selittää sen, miksi samaa sodan aikaista tapahtumaa tai lapsuuskokemusta muistellaan hyvin eri tavoin. Vaikka kyse olisi saman perheen sisaruksista, kokemus voi olla erilainen. Samoin toisistaan voivat poiketa siitä kertomisen tapa ja ylipäätänsä se, mitä kukin kykenee muistamisella tavoittamaan.⁴⁸

Toinen avainteos tutkimustyöni apuna on Antti Malisen ja Tuomo Tammisen ”Jälleenrakentajien lapset. Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin”. Teos ilmestyi syksyllä 2017, ja siten se on myös tuore avaus sota-ajan jälkeisen tunneympäristön hahmottamiseen. Tämän teoksen myötä sain erinomaisen

---

⁴⁶ Ahokas 2009, 19.

⁴⁷ Ahokas 2009, 23.

⁴⁸ Nordling & Toivio, 2011, 272–273.

näkökulman lapsuuteen, jälleenrakennusaikaan sekä tunne- ja kokemushistorian tutkimusalueisiin. Samoin se osoittaa tarpeen ymmärtää omien vanhempien kokemuksia, jotka ovat vaikuttaneet väistämättä oman elämän rakentumiseen. Keitä tai mitä me olisimme ilman vanhempiamme, varhaisimpia ja vaikuttavimpia samaistumiskohteitamme? Lapsi kasvaa ja luo käsityksen itsestään ja ympäröivästä todellisuudesta varhaisten kiintymyssuhteiden kautta, joten esitetty kysymys on erittäin keskeinen ja säilyy varsinaisen tutkimuskysymyksen taustalla.⁴⁹ Lapsuudesta saakka ihmisessä kulkevat mukana kaikki hänen aiemmat kokemuksensa, kauniit ja rosoisemmat, tyydytyksen täyttämät ja traagiset sekä näiden ääripäiden välimaastoon asettuvat neutraalimmat tunteet.

Jälleenrakennuskaudella suomalaisten perheiden tunneympäristöä leimasi pärjäämisen kulttuuri. Yhteiskunnasta ohjautuva paine verotti suomalaisia isiä, äitejä sekä lapsia: sotakorvauksien maksaminen, pula elintarvikkeista sekä kansakunnan identiteetin rakentaminen kohti uutta tulevaisuutta olivat sekä fyysinen että psyykinen taakka. Sodasta palanneet isät olivat roolimalleja, ja äitiyttä ihannoitiin. Väestöpolitiikan näkökulmasta naisen kuului synnyttää ja kasvattaa uuden yhteiskunnan toivoja.⁵⁰ Odotukset olivat valtavia, haavoittuvuutta ei näytetty eikä sitä osattu tunnustaa ehkä itsellekään. Jos osattiin, oli oma herkkyyks useinkin valtava pelon ja häpeän aihe. Psykyen ongelmille ei myöskään ollut termistöä 1950-luvun lääketieteessä. Malinen ja Tamminen ovat poimineet tutkimukseensa otteen uupuneen äidin kirjoituksesta, jossa tämä pyytää neuvoa papilta: *”Terveysteni ei ole hyvä. Joudun usein tekemään työtä enemmän kuin huono terveysteni sallisi. Olen usein kuoleman väsynyt, mutta luulen, että se on enemmänkin sielullista laatua. Jotkut naapurit ovat sanoneet, että varmasti sairastan vaikeaa hermotautia, nyt alan uskoa itsekin sen, sillä vähemmästäkin mieleni pahoittuu ja itken vähästä.”*⁵¹

Katkkelma on hyvä osoitus siitä, kuinka Malinen ja Tamminen kykenevät muisteluaineiston kautta tuomaan esiin jälleenrakennuskaudella monia koskettaneen avuttomuuden, hädän ja omavoimaisuuden. Työtä tehtiin paljon, ja ani harva pystyi pitämään siitä minkäänlaista taukoa. Oman jaksamisen rajat kyllä tiedostettiin pakon edessä, mutta näköpiirissä ei ollut oikeanlaista ohjausta tai hoitoa. Masennuksella ei ollut tautiluokitusta. Eräässä toisessa vanhemman

---

⁴⁹ Ks. esim. Näre & Kirves 2010, 14–15

⁵⁰ Ks. esim. Mykkänen & Aalto 2010, 25.

⁵¹ Malinen & Tamminen 2017, 165.

mielenterveyden ongelmia käsittelevässä muistelussa kuvataan äidin kokema selkeää paranoidisuutta eli ”luulotautikohtauksia”. Hän koki näkevänsä desantteja joka puolella ja ylirasittuneisuuden ottaessa vallan totesi musertavasti lapsistaan: *”Noita viheliäisiä minulla pitää olla.”*⁵² Eivätkä äidit luonnollisesti olleet ainoita, joiden hermoja koeteltiin. Isät hukuttautuivat emotionaaliossa pärjäämättömyydessään usein työntekoon tai liialliseen alkoholin käyttöön. Sotainvalideista osalla oli selkeä päihdeongelma tai masennus. Psykkisiä sairauksia tai häiriöitä yritettiin kyllä hoitaa, mutta myös isistä puhuttaessa Malinen ja Tamminen painottavat, että mielen häiriöitä tunnettiin ja ymmärrettiin huonosti. Lisäksi hoitoon pääsy oli erittäin vaikeaa: jotta hoitoa olisi saanut, oli oireiden oltava erittäin vakavia. Niinpä usealla sodan käyneellä miehellä oli itselääkitsemiskeinonaan viinapullo.⁵³

Ei siis ole ihme, että sodan jälkeensä jättämien varjojen alla kasvaminen on ollut usean lapsen kokemana ahdistavaa ja luonut maaperää traumoille sekä kielteisille tunteille. Tämän kaltaisen muisteluaineiston kautta on helppo päästä käsiksi turvattomuuteen ja pelkoihin, jotka ovat keskeinen osa omaa tutkimuskysymystäni. Valtavasta stressistä ja mahdollisesta psyykkisestä oireilusta kärsivät vanhemmat eivät myöskään olleet ainoa taakka lasten harteilla: ajan tavan mukaan työltä ei välttynyt kukaan. Lapset auttoivat pienestä pitäen kodin ja maatalon töissä, ja usein vanhemmat sisarukset huolehtivat pienemmistä. Lasten työpanos olikin monissa kodissa korvaamaton, jotta kaikki askareet tulisivat tehtyä. Lisäksi lapset osallistuivat talkoiisiin, joissa esimerkiksi hakattiin halkoja tai poimittiin marjoja. Näistä saatu rahapalkka annettiin usein vanhemmille, jotka antoivat siitä lapsille osan, jos se katsottiin tarpeelliseksi.⁵⁴

Suurten vaatimusten keskellä oli kuitenkin myös onnellisia hetkiä, ja joillakuilla jälleenrakennusajan lapsilla on ollut sekä valoisa lapsuus että edessään valoisa tulevaisuus. Jälleenrakennusaikana Suomi todella rakennettiin tuleville sukupolville turvallisemmaksi paikaksi elää ja samalla pyrittiin paikkaamaan sellaisia epävarmuustekijöitä, joista aiemmat sukupolvet olivat kärsineet. Kaikenlainen puute ja asuntopula alkoivat helpottaa 1940-luvun loppupuolella ja myös rikollisuus alkoi vähentyä. Säännöstelyä löyhennettiin ja uuden sodan uhka alkoi väistyä. Monista vanhemmista saattoikin näkyä

---

⁵² Malinen & Tamminen 2017, 166.

⁵³ Malinen & Tamminen 2017, 146.

⁵⁴ Malinen & Tamminen 2017, 250–254.

lapselle myös optimistinen asenne ja tyytyväisyys. Vaikeinakaan aikoina kaikki eivät oireilleet. Jotkut kestivät hankaluudet toisia paremmin ja pystyivät luottamaan tulevaisuuteen.⁵⁵

Malisen ja Tammisen tutkimus on rakentunut laajan lähteistön pohjalta. Se koostuu sekä lasten itse tuottamista aikalaisaineistoista, että sodanjälkeistä lapsuutta koskevasta muistitiedosta. Aikalaisaineistot koostuvat esimerkiksi kilpakeruista, joita on talletettu lukuisiin arkistoihin. Omaelämäkerrallista ja reflektointia sisältävää tekstiä on lisäksi tallentunut esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten raportteihin. Tutkijat nimeävät toiseksi merkittävaksi aikalaisaineistoksi 1940- ja 1950-luvuilla tehdyt tutkimukset, joissa kartoitettiin esimerkiksi lasten ja nuorten asenteita, ihanteita ja pelkoja. Myöhemmin vuosikymmeninä kerätyt muistitietoaineistot ovat kuitenkin yksi teoksen kannattelevista kulmakivistä, ja itselleni juuri muistitietoaineiston tarjoama näkökulma on jälleen korvaamaton. Malinen ja Tamminen kirjoittavat muistitiedon avaavan niitä merkityksiä, joita lapsuuden olosuhteille on myöhemmin aikoina annettu. Tutkimuksen muistitietoaineisto on kerätty vuosien 1981 ja 2016 välisenä aikana muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston ja Museoviraston toimesta. Keruut ovat olleet hyvin saman tyyppisiä kuin keruu, jota itse hyödynnän tutkimuksessani. Malisen ja Tammisen aineisto on luonnollisesti paljon suurempi, mutta vastaavasti koostuu omaelämäkerrallisista teksteistä, joista toiset ovat temaattisesti jäsennellympiä kuin toiset. Osa keruukutsuista ja kyselyistä on myös ohjeistettu eri tavalla – samoin kuin itselläni Jaakko Linnankiven laatimassa keruukutsussa annettu tematiikka ja ohjeistus on pikemminkin suuntaa antava kuin ehdoton sääntö sille, mitä muistelijat saa lapsuudestaan kertoa. Siten saatu muistitietokin vaihtelee kertojan ja myös tämän kirjallisen ilmaisun mukaan.⁵⁶

Sekä Ahokkaan tutkimus, että Malisen ja Tammisen laaja teos paitsi antavat tutkimukselleni kontekstin, myös tarjoavat vertailukohtia aineistolleni. Olen käyttänyt muutamia tutkimukseni kannalta erityisen osuvia esimerkkejä tutkimuksista myös aineistonani ja pohtinut niiden avulla evakkolasten tunne- ja kokemusmaailmaa. Useimmiten tutkijoiden lainatessa katkelmia oman aineistonsa muistelijoiden kertomuksista saan vahvistusta sille, mitä olen pystynyt omasta aineistostani lukemaan ja tulkitsemaan. Ihmisillä on ollut oma yksilöllinen elämänsä, mutta esimerkiksi kasvatuskulttuurin samankaltaisuus ja ajan kasvatuksen normien aiheuttamat tunteet

---

⁵⁵ Malinen & Tamminen 2017, 245.

⁵⁶ Malinen & Tamminen 2017, 23–27.

muistelijoiissa muistuttavat paljon toisiaan. Ahokkaan teoksessa taas suuren muutoksen, sodan syttymisen ja kodin jättämisen teemat tarjoavat itselleni vertailukohtia.

Tärkeää lukemistoa tutkimukseni kannalta on myös Tarja Raninen-Siiskosen ”Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta”. Folkloristiikan tutkimusalan väitöskirja vuodelta 1999 on pitkän projektin tulos: teosta varten toteutettiin ”Karjalaisperinteen keruu Keski-Suomessa” -hanke, jota varten tehtyjä haastatteluja toteutettiin ja litteroitiin usean vuoden aikana.⁵⁷ Väitöskirjan pääpaino on muistellun kulttuurin tutkimuksessa ja muistin olemuksessa. Raninen-Siiskonen erittelee erittäin tarkasti sitä, mitä muistelukerronta on – hän esimerkiksi purkaa *muistin*, *muistamisen*, *muiston* ja *muistelun* merkitykset hyvin tarkasti osiin ja painottaa, miten kukin näistä tulee tutkimuksessa huomioida.

Kun tutkitaan *muistamista*, kokemuksia tarkastellaan sekä tiedon vastaanottamisen ja mieleen painamisen, että muistissa säilyttämisen ja mieleen palauttamisen näkökulmasta. *Muistelu* taas on enemmänkin sopivien elämäntapahtumien valikoimista osaksi kerrontaa. Samalla muistelija arvioi omaa elämäänsä ja tekee kannanoton myös elämänsä nykytilanteeseen: mikä arvo menneellä on sille, mitä hänen elämästään on tullut muisteluhetkeen mennessä? Kun huomio siirretään menneeseen, myös muistoja aktivoidaan samalla. Raninen-Siiskonen muistuttaa, että *muistot* voivat olla tietoisesti mieleen palautettuja tapahtumia, mutta yhtä hyvin esineitä, runoja, aitan oven sarana tai valokuva.⁵⁸ Hän myös toteaa osuvasti, että haastatelluilla muistelijoiden on kuin kaksi elämää: se, jonka he ovat eläneet, ja se, jota he muistelevat. Haastattelutilanteen ja muisteltujen tapahtumien välinen aika on niin pitkä, etteivät kaikki elämäntapahtumat ole voineet palautua mieleen kerronnan ajankohtana. Myös haastattelun tilannekonteksti sekä kertojan ja haastattelijan dialogi ovat vaikuttaneet siihen, mitä muistelija on valikoinut kerrottavaksi tai mitä mieleen on palautunut.⁵⁹

Oma aineistoni on kirjallisesti tuotettua muistelukerrontaa eli poikkeaa sikäli Raninen-Siiskosen tutkimuksesta, jossa mittava aineisto kerättiin suullisesti toteutetuista haastatteluista. Tästä huolimatta Raninen-Siiskosen muistelun luonteeseen pureutuva tutkimus on tutkimusprosessini kannalta antoisaa luettavaa. Yhtäläisyys on tietenkin myös tutkimuskohteidemme

---

⁵⁷ Raninen-Siiskonen 1999, 9.

⁵⁸ Raninen-Siiskonen 1999, 31–32.

⁵⁹ Raninen-Siiskonen 1999, 27–28.

samankaltaisuudessa, Karjalan evakkojen kokemuksissa. Raninen-Siiskosen tutkimuksessa pääsee syvälle siihen, millaisena menetetty koti, Karjala, näyttäytyy vuosikymmeniä myöhemmin. Lisäksi paneudutaan siihen, miten siirtoväki sopeutui muualle Suomeen ja miten karjalaiset identifioituivat omaksi heimokseen. Itselleni tämä avaa laajan kentän, jonka kautta tarkastella karjalaisen siirtoväen joukkoa.

Tunne- ja kokemushistoriaan keskittyvien muistitietotutkimusten lisäksi on tärkeää perehtyä myös psykologian käsitteistöön. Pirkko Siltalan esseekokoelma ”Taakkasiirtymä. Trauman siirto yli sukupolvien” antaa tarkkanäköisen kuvauksen siitä, miten vaikeat, vaietut kokemukset siirtyvät omalla tavallaan tulevien sukupolvien kannettavaksi, ”kuin varjot”. Hän lainaa esseekokoelmansa johdannossa psykoanalytikko Martti Siirala: *”Se mikä ei tule yhdessä jaetuksi, tulee jonkun kannettavaksi – taakkasiirtymäksi.”*⁶⁰ Nykyään taakkasiirtymästä puhutaan psykologiassa ylisukupolvisena traumana. Omaan tutkimuskysymykseeni termi nivoutuu yrityksessä ymmärtää, miten lapsuudessaan evakkomatkan kokeneet muodostavat käsityksiä eletystä elämästä ja millaisia merkityksiä tapahtumat saavat. Ovatko ne olleet elämänlaatua heikentäviä esimerkiksi vanhempien kuormituksen myötä ja sodanjälkeisessä Suomessa vallinneen puhumattomuuden kulttuurin kautta?

Siltala käsittelee omassa alaluvussaan Suomen talvi- ja jatkosodan vaikutusta suomalaisiin ja kauaskantoista kollektiivista taakkasiirtymää. Samassa yhteydessä hän huomioi evakot ja sotaorvot. Hänen kirjoituksensa myötä historiatieteiden yhteys jopa kliiniseen psykologiaan saakka tulee kiehtovalla tavalla ilmi. Siltala kertoo psykoanalytikko Jukka Aaltosesta, joka omaa tutkimustyötä tehdessään oli löytänyt viimein tarkkoja tietoja sisällissodan aikana menehtyneestä isoisästään. Isoisä oli menehtynyt sairauteen Lahden Hennalassa, mutta vainajan hautapaikka ja muut asiaan liittyvät yksityiskohdat olivat olleet hämärän peitossa: monet vuoden 1918 tapahtumien aikana kaatuneet saivat yhteisen joukkohaudan, jossa ei ollut nimiä. Aaltonen kuitenkin löysi isoisänsä nimen joukkohautaan haudattujen nimilistasta, joka ilmestyi Sotasurmaprojektin toimittamana internetissä. Hän kuvailee löytöä isoisän haudasta seuraavasti:

Minusta tuntui kuin olisin ollut hänen haudallaan. Itkuni alkoi pakahduttavana. Lähes 85 vuoden takaisen kuoleman hauta oli edessäni. Se oli nimeä kantavan tietokoneeni ruudulla: Suru, jota isäni ei

---

⁶⁰ Siltala 2016, 8.

ollut koskaan voinut tällä tavalla tuntea oman isänsä haudalla, koska sitä ei koskaan ollut nimenä. Tässä hän on, tähän hänet on haudattu, tässä on hänen nimensä, tunne valtasi minut koko voimallaan. Minä itkin isäni orpouden surua ja kaikkea sitä, mitä hän oli orpoudestaan ja suremattomasta surustaan minuun siirtänyt. Siinä minä itkin internetissä olevalla haudalla, ja tässä kirjoitan omia tuntemuksiani ja omaa kaukaista suruamme juuri sillä tavalla kuin perheterapian klassikko Norman Paul (1973) on hoidossaan oleville perheille ehdottanut. Tunnen aikaisemmin koskaan kokemattomaa kiitollisuutta historiatieteen saavutuksia kohtaan: historian tutkimus on minun mielessäni äkkiä muuttunut lähellä kliinistä hoitotapahtumaa olevaksi tieteenhaaraksi.⁶¹

Siltalan sotia käsittelevää katkelmaa lukiessa tulee miettineeksi, kuinka paljon sodasta voi oikeastaan tavoittaa ja voiko sen aiheuttamaa kärsimystä koskaan todella ymmärtää. Tämä on tärkeä kysymys, joka tutkimuksessa on otettava huomioon. Pirkko Siltala lainaa Ukko Kärkkäisen mietteitä: ”’-- sodan jälkeen isän palattua kotiin todellinen taistelu oli isällä ja perheellä vasta alkamassa.’ -- Uupunut äiti suunnitteli kosken partaalla kolmen lapsensa ja itsensä tappamista. -- Sota aiheutti niin paljon kärsimystä, ettei sen määrä mahdu mihinkään.”⁶² Siltalan kuvauksesta tulee ilmi, miten Kärkkäisen isä oli kärsinyt sekavuudesta, epileptisistä kohtauksista sekä riehunut öisin. Myöhemmin lapsuuden traumaattiset kokemukset olivat aiheuttaneet Kärkkäiselle paniikitiloja, masennuksen ja työuupumuksen. Jo ennen omaa toipumistaan, ”eheytymistään” hänen sanojaan lainaten, hän oli kuitenkin kyennyt selittämään lapsilleen, että hänen ongelmansa eivät johdu heistä. Siten hän jo silloin osin katkaisi sukupolvien yli kulkevan haitallisen toimintamallin tiedostaessaan, mistä hänen ahdistuksensa kumpuaa: vastaus löytyi menneistä kokemuksista, oman perhehistorian vaikeista tunnetaakoista. Oivallus traumojen ymmärrykseen avautui, kun Kaunialan sotavammassairaalan lääkäri antoi luettavaksi Kärkkäisen isän vanhat epikriisit. ”Kaksi vuotta itkin ja luin, luin ja itkin, ja välillä itken vieläkin.”⁶³

Kärkkäisen ja hänen kohtalonsa jakaneiden henkilöiden kirjoituksia lukiessa trauma tulee käsin kosketeltavaksi, joskin se on silti kaikessa kauheudessaan tavoittamattomissa, sillä se on tapahtunut jollekulle toiselle. Kauhua ja menetystä kokenut voi ehkä samaistua tietyllä tapaa koettuun. Samaistun itse Siltalan esille nostamiin Tuomari Nurmion muisteluihin, jotka koskevat hänen omaa

---

⁶¹ Siltala 2016, 48–49.

⁶² Siltala 2016, 53.

⁶³ Siltala 2016, 53–54.

perhehistoriaansa: Siltala on lainannut pätkän haastattelua, jossa Tuomari Nurmio kertoo sodassa olleen isänsä päätyneen itsemurhaan, ja myös hänen veljensä tehneen samanlaisen ratkaisun. Isän tuhoisuus oli jättänyt jälkeensä kauhean viestin siitä, miten ristiriitaiset tunteet ratkaistaan.⁶⁴ Olen menettänyt sisarukseni samalla tavalla, ja uskon hänen itseen kohdistuvan tuhoavuuden olevan osittain lähtöisin sota-ajan kasvatukselle tyypillisestä ankaruudesta ja vaativuudesta, jota isovanhempani ovat lapsuudessaan joutuneet kestäämään ja sisäistämään. Tämä tunneilmapiiri on kenties jossain muodossa heidän tahtomattaan ja tiedostamattaan siirtynyt eteenpäin vanhemmalleni ja vanhemmaltani meille lapsille. Ankaruudella ja vaativuudella tarkoitan nimenomaan tunneilmapiiriä, jossa omille syville emotionaalisille tarpeille ei ole tarpeeksi tilaa tai itseä ei ehkä hyväksytä kokonaisuena, heikkouksineen kaikkineen. Itselle asetetaan enemmän suuria vaatimuksia kuin kohdellaan lempeästi.

Ankaruutta käsittelee osaltaan myös Taina Kinnunen antropologian tutkimusalan teoksessaan ”Vahvat yksin, heikot sylityksin. Otteita suomalaisesta kosketuskulttuurista”, joka on julkaistu vuonna 2013. Hän lähestyy aihetta kosketuksen tarpeen ja sen puutteen kautta, joskin hän kuljettaa rinnalla myös kosketuksen tuomaa tyydyttävyyttä. Se on myös ihmislajille selviytymisen edellytys: jos kukaan ei pidä lähellä, ihminen masentuu. Hoivaava koskettaminen vaikuttaa parasympaattisen hermoston eli kehon sisäisen rauhoittumisjärjestelmän toimintaan. Kun ihmistä koskettaa hellivästi, keho saa viestin turvallisuudesta ja rentoutuu helpommin lepoon.⁶⁵

Sotavuosien vaikutuksesta kosketuskulttuuriin Kinnunen puhuu omassa luvussaan ”Sotavuosien perintö”. Hän toteaa, että lapsia hoivasi se, jolla sattui olemaan siihen eniten aikaa.⁶⁶ Omavoimaisuus oli ajan trendi. Kinnunen kuvailee tutkimuksessaan, miten vuonna 1913 syntynyt nainen oli ensin menettänyt veljiään vuoden 1918 sisällissodassa ja myöhemmin maailmansotien aikana. Nainen oli ikään kuin ”roikkunut” veljiensä perässä, sillä vanhemmat eivät raskaan raatamisen jälkeen jaksaneet, kyenneet tai osanneet hoivata. Ajattelen, että rakkautta annettiin niukasti ehkä senkin takia, että lapsien menettämisen pelkoon oli ehkä jollakin tapaa totuttu tai ainakin orientoiduttu. Samaa ajatusta puoltaa esimerkiksi Marja Schulman artikkelissaan ”Olipa kerran pikkulapsi – lapsuuden historiaa ja nykytutkimuksen käsityksiä”: elämän jatkuminen oli 1900-luvun alkupuoliskolla haurasta

---

⁶⁴ Siltala 2016, 54.

⁶⁵ Kinnunen 2013, 19.

⁶⁶ Kinnunen 2013, 55.

ja epävarmaa. Jälkeläisten menettäminen tuona aikana oli tavallista, sillä sotien lisäksi kärsittiin niukkuuden, tautien ja kehittymättömän terveydenhuollon aiheuttamasta suuresta lapsikuolleisuudesta.⁶⁷ Kenties oli helpompaa menettää, kun ei liioin hellinyt tai osoittanut rakkautta. Rakkaudesta ja hoivasta ei myöskään sota-aikana juuri puhuttu, tai silloin rakkaus yleisesti ottaen tarkoitti ”joka vitsaa säästää se lastaan vihaa” -mentaliteettia. Kasvatusoppaissa oli runsaasti ohjeita siitä, miten lasta tuli ohjata vitsan avulla.⁶⁸

Mitä sotavuosien perintö siis Kinnusen mukaan tarkoittaa? Tutkimuksen aineistona olleiden kosketuselämäkertojen mukaan 1950–1960-luvuilla syntyneillä ei juuri ole kokemusta kotona saadusta hellyydestä.⁶⁹ Osa kuvailee yrittäneensä korjata omassa vanhemmuudessaan niitä asioita, jotka kokivat omien vanhempiansa tehneen väärin. He kertovat tehneensä tietoisesti työtä sen eteen, että silittävät ja hellivät lapsiaan.⁷⁰ Joistakuista heijastuu myös valtava pärjäämisen ihanne sitä kautta, että he mieltävät sodan traumojen avaamisen traumoja pahentavaksi ”vouhkaamiseksi”.⁷¹

Ylipäätään Kinnusen tutkimus vahvistaa Malisen, Tammisen ja monen muun sota-ajan kokemuksia tutkineen kuvailuja siitä, miten ankaraa elämä on voinut olla lapselle. Lapsuuden ikävaihe on hukkunut sodassa vahingoittuneiden isien ja työhön hukkuvien äitien jalkoihin. Ajan kasvatuksen mukaisesti lapsen tarpeiden ohittamisessa ei ollut mitään poikkeuksellista. Vuosikymmenten saatossa kasvattamisen ihanteet ovat muuttuneet, kasvatustieteenä on monipuolistunut ja ylipäätään lapsuuteen on alettu kiinnittää valtavasti huomiota. Samoin Kinnusen tutkimusta lukiessa huomaa, että kosketuksen kulttuuri on kehittynyt. Kinnunen puhuu esimerkiksi ”hoivaavasta maskuliinisuudesta” – ilmiöstä, jota ei sota-aikana todellakaan tunnettu. Miehen hellivä kosketus oli enemmänkin häpeän aihe, kuten Kinnusen lainaamasta kerronnan katkelmasta tulee ilmi: *”Muistan isän kerran aamusella ottaneen kitisevän sisareni syliinsä, kun ovi avautui ja lukkari tuli taloon. Hädissään isä laittoi lapsensa koppaan. Asiaa pohdittiin paljon jälkeenpäin, kuinka lukkari pääsi yllättämään ja isällä sikiö sylissä.”*⁷²

---

⁶⁷ Schulman 2015, 10.

⁶⁸ Kinnunen 2013, 64–67.

⁶⁹ Kinnunen 2013, 78.

⁷⁰ Kinnunen 2013, 87.

⁷¹ Kinnunen 2013, 73.

⁷² Kinnunen 2013, 69.

Katkelma herättää kuitenkin myös havainnon siitä, että sota-aikana oli yhtä lailla lapsia, joille vanhemman syli oli tarjolla. Kinnunen kuvailee monen muistelevan lämmöllä esimerkiksi isältään saamaa hoivaa, ajatellen silti olevansa etuoikeutettuja. Hoiva oli ikään kuin poikkeus ajan tapaan.⁷³ Selvää kuitenkin on, että ajasta riippumatta on erilaisia vanhempia ja erilaisia kokemuksia lapsuudesta. Rankkoja ja haavoittavia tunneilmapiirejä ei voi yleistää koskemaan kaikkia sota-ajan eläneitä tai evakkomatkan kulkeneita. Itselleni tärkeää on yrittää tavoittaa yksilön kokemusmaailma tutkimuskirjallisuuteni tarjoamaa kontekstia vasten. Samalla hahmotan suuntaviivoja siitä, millaista on ollut olla Karjalan evakko ja millaisena he eletyn ajanjakson muistavat.

Tutkimukseni jäsentyy temaattisesti. Aluksi käsittelen lapsen kokemusmaailmaa sekä Karjalan tunnekulttuuria ja suomalaisen koti- ja koulukasvatuksen piirteitä sodanaikaisessa Suomessa. Sen jälkeen käsittelen vaikeiden tunteiden ilmenemistä erilaisissa sodan tilanteissa ja olosuhteissa, evakkolapsille näistä olennaisimmat olivat sodan alkaminen, kodin menettäminen, vainajien tai väkivallan kohtaaminen tai vanhempien turvattomuuden sisäistäminen. Vastapainona nostan esiin evakkolapsia lohduttaneet asiat: luonnon, uskonnon, kotiseudun muistot, onnelliset jälleennäkemiset ja arjen askareet.

---

⁷³ Kinnunen 2013, 75.

2. Lasten elämää Karjalassa ja tunnekuulttuurin muotoutuminen

Kotini sijaitsi Valkjärven rannasta loivasti nousevan mäen harjanteella, suuren pihlajapuun katveessa. Hetken levähdettyään mäki jatkoi kiipeämistään, kunnes vastaan tuli sinivihreä horisontti, 10-vuotisen maailmani päätepiste. Uteliaisuuteni ei ulottunut viimeistä kukkulaa kauemmaksi.

--

Ympärillä suloinen maaseudun rauha ja turvallinen tietoisuus siitä, että Taivaan Isä pitää huolta lapsistaan.

Evakkotytön tarina.⁷⁴

Alueellisesti Karjalan määrittely on ollut kirjavaa ja käsitykset Karjalasta alueena lienevät monimuotoisia vastaisuudessaakin. Tähän on todennäköisesti vaikuttanut sijainti kahden eri valtion rajalla: valtiollisten rajojen mukaan määriteltynä voidaan puhua Suomen tai Venäjän Karjalasta. Samalla Karjala sijaitsee myös kahden eri kielen ja uskonnon välimaastossa. Käsitteellistä jakoa voidaan hahmotella paitsi kansallis-maantieteellisesti, myös kulttuuri- ja kielirajojen mukaan: Kulttuurisesti Karjala on jaettu niin kutsuttuun Raja-Karjalaan, Laatokan Kannakseen ja Karjalankannakseen. Kielellinen Karjala alkaa Raja-Karjalasta ja karjalan kielen alueesta, kun taas suuressa osassa niin sanottua Suomen Karjalaa puhutaan suomen kielen itäisiin murteisiin lukeutuvia savolais- tai kaakkoismurteita. Lisäksi voidaan erottaa Muinais-Karjalan ja historiallisen Karjalan käsitteet: Muinais-Karjalan alue ulottuu Kymijoelta Vienanjoelle ja Jäämerelle sekä etelässä Novgorodiin ja Tveriin saakka. Historiallisen Karjalan alueellinen määrittely taas vaihtelee solmittujen rauhansopimusten mukaisesti.⁷⁵

Sekä suomalaisille että venäläisille Karjala on edustanut perifeeristä aluetta, jonka omat kulttuuriset piirteet on mielletty vieraiksi ja oudoiksi. Suomalaiset tarkoittavat Karjalalla usein sotien seurauksena luovutettua Karjalaa, Neuvostoliitolle Viipurin ja Kuopion lääneistä luovutettuja alueita, joihin evakkojen muistelutarinatkin sijoittuvat. Vaikka karjalaisilla on ollut muusta suomalaisuudesta

---

⁷⁴ SKA KRA. Evakkotytöt 9.b, 1. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

⁷⁵ Raninen-Siiskonen 1999, 25–26, 289.

poikkeavia kulttuurisia erityispiirteitä, ovat ajan kasvatus ja tunneilmapiiri olleet keruuaineiston perusteella samankaltaisia kuin muuallakin Suomessa.⁷⁶

2.1 Lapsia kasvatettiin työhön kotona ja koulussa

Hellapuiden teko oli ollut vuosia minun riesanani. Nyt sahaa nytkytän runkoja hellaklapeiksi. Kunhan saan ne vielä halkaistuksi. Talon tontti on kivinen. Isä on antanut tehtäväksi sen raivaamisen kasvimaaksi. Rautakangella ja lapiolla kaivetaan ja kammetaan kiviä päivänvaloon. Sitten ne kannetaan paareilla kasaan tontin nurkalle.

Sitten vielä on nänä vietävän lampaat. Niille joudutaan nyhtämään heinää tienvarsista ja kuljettamaan säkissä kotiin. Onneksi tätä varten saadaan lainata polkupyörää. -- Innostun naapurin Juhanipojan kanssa käymään ahkerasti kirjastossa. Luemme monta kirjaa viikossa. -- Isä on raivona, aina on kirjassa kiinni.

Evakkopojan tarina.⁷⁷

Sari Näreen ja Jenni Kirveksen mukaan maatalousvaltaisessa yhteiskunnassa kasvatuksen päämääränä oli lapsen mahdollisimman varhainen emotionaalinen itsenäistyminen. Lasten tuli olla tottelevaisia eivätkä he saaneet metelöidä. Lisäksi he osallistuivat kotitöihin, jotka vaihtelivat raskaista maatilantehtävistä pienempien sisarien kaitsemiseen. ”Pellolla piti olla pienestä alkaen, jokainen teki kykynsä mukaan”, kiteyttää eräs evakkopoika ajan hengen.⁷⁸ Kuri oli tiukkaa, mutta sen uskottiin olevan vain hyväksi lapsen kehitykselle. Myös Mia Leino ja Kirsi Viitanen puoltavat ajan kasvatuksen ankaruutta ja työteliäisyyttä: ”Kasvatuksen keskeisin päämäärä oli opettaa nuoret tekemään työtä sekä arvostamaan uutteruutta ja ahkeruutta tavoiteltavina luonteenominaisuuksina.” Ahkeruutta oppi aikakauden käsityksen mukaan arvostamaan vain aidon työnteon kautta, joten aikuisten töihin jouduttiin pienestä pitäen. Työ oli kasvatuksen menetelmä, ja sitä arvostettiin lähes tulkoon ylitse kaiken muun.⁷⁹

---

⁷⁶ Raninen-Siiskonen 1999, 25–26.

⁷⁷ SKS KRA. Tunteettoman evakkopojan tarina. Evakkopojat ja -tytöt, 1999–2000.

⁷⁸ SKS KRA. Evakkopojat 15, 1. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

⁷⁹ Leino & Viitanen 2003, 190–191.

1930-luvun tavassa osallistaa lapset työntekoon ei ollut mitään uutta. Pirjo Markkola kirjoittaa 1800- ja 1900-lukujen työväenluokkaa koskevassa artikkelissaan, että maatalousyhteiskunnassa lasten työhön opettaminen oli välttämättömyys. Maalla lapset auttoivat paitsi kodin askareissa, myös maanviljelyksessä ja erilaisissa maatalous- ja metsätöissä. 1900-luvun alussa noin 87 prosenttia suomalaisista asui maaseuduilla. Alle puolet heistä omistivat oman tilan, ja tilattomien perheiden lapsia lähetettiin usein töihin tilanomistajien taloihin. Markkolan esimerkkinä on nuori Manta, joka vain 10-vuotiaana lähetettiin muualle töihin lapsen kovasta koti-ikävästä huolimatta. Lapsuus loppui lyhyeen, ja aikuisuuden ja lapsuuden välillä ei ollut oikein minkäänlaista siirtymävaihetta. Nuoruus alkoi tulla käsitteeksi vasta 1950-luvulla sotien jälkeen, ja vielä 1930-luvullakin lapset olivat usein kuin pieniä aikuisia. Heidän kasvattamisensa tapahtui muun kiireen ja työn ohella.⁸⁰

Markkola kuvaa maalaislapsuuden ja -nuoruuden olleen monimuotoinen ilmiö. Maalla kasvaneiden historiaan kuuluu moninaisia eroja, joista yksi merkittävimmistä on sukupuoliero: tytöille opetettiin naisten ja pojille miesten töitä. Nuoret kasvoivat omiin sukupuolen määrittämiin tehtäviinsä sitä kautta, että äiti opasti tyttöjä ja isä poikia. *”Entisajan perinteellinen maatalous vaati harjoittajaltaan monenlaisia tietoja ja taitoja, mutta ne hankittiin kotona, sillä isä oli viljellyt maataan juuri samalla tavalla kuin pojankin aikanaan oli tehtävä ja tyttären askaret navetassa olivat samat kuin äidinkin”*, kuuluu lainaus muistelijan kertomuksesta Markkolan artikkelissa.⁸¹ Näin maaseudun kasvatit saivat koulutuksen niihin tehtäviin, jotka heidän aikuisiällä tuli hallita. Sukupuolen määrittämä työnjako oli keskeinen piirre maalla kasvaneiden lasten kasvatusta: se jäseni yhteiskunnan ja yhteisön tapaa toimia sekä oli osaltaan myös yksilöiden identiteetin rakentaja. Sukupuolten välinen työnjako synnytti naisten ja miesten maailmat.⁸² Seuraavassa muisteluvastauksessa evakkopoika kuvailee, miten hän teki peltotöitä isänsä opastuksella:

*Issäikii kans pärjättii jo paremmi ku miust ol jo paljo appuu ja siskoikii kans oikial taval, eikä enää riijelty... Kevät tul aurinkoisena ja lämpimän. -- Kylästä saatii hevone lainaks ja tein sil kaik peltotyöt, mikä suju miu mielestäi oikee muvast. Isä vaa kylv siemenet peltoo ja mie perässä sit peittasi mullan sis sää piiloo.*⁸³

---

⁸⁰ Markkola 2018, 165–167.

⁸¹ Markkola 2003, 131–132.

⁸² Markkola 2003, 130–132.

⁸³ SKS KRA, Tuntemattoman evakkopojan tarina, 9. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

Työnteon maailmassa, jossa lasten kasvattamisen katsottiin tapahtuvan muun arkisen aherruksen lomassa, kukoisti myös kylmän tunneilmaston arvostaminen: yksin pärjäämisen kulttuurissa riippuvuus muista olikin heikkouden merkki.⁸⁴ Seuraava lainaus evakkotyön kertomuksesta lienee tavanomainen esimerkki siitä, millaista oli olla lapsi karjalaisessa perheessä 1930-luvun Suomessa:

*Lapsuuvest mie muista ett myö ei koton saatu haasta kenestäkää pahhaa sanna muutee joutu nurkkaa. Talvtie järve yli män iha meijä tuva vierest piha halk ja myö ei saatu männä nenä ikkunaa. Koskaa ei saant pihal huutaa nii ett se ois naapurii kuulunt. Ei sitä mänty naapuri metsää eikä naapuri pellol muutako töis auttammaa. Myö oltii isä kans melkei joka pyhä ko isä kuulu kirkkokuoroo.*⁸⁵

Toinen tyypillinen esimerkki löytyy evakkopojan kertomuksesta:

*En muista koskaan ollee Isän sylissä Vai onko yleensä lasten muisti niiltä ajoilta vielä hatara. Äitini ja Mummon muistan jo hyvin pienenä ollessa. Ehkei isät siihen aikaan yleisestikään puuttuneet pientenlasten hoitoon. Sitten kun kasvoinkin suuremmaksi olin isän kanssa kaikellisissa askareissa. Usein pelto ym. askareissa oli koko perhe. Isältäni en muista saaneeni mitään elämänohjetta (En kyllä muista annoinko minäkään tytölleni minkäänlaista ohjetta elämänvarrelle) Ja antaako niitä yleensä kukaan.*⁸⁶

On tärkeää huomata, että sotaa edeltävässä, sodanaikaisessa ja pitkään sen jälkeisessäkin suomalaisessa kasvatuskulttuurissa hoivaan suhtauduttiin vähättelevästi. Fyysinen hoiva on välttämätöntä pienelle lapselle, ja nykyisin kosketuksen merkityksestä on paljon tieteellistä näyttöä. Hellivä kosketus vaikuttaa parasympaattiseen hermostoon edistämällä turvallisuudentunnetta ja laskien stressihormonien määrää elimistössä. Kaiken perustana on oksitosiini, verenkierrossa esiintyvä hormoni ja välittäjäaine, jota vapautuu sekä naisilla että miehillä.⁸⁷ Tehokkaimmin oksitosiinin vapautumisen käynnistää kosketus.⁸⁸ Se, että suomalainen kasvatusoppi halusi opettaa lapsen pärjäämään omatoimisesti eikä reagoinut helposti lapsen itkuun, kertoo raskasta viestiään fyysisen

---

⁸⁴ Näre & Kirves 2010, 13–22.

⁸⁵ SKS KRA. Evakkotyön tarina 16. a 1. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

⁸⁶ SKS KRA. Evakkopojan tarina 16, 5. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

⁸⁷ Aikaisemmin oksitosiinia pidettiin naishormonina, jota vapautui imetyksessä ja synnytyksessä. Ks. Kinnunen 2013, 19.

⁸⁸ Kinnunen 2013, 18–19.

hoivan puutteesta. Jos lasta ei koskaan pidetä sylissä ja tynnytellä vaikeiden tunteiden keskellä, hän ei sisäistä kokemusta rauhoittavasta vanhemmasta.⁸⁹ Näin ollen lapsen tunnesäätelyn kehitys vaikeutuu. Tällaisella välttelevää kiintymyssuhdetta ennakoivalla kasvatustyyllillä luotiin perusta myös sille, että lapsi jäi biologisella tasolla vaille mahdollisuutta kokea turvaa.⁹⁰

Ei pidä myöskään unohtaa, että kosketuksella voidaan paitsi välittää rakkautta ja turvaa, myös aiheuttaa äärimmäistä vahinkoa ja tuskaa. Vahingoittava kosketus toimii vastakohtana hellälle kosketukselle eli lisää haitallisten stressihormonien pitoisuuksia elimistössä. Pahimmassa tapauksessa ”joka vitsaa säästää, se lastaan vihaa” -kasvatuskulttuuri siis lisäsi lasten turvattomuutta myös biologisten mekanismien kautta. Sari Näre ja Jenni Kirves mainitsevat suomalaisen neuvolajärjestelmän kehittämisen parissa työskennelleen professori Arvo Ylpön, jonka mukaan ruumiillisen kurituksen yhteydessä lapsen tulisi ”tuntea oikeata kivun tunnetta. Se jää parhaiten lapsen mieleen ja peloittaa vastaisuuden varalle.”⁹¹ Yleinen kasvatuserä ei kuitenkaan ulottunut läheskään kaikkiin koteihin, eikä tällaisen äärimmäisen ankaruuden voida ajatella toteutuneen kaikissa perheissä. Kertomuksia on yhtä monta kuin on kokijaakin, ja onnellisiakin hetkiä on kuvattu. Huomionarvoista on kuitenkin se, että kosketukseen, hoivaan tai lapsen tunteiden ilmaisemiseen ei kannustettu eikä sellaisesta oikein tiedettykään. Lasten ruumiillinen kurittaminen oli pitkään tavallista, ja se kiellettiin Suomessa lailla vasta 1980-luvun alussa.⁹² Nykykäsityksen mukaan hyvä ja turvallinen hoiva tarkoittaa sitä, että vanhemmat ovat vastaanottavia lasta kohtaan.⁹³ Railo modernin kasvatuserän ja sodanaikaisen mallin välillä on siis valtava.

Tärkeä kasvattaja 1930-luvun Suomessa oli myös koulu. Enimmäkseen koulutusta arvostettiin, ja vuonna 1921 säädetty oppivelvollisuuslaki yleisti oppikoulun käymisen. 1930-luvun lopulla noin 10–15 prosenttia ikäluokasta kävi joko keskikoulun tai koko oppikoulun. Tuolloin myös oppikoululaisten sosiaalinen tausta monipuolistui, sillä yhä enenevässä määrin myös maaseudun pientilallisten sekä työväestön lapset alkoivat käydä keskikoulun. Sivistysajattelun juurtumisen seurauksena koulutus alettiin mieltää tärkeäksi paremman elämän rakentajaksi ja sosiaalisen nousun tuojaksi. Niin sanottu koulutususkko ei tosin vielä 1930- ja 1940-luvuilla ollut vakuuttanut koko väestöä, eivätkä kaikki

---

⁸⁹ Ks. esim. Schulman 2015, 62–64.

⁹⁰ Lapsen ja vanhemman väliset kiintymyssuhteet on kuvattu esim. Näre & Kirves 2010, 18.

⁹¹ Näre & Kirves 2010, 20.

⁹² Forsberg 2004, 79.

⁹³ Schulman 2015, 19.

vanhemmat suostuneet kouluttamaan lapsiaan kansakoulua enempää joko taloudellisista tai periaatteellisista syistä.⁹⁴ Malinen ja Tamminen toteavat, että monessa perheessä koulu oli välttämätön paha, joka vain häiritsi tärkeintä eli työntekoa. *”Kun osaa lukea ja laskea, se riittää työmiehelle’, oli varsin yleinen mielipide”,* he muistuttavat.⁹⁵

Koulu lasten kasvattajana mukaili 1930-luvulla ajalle ominaista kasvatusilmapiiriä: lapsia opetettiin vastuuseen antamalla paljon velvollisuuksia opetuksen järjestelystä jokasyksyiseen puolukoiden poimimiseen. Opettaja oli tärkeä auktoriteetti, jota tuli kunnioittaa. Eettisiä ihanteita olivat muun muassa itsekuri, auttavaisuus, rehellisyys, kohteliaisuus, puhtaus, järjestys, kestävyys ja ahkeruus. Tavoitteena oli *”siveellinen ja isänmaallinen ihminen, joka ei kyseenalaistaisi auktoriteetteja”*.⁹⁶ Evakkotytön tarinassa muistellaan koulunkäyntiä seuraavasti:

*Kävin kolme luokkaa kansakoulua Hujakkalassa. Ensimmäinen vuosi meni ihan tavallisesti, mutta sitten opettaja alkoi temppuilla sillä lailla, että rupesi jättämään laiskaan, jos jäi vastaamatta yhteenkään kysymykseen. Sillä lailla hän poimi koko luokan laiskalle. Minusta oli suuri häpeä jäädä laiskaan, niinpä minä aloin lukea niin, että osasin kaikki läksyt ulkoa. Sittenpä ei opettaja enää saanut minua kiinni osaamattomuudesta, vaikka kuinka yritti. -- Tais olla viimeinen kouluvuosi Hujakkalassa, kun meillä oli viety perunat koulun kellariin. Isä meni sitten kerran hakemaan perunoita. Opettaja näki hänet ja meni hänen luokseen juttelemaan. Hän ihmetteli, että kehen nämä -- ovat tulleet, ovat niin eteviä, että minä en saa niitä jäämään laiskaan. Isä ei kertonut, mitä hän siihen vastasi. Oli vain kovasti iloinen asiasta. Me olimme Eilan kanssa luokan parhaat oppilaat. Saimme ensimmäisenä todistukset kevätjuhlassa viimeisenä kouluvuonna.*⁹⁷

Muisteluvastauksessa korostuu lapsen kokemana häpeä, jos häntä nuhdeltiin osaamattomuudesta. Opettaja palkitsi oppilastaan ahkeruudesta ja rankaisi *”jättämällä laiskaan”* eli opiskelemaan koulupäivän päätteeksi, mikäli lapsi teki yhdenkin virheen. Myös isä oli iloinen tyttäriensä ahkeruudesta ja antoi siitä kiitosta. Kyseisen evakkotytön kohdalla lapsen kasvattaminen vallitseviin ihanteisiin näyttikin onnistuvan melko tehokkaasti.

---

⁹⁴ Koski 2003, 283–284.

⁹⁵ Malinen & Tamminen 2017, 309.

⁹⁶ Malinen & Tamminen 2017, 328.

⁹⁷ SKS KRA. Evakkotytön tarina 26. a, 18. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

Välillä laiskan läksy ei riittänyt rangaistukseksi, ja koulussakin käytettiin fyysistä väkivaltaa – vaikka jo vuoden 1931 järjestysmuotoasetuksessa oli nimetty keinot, joilla lasta saa rangaista, eikä näihin sisältynyt ruumiillinen kuritus. Silti Malinen ja Tamminen toteavat tutkimuksessaan, että moni muistelijat kertoo saaneensa koulussa tukkapölyä. Lisäksi sodan jälkeen ruumiillinen kuritus lisääntyi, ja kouluhallitus joutui pyytämään kansakoulujärjestäjiä valvomaan kouluissa tapahtumaa kuritusta. Syyn lisääntyneeseen fyysiseen kuritukseen on arveltu olevan sodassa: moni opettaja oli entinen rintamamies, ja heidän pinnansa ajateltiin olevan kireällä samalla tavalla kuin monella isällä kotona. Myös henkistä väkivaltaa saattoi esiintyä: opettaja saattoi nöyryyttää lasta pyytämällä tämän luokan eteen ja kysellä tältä kysymyksiä, joihin lapsi ei osannut vastata.⁹⁸

Sota vaikeutti luonnollisesti myös koulunkäyntiä. Koulut olivat pitkiä aikoja suljettuna pommitusten takia erityisesti jatkosodan aikana syksyllä 1941 ja talvella 1944. Koulujen keskeytyksiä oli vaihtelevasti myös esimerkiksi sadonkorjuun takia, kun lapsia tarvittiin avuksi töihin. Lisäksi kouluja oli Puolustusvoimien käytössä sotasairaaloina, sotavankien ja evakkojen sijoituskeskuksina sekä majoituskäytössä. Tämä pidensi monen lapsen koulumatkaa, ja koululaiset jaettiin tilanpuutteen takia usein aamu- ja iltavuoroihin. Vuorotyön on katsottu väsyttäneen koululaisia ja vähentäneen jopa perheen yhteistä aikaa, kun iltavuoroa käyvä koululainen palasi lauantainakin koulusta kotiin vasta lähempänä seitsemää.⁹⁹ Evakkotyttö kiteyttää muistonsa ajalta, kun sota oli alkamassa: *”Koulun alkaessa kävi entistä ilmeisemmäksi, että jotakin epätavallista oli tekeillä. YY-HOO, Ylimääräinen Harjoitus, toi kylään joukon muualta Suomesta koottuja reserviläisiä. Tankkiesteitä kaivettiin, ja harjoitukset kävivät entistä sotaisemmiksi. Koulutilat tarvittiin sotilaiden majoittamiseen, ja niin sivistykseeni jäi huomattava aukko sen lukukauden tiimoilta.”*¹⁰⁰

---

⁹⁸ Malinen & Tamminen 2017, 323–325.

⁹⁹ Malinen & Tamminen 2017, 311–312.

¹⁰⁰ SKS KRA. Evakkotyön tarina 9. b, 3. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

2.2 Lapsen kokemusmaailman rakentuminen ja sota-ajan välttelevät kiintymyssuhteet

Kotona käydessänä poika ei tahdo pysyä pihassa yksin leikkimässä. Kipaisee naapuriin, kun silmä välttää. Ei siinä auta tukkapölytkään. Menee silloin perunapellon vakoja pitkin kuin metsäsissi näkymättömissä. Kerran retkillään sai auringonpistoksen oli kuumeinen ja oksenteli. Toinen tapa on, jos ei pääse menemään, niin lyö kätensä kananpaskaan. Eikä siinä kaikki, syö kananpaskan, jos silmä välttää.

- *Miltä kananpaska maistuu, ukko kyselee. Kun pojanpoika katselee maailmaa suu muikeana.*

Evakkopojan tarina.¹⁰¹

Pienen lapsen kokemusmaailma rakentuu sekoituksesta todellisuutta ja fantasiaa. Alle kouluikäinen lapsi saattaa esimerkiksi helposti sekoittaa painajaisunien maailman todellisuuteen. Iän myötä lapsi kasvaa ulos infantiileista peloista, mutta esimerkiksi mielikuvitukseen ja leikkiin tulevat mukaan kuoleman teemat. Lapsi oppii ja sisäistää, että pelottava kuolema on olemassa. Lapset ovatkin usein tietoisempia kuin aikuiset tajuavat.¹⁰² Marja Schulman kuvailee lapsen olevan valpas havainnoimaan ja pohdiskelemaan. Kun tämä yhdistyy mielen kuvitteellisuuteen ja tiedonjanoon, syntyy kokemuksia ja tulkintoja. Mikäli lapsi kasvaa ympäristössä, jossa aikuiset eivät ole läsnä vuorovaikutuksessa ja tarjoa selityksiä mielessä herääviin kysymyksiin, lapsi on kuvitelmissaan todellisuudesta itsensä varassa.

Jo psykoanalyysin kehittelijä Sigmund Freud ymmärsi, että lapsi kehitteli omia teorioitaan ilmiöille, joista aikuiset vaikenivat. Tällainen asia oli esimerkiksi kysymys siitä, mistä vauvat tulevat. Psykologian tutkimuksessa tunnetaan tapausesimerkki Pikku Hansista, jonka äiti synnytti kotona. Lapsi, joka eli häveliäisyyden ilmapiirissä, joutui luomaan seksuaaliteorian itse.¹⁰³ Vastaava esimerkki löytyy 1930-luvun karjalaisesta muistelukerronnasta, kun evakkopoika kirjoittaa lapsuusvuosistaan: *”Kymmenvuotiaana jo kyllä kuulin naimatouhuista, mutta en tiennyt niillä olevan suvun jatkamisen kannalta mitään yhteistä. Eihän kotona sellaisista asioista mitään puhuttu. -- Vasta kun koulussa*

---

¹⁰¹ SKS KRA. Tuntemattoman evakkopojan tarina. 1999–2000.

¹⁰² Tuan 1979, 16–18.

¹⁰³ Schulman 2015, 48–49.

aloimme lukea luonnonoppia, jossa tulivat esiin 'kukat ja mehiläiset', tulin siihen tulokseen, ettei ihminen voi erota muista imettäväisistä suvunjatkamisen osalta.”¹⁰⁴

Vanhemman tavat toimia vuorovaikutuksessa ovat avainasemassa siinä, miten lapsi alkaa kasvaa kohti omaa minuuttaan. Schulmanin mukaan minus käsittää monia psyyken toimintoja, kuten kyvyn kestää voimakkuudeltaan erilaisia tunteita ja käsitellä niihin kuuluvia ristiriitoja tai kyvyn suojautua psyykkiseltä kivulta ja säädellä sitä.¹⁰⁵ Perusturvallisuuden tai turvattomuuden pohja rakennetaan suhteessa varhaisiin hoivaajiin, vanhempiin. Vanhemman todellisella saatavilla ololla tai sen puuttumisella on suuri merkitys siihen, saavuttaako lapsi perusluottamuksen itseä ja elämää kohtaan.¹⁰⁶ Aikuisen ja lapsen välistä kiintymyksen laatua voidaan nykyisin kuvata kiintymyssuhdeteorioilla. Näre ja Kirves kirjoittavat, että suomalaisten vanhempien ja heidän lastensa kiintymyssuhteiden on todettu olevan pohjavireeltään vältteleviä.¹⁰⁷ ”Välttelevästi kiintynyt lapsi kokee, että hoivaajaan voi kyllä luottaa, mutta häneen ei voi vedota tunteita ilmaisemalla. Tällainen lapsi ei näytä tunteitaan, koska se voi pikemminkin viedä hoivaajan kauemmaksi kuin tuoda hänet lähelle. Lapsi suhtautuu usein läheisyyteen pidättyvästi --. Välttelevästi kiintynyt ei hae turvaa hoivaajaltaan, ja vielä aikuisenakin hänen on vaikeaa ilmaista tunteitaan ja muodostaa läheisiä ihmissuhteita”, he määrittelevät.¹⁰⁸

Kirsi Laurénin ja Antti Malisen mukaan sota-aika vaurioitti vanhemmuutta, ja lapsi jäi usein vaille hoivaa. Sodan kokeneilla miehillä saattoi olla itselläänkin vaikeuksia tunnistaa ja sanoittaa ahdistavia rintamakokemuksiaan, ja ne tulivat esiin esimerkiksi unen aikaisina painajaisina. Ongelmat pidettiin yksityisinä perheen sisällä ja kulissien ylläpitäminen oli tärkeää. Tutkijoiden mukaan tämä häpeäpainotteinen sosiaalinen mekanismi siirtyi helposti vanhemmalta lapselle, joka oppi omavoimaisuuteen: vaikka lapsen kapasiteetti ei olisi ollut vielä valmis kannattelemaan hankalia tunteita, lapsi oppi, että omia tunteita ei ole sallittua jakaa. Ei ollut sosiaalisesti hyväksyttävää tukeutua toisiin, vaan piti pärjätä yksin.¹⁰⁹

---

¹⁰⁴ SKS KRA. Evakkopojan tarina 14, 34. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

¹⁰⁵ Schulman 2015, 47.

¹⁰⁶ Schulman 2015, 60–61.

¹⁰⁷ Näre & Kirves 2010, 16.

¹⁰⁸ Näre & Kirves 2010, 18.

¹⁰⁹ Laurén & Malinen 2021, 194–197.

On tärkeää muistaa, että sota ei vahingoittanut ainoastaan suomalaisia perheitä. Vastaavia tutkimuksia vaikenevista, itseensä käpertyneistä veteraaneista ja heidän hoivaa vaille jääneistä perheistään on julkaistu muuallakin. Saksalaisotilaiden kokemuksia tutkinut Svenja Goltermann on huomauttanut, että perheenjäsenet huomasivat kyllä muuttuneen käytöksen sodasta palanneessa miehessä, mutta koska mies ei avannut tuntojaan, muiden piti jäädä omien tulkintojensa varaan. Sotaa ei välttämättä osattu nimetä syyksi levottomuuden ja aggressiivisuuden takana. Frank Biessin mukaan sodasta vaikenemisen tapa vahvistui myös kulttuurisesti sen kautta, miten tunteet yleisesti miellettiin hyväksytyiksi tai ei-hyväksytyiksi. Suomessa tämä näkyi esimerkiksi siten, että kansalaisia rohkaistiin siirtämään syrjään henkilökohtaiset taakkansa, ja keskittymään jälleenrakennustyöhön ja valoisampaan tulevaisuuteen.¹¹⁰

Eräs evakkopoika kertoo monikymmensivuisessa muistelukertomuksessaan paljon äidistään. Äiti ja tämän pelokkuus mainitaan useassa kohdassa. Kertoja esimerkiksi kuvailee äidin täriseen nähdessään sotalentokoneita ja kirjoittaa joutuneensa ajattelemaan enemmänkin vanhempansa tunteita kuin omiaan. Äiti myös ahdistui lapsen leikistä ja teki tulkintoja omien tunteidensa pohjalta sen sijaan, että olisi antanut pojalleen leikkirauhan.

Yksinäisyys oli huono leikkikaveri, kun osa perheistä oli sotaa paossa ja ne jotka olivat kotona, äiti ei päästänyt leikkimään hälytysten takia. Ajan kuluksi aloin puusta ja palikoista rakentaa autoa, josta tuli tosi avolavainen ja tikusta tein molemmille sivuille eteen ja lavojen kulmiin ristit. Äitini huomattua tämän hän parkaisi sydäntä särkevästi niin että aivan pelästyin. Voi oma rakas lapseni, miksi sinä teit tuon ja nuo ristit, ne tietää kuolemaa. Jotenkin aavistin äidin tarkoittavan joko isän tai hänen kuolemaansa. Hätäpäissäni sanoin, että tällä viedään Molotohvi hautaan, että sota loppuisi ja isä tulisi kotiin. Sekin leikki loppui siihen ja hajotin auton.¹¹¹

Katkelmassa ilmenee äidin heikko tunteiden säätely ja se, miten hän suoranaisesti kaataa oman hätänsä lapsen harteille. Lisäksi hän on ilmeisen taikauskoinen. Tuomas Tepora toteaa artikkelissaan ”Sota-ajan leikit ja koulu”, että yleensä aikuiset eivät kieltäneet hautajaisleikkejä, mutta sanoivat

---

¹¹⁰ Laurén & Malinen 2021, 194–195.

¹¹¹ SKS KRA. Evakkopojan tarina 17.2, 2. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

niiden ennustavan sotaa. Teporan mukaan tällaisia ”ennustuksia” oli helppo kehitellä myös jälkeen päin sota-ajan tapahtumia muistellessa.¹¹²

Katkelmassa esiintyvän äidin taikauskon voisi tulkita myös lieväksi paranoidisuudeksi. Antti Malinen ja Tuomo Tamminen kirjoittavat sodan vaikutuksesta vanhempien ja lasten mielenterveyteen. Osalla ihmisillä paranoidisuutta ilmeni muiden mielen häiriöiden lomassa. Eräs Malisen ja Tamminen aineiston kertojista kuvailee, kuinka hänen äitinsä huusi ja syyllisti lapsiaan kiittämättömyydestä ja ilkeydestä. Hän sai ”*hysterisiä kohtauksia, konttasi lattialla ja huusi vaahto suusta valuen ja oli aivan sekaisin*”. Tämänkin perheen tapauksessa lapset yrittivät rauhoittaa äitiä sivuuttaen oman hätäännöksensä. Kertoja kuvaa selkeästi omaa ja sisarustensa pelkoa, mutta sille ei yksinkertaisesti ollut tilaa, kun äiti riehui.¹¹³

Toinen kertoja Malisen ja Tamminen teoksessa kuvailee äitiään seuraavasti:

*Äiti oli hyvin ailahtelevainen: hän oli hellä ja ymmärtäväinen, mutta sitten taas toisaalta hän ei osannut pitää lasten ja itsensä välillä minkäänlaista rajaa. Me olimme ikään kuin osa häntä ja hänen jatkeensa. Kaikki piti tehdä just niin päin kuin hän sanoi, esimerkiksi yksityisyyttämme hän ei ymmärtänyt ollenkaan. Jos meille murrosiässä tuli kirjeitä, niin hän vain luki ne.*¹¹⁴

Malisen ja Tamminen esiin nostamien katkelmien ja omasta aineistostani nostaman esimerkin välillä on havaittavissa vahvat yhtäläisyydet. Toisaalta omassa esimerkissäni muistelijä enemmänkin kertoo toteavasti, miten äiti on käyttäytynyt, kun taas edellisessä esimerkissä muistelijä osoittaa kritiikkiä äidin toimintaa kohtaan. Useassa muistelukertomuksessa vanhemmista puhutaan paljon, mutta heitä ei arvostella edes vuosikymmenten päästä. Vanhempien kunnioitus ja auktoriteetti on iskostunut lujasti sota-ajan lapsiin. Äidin ohjeet ovat jääneet mieleen, ja oman aineistoni kertoja sai niitä vielä vanhemman sairastuessa äärelläkin: ”*Päivisin kävin alatalossa äitiä katsomassa ja joka kerta hän vannotti minua olemaan kiltti ja välttämään pahantekoa.*”¹¹⁵ Lopulta äiti menehtyi

---

¹¹² Tepora 2010, 36.

¹¹³ Malinen & Tamminen, 166.

¹¹⁴ Malinen & Tamminen, 165.

¹¹⁵ SKS KRA. Evakkopojan tarina 17.2, 3. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

keuhkokuumeeseen kesken evakkomatkan kertojan ollessa 9-vuotias. Kuoleman jälkeisiä hetkiä hän kuvailee järkytyksen ja hämmennyksen sekaisin tuntein:

Seuraavat päivät olin kuin unessa. Ainoa ajatus vain pyöri päässäni, että miksi äiti kuolit ennenkuin kerroit minulle ”Elämän asiat”, jotka olit luvannut selittää minulle, kunhan tulen vähän vanhemmaksi. Mitä ovat elämän asiat, jotka äidin piti minulle selittää? Olisin varmasti muistanut ja ymmärtänyt jos hän olisi ne kertonut. Se tiedon puute vaivaa minua elämäni loppuun asti.¹¹⁶

Evakkopojan kertomuksesta välittyy tarvitsevuus, johon ei kunnolla vastattu. Tulkitsemme hänen suhteensa äitiin, ensisijaiseen hoivaajaan, olleen vanhempaa kannatteleva ja sitä kautta välttelevä. Hänen tunteensa olivat aina äidin tunteiden varjossa, ja hän varoi näyttämästä omia tarpeitaan vanhemmilleen. Lisäksi hän oli jatkuvasti omien tulkintojensa varassa: *”Olin taas junassa, nyt isän kanssa matkalla takaisin itään päin. Isä oli vähän hiljainen ja ajattelin sen johtuvan äidin kuolemasta.”¹¹⁷* Isä kyllä kertoi pojalleen äidin sairastaneen keuhkokuumeen, mutta minkäänlaista lohdun sanaa muistelija ei mainitse saaneensa. Isä vei pojan Imatralle lääkärin tarkastukseen, ja kun hänet todettiin terveeksi, isä jätti hänet sukulaisten hoiviin. *”--matka jatkui mummolaan, jonne isä oli jo sopinut veljensä perheen kanssa sijoittaa minut, kunnes sota loppuu ja voi järjestää elämän uudelleen.”¹¹⁸*

Oli toki tavallista jättää lapsi sukulaisten hoiviin sodan aikana, eikä siinä ole sinänsä mitään hylkäävää. Lastenpsykiatriaan erikoistunut Jari Sinkkonen käsittelee kiintymyssuhteita teoksessaan *”Lapsen puolesta”*. Hän toteaa, että välttelevä tai ristiriitainen kiintymyssuhde ei ole mikään merkki psyykkisestä häiriöstä, mutta mikäli vältteleminen on kiintymyssuhteessa äärimmäistä, se on haitallista. Tällöin lapsi luo itselleen *”hauraan turvallisuuden”* kovalla hinnalla. *”Vaikea-asteinen välttelevä kiintymyssuhde syntyy tilanteessa, jossa lapsi joutuu uhraamaan omat tunteensa ja tarpeensa enemmän tai vähemmän totaalisesti”*, Sinkkonen kuvailee.¹¹⁹

On mahdotonta arvioida, kuinka totaalista omien tarpeiden uhraaminen on ollut esimerkiksi valitsemani evakkopojan tapauksessa. Melko kokonaisvaltaisesti hän tosin vaikuttaa äidin

---

¹¹⁶ SKS KRA. Evakkopojan tarina 17.2, 4. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

¹¹⁷ SKS KRA. Evakkopojan tarina 17.2, 4. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

¹¹⁸ SKS KRA. Evakkopojan tarina 17.2, 4. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

¹¹⁹ Sinkkonen 2012, 57.

mielenmaisemaan asettuvan, niin tunteissaan kuin teoissaankin. Välttelevän tai ristiriitaisen kiintymyssuhteen vaikuttavuutta tai haitallisuutta myöhempään elämään pystyisi oikeastaan arvioimaan vasta aikuisuudesta tai vanhuudesta käsin: onko esimerkiksi turvattomassa kiintymyssuhteessa lapsuutensa elänyt sairastunut myöhemmin psyykkiseen uupumukseen tai depression. Sinkkosen mukaan tällaista oirehdintaa voi seurata sellaisesta eletystä elämästä, jossa ollaan liiaksi edetty toisten ehdoilla.¹²⁰

Sinkkosen määrittely erilaisista turvattomista kiintymyssuhteista on mielestäni erityisen osuva aineistoni kannalta. Tunnistan useita kuvailtuja kohtaloita, joista voi tulkita välttelevää ja ristiriitaista vuorovaikutusta suhteessa vanhempiin. Välttelevässä kiintymyssuhteessa olennaista on usein se, että lasta ei uhata eikä varsinaisesti torjuta, mutta hän joutuu kantamaan ikätasoon nähden liian suuren vastuun perheensä hyvinvoinnista. Astetta haitallisemmiksi suhteiksi voidaan luokitella kiintymyssuhteet, joissa lasta hallitaan pelolla tai fyysisellä kurittamisella. Silloin lapsi mukautuu pakon edessä toisten tahtoon. Tästä aiheutuvat kielteiset tunteet, pettymys ja raivo, hautautuvat jonnekin hyvin syvälle tasolle, josta ne Sinkkosen mukaan voivat myöhemmässä elämässä purkautua esimerkiksi voimakkaana väkivaltaisuuksena.¹²¹ Seuraavassa katkelmassa eräs evakkopoika kuvaa ruumiillisen kurituksen tilannetta, josta on seurannut valtavasti tuskallisia tunteita.

Keväällä -44 kun kerran tulimme kotiinpäin ja olimme jo Kamajauholan aukealla, kun pidimme pientä nujuamista tullessa. Ikosen Jussi näki sen ja tuli juoksujalkaa meitä vastaan. Paavo sanoi jo isänsä nähdessään, että se on vihainen. Kun hän sitten tuli luoksemme, niin hän alkoi heti huidella minua mukanaan tuomalla risulla. Eihän se kipua, mutta se häpeä. Hän oli sitten vielä soittanut Paukkurille ja kun äiti oli tullut langanpäähän, oli kertonut meidän tapelleen. Emmehän me mitään tapelleet, vaan se oli ollut pientä pystypainia. Olin siitä tapauksesta Ikosen Jussille monta vuotta käärmeissäni.¹²²

Kertoja kuvaa kokeneensa sekä fyysistä että psyykkistä kipua, josta vaikeammaksi kestää hän määrittelee psyykkisen kärsimyksen, tässä tapauksessa häpeän tunteen. Häpeä on usein määritelty yhdeksi vaikeimmista tunteista, joita ihminen joutuu käsittelemään. Sosiaalipsykologi Janne Viljamaa kirjoittaa teoksessaan ”Hirveä häpeä”, että häpeän tunne on jatkuvampaa ja voimakkaampaa kuin

---

¹²⁰ Sinkkonen 2012, 56–57.

¹²¹ Sinkkonen 2012, 57.

¹²² SKS KRA. Evakkopojan tarina 14, 33. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

tavallinen nolous. Se liittyy arvottomuuden tunteeseen ja on siten sidoksissa ihmisen itsetuntoon ja omanarvontunteeseen. Vaikka häpeä on yksi ihmisen perustunteista ja auttaa ihmistä kasvamaan, torjuttuna se voi aiheuttaa liudan kielteisiä vaikutuksia ihmisen elämään: avuttomuuden ja riittämättömyyden kokemuksia, ihmissuhteista vetäytymistä, toisiin kohdistuvaa valtavaa miellyttämisen tarvetta tai esimerkiksi aggressiivisuutta ja riippuvuusongelmia.¹²³

Kertojan kuvaksesta saa käsityksen, että häpeä ruumiillisen kurittamisen tilanteesta aiheutui muiden katseista. Ensinnäkin häntä ei kurittanut oma kasvattaja, vaan hänen ystävänsä isä. Lisäksi se tapahtui hänen ystävänsä läsnä ollessa. Toki myös aikuisen lapsen kohdistama pettymys on omiaan tuottamaan häpeän tunnetta: tällöin häpeä syntyy kokemuksesta, ettei ole tarpeeksi hyvä eikä kelpaa.

Taina Kinnusen tutkimuksesta tulee ilmi, että sota-ajan kurituksellista kasvatusta on nimitetty myös ”mustaksi pedagogiikaksi”. Sen mukaan lasta oli rangaistava usein ja tuntuvasti.¹²⁴ Tästä näkemyksestä johtuen lasten rankaiseminen tuntuu olleen myös jossakin määrin kaikkien aikuisten yhteinen asia. Ei ollut tavatonta, että vanhemmat pitivät vitsaa esillä kodissaan esimerkiksi oven karmin päällä, tosin jotkut muistelevat sen olleen esillä vain näön vuoksi, enemmänkin osoituksena vieraille, että talon lapset pidetään kurissa ja nuhteessa. Joskus vitsan esillä pito oli muistutus lapsille piiskan uhasta. Kurinpitotoimet olivat ajan mukainen normi, ja mikäli lapsi teki rikkeen, hänen odotettiin saavan siitä rangaistus. Tämä tulee ilmi evakkopojan kertomuksessa:

Kerran minulla oli jotain erimielisyyttä äidin kanssa ja päätin karata kotoa ja menin joen toiselle puolelle omakotialueelle, jossa kummit asuivat. Kummitäti oli kotona ja ihmetteli kovasti vierailuni syytä, kunnes sai urkittua vierailun todellisen laidan hän käski minun mennä heti kotiin, mutta minä sanoin etten mene enää koskaan kotiin. Täti laittoi minulle syötävää ja alkoi samalla itse pukeutua viedäkseen minut kotiin vaikka panin kovasti hanttiin hän lopulta sai minut mukaansa ja vei kotiin, jossa äiti oli jo ollut tosi huolissaan minusta. Kummitäti selitti äidille tilanteen ja lähti hienotunteisesti pois kun arveli meillä tapahtuvan kuritoimenpiteitä. Piiskaa en saanut, mutta pyhän lupauksen jouduin antamaan etten enää koskaan karkaa kotoa.¹²⁵

---

¹²³ Viljamaa 2018, 7–11.

¹²⁴ Kinnunen 2013, 65.

¹²⁵ SKS KRA. Evakkopojan tarina 17, 15. Evakkotyöt ja pojat 1999–2000.

Sama evakkopoika muistelee myös eroavaisuuksia äidin ja isän kurinpidossa.

Äidit ovat useasti jääneet hempeämmiksi lasten kurittamisessa isään nähden, kun usein kuulin sanovan, että ”Odotas, kun isä tulee kotiin”. Silloin lapselle oli tiedossa piiskaa tai remmiä riippuen siitä, mitä ”työkaluja” oli käytettävissä. Olin varmaan taas joutunut äidin kanssa jostain asiasta epäsuosioon, kun äiti ilmoitti tuon paljon puhuttelevan lauseen odotettavissa olevasta ”remmisoussista”, joka siellä tarkoitti remmillä annettavaa kuritusta.¹²⁶

Turvattomien kiintymyssuhteiden riskit haitallisiin elämäntapahtumiin ovat kiistattomia. Se, mitä lapsuudessa on tapahtunut saattaa olla myös erittäin vaikeasti tunnistettavissa myöhemminkään elämässä. Taina Kinnunen kirjoittaa, että moni 1930-luvulla syntyneistä ajattelee, että heillä ”ei ole oikeutta tuntea surua menetyksistään lapsuudessa ja nuoruudessa”.¹²⁷ Itse taas ajattelen nykytutkimuksen valossa, että he eivät kenties kykene tunnistamaan sisäänsä koteloitunutta surua ja muita mahdollisia negatiivisia tunteita: vihaa, katkeruutta, turvattomuutta. Selviytyminen on ikään kuin jäänyt päälle elämänmittaiseksi suojamuuriksi, defenssiksi. Kun on aina ollut omavoimainen, aggression ja surun käsitteleminen voivat estyä. Vaikeita tunteita on tukahdutettu pitkään, ja niiden tietoisuuteen päästäminen olisi liian uhkaavaa.

2.3 Sodan uhka ja hiljainen epävarmuus

Tämä kesä oli minusta jotenkin erilainen. Pyykkilaiturin kupeella kuiskailtiin outoja asioita. Sai korvat hörössä salakuunnella sanan sieltä toisen täältä: ”Ryssä – Rajajoki – Pietari – Kronstadt – Saksa – Puola – sota.” Mitä? Sota! Sen täytyi olla jotakin pelottavaa. Aikaihmisistä jännitys siirtyi lapsiin.

Evakkotytön tarina.¹²⁸

Mielikuvia lähestyvistä sodasta puretaan suuressa osassa evakkotyttöjen ja -poikien kertomuksia, Osassa muisteluita kuvaillaan myös aikaa ennen sotaa, kun kaikki oli niin sanotusti vielä hyvin. Tarja

---

¹²⁶ SKS KRA. Evakkopojan tarina 17, 12. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

¹²⁷ Kinnunen 2013, 59.

¹²⁸ SKS KRA. Evakkotytön tarina 9, 2. Evakkotytöt ja pojat 1999–2000.

Raninen-Siiskonen kirjoittaa, että kesästä 1939 on annettu käsitys ”viimeisenä kesänä”, jolloin elämä Suomessa oli rauhallista, aurinkoista ja onnellista.”¹²⁹ Myös narratiivisesta näkökulmasta tämä on luonnollista: jokaiselle kertomukselle on olemassa taustansa ja syynsä. Kotipaikka lähellä Neuvostoliiton ja Suomen rajaa aiheutti väkisinkin sen, että sotaan valmistautumista joutui todistamaan myös konkreettisisissa asioissa. Monet muistelevat kirjoituksissaan usein kuuluvaa ”tykkien jyskettä” ja lentokoneita, jotka ”hyrräilivät ilmassa”. Pyykkilaiturin vierellä salakuunnellut evakkotyttö jatkaa muisteluaan näin:

Ja sitten, aivan yhtäkkiä, sotaharjoitukset tulivatkin lähemmäksi, oman pellon pientareille. Ei se sinänsä ollut uutta ja pelottavaa. JP2 kasarmeineen oli oleellinen osa Valkjärven imagoa, rajan pinnassa kun oltiin. Jo pikkutyttönä olin keikkunut sotasetien polvella laulamassa Villiruusua. --

Rajan läheisyys ei ennen tätä kesää ollut mitenkään askarruttanut. Nyt arvelutti, mitä siellä rajan takana oikein tapahtuu. --

Koulun alkaessa kävi entistä ilmeisemmäksi, että jotakin epätavallista oli tekeillä. YY-HOO, Ylimääräinen Harjoitus, toi kylään joukon muualta Suomesta koottuja reserviläisiä. Tankkiesteitä kaivettiin, ja harjoitukset kävivät entistä sotaisemmiksi. Koulutilat tarvittiin sotilaiden majoittamiseen --. Myös yksityiskodit joutuivat avaamaan ovensa reserviläisille ja upseereille.¹³⁰

Lainaus muistelukertomuksesta kuvaa hyvin tunneilmapiirin muutosta Karjalassa. Turvallisen ja tavallisen arjen tilalle ilmaantui muutoksia ja epävarmuutta. Syksyn lähestyessä lapsi vaistosi epävarmuuden aikuisten käytöksen sekä konkreettisten muutosten kautta. Pienen lapsen kokemusmaailmassa koti ja koulu muodostivat tärkeät ankkurit – nyt lähestyvä sota linnoitautui kirjaimellisesti kumpaankin, kun sotilaita jouduttiin majoittamaan. Lapselta vietiin ne paikat, jotka kenties eniten edustivat hänen elämässään jatkuvuutta. Eräs evakkotyttö kertoo hämmäntävistä muutoksista ennen sodan syttymistä seuraavasti: ”Mie ihmettelin, ko haastoit linnotustöist ja sit alko tulla sotilaita taloloihe asumaa, meilleki niitä riitti, parikymmt miestä. Haastoit kertausharjoituksist YH:st. Kukkaa ei sanont sanna SOTA.”¹³¹

---

¹²⁹ Raninen-Siiskonen 1999, 113.

¹³⁰ SKS KRA. Evakkotyön tarina 9, 2–3. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

¹³¹ SKA KRA. Evakkotyön tarina 14. a, 1. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

Erään evakkopojan muistelukertomuksessa pohdiskellaan tulevaa sota jo hyvin vakavalla sävyllä. Muistelija kertoo seuraavassa katkelmassa suoraan siitä, miten hänet ja hänen sisarensa jätettiin emotionaalisesti täysin yksin. Vanhemmat eivät ymmärtäneet, että lapsi kykenee havainnoimaan ympäristöään tarkasti ja tekemään omia tulkintojaan tapahtumista. Tulkinnat elävät evakkopojan tapauksessa epävarmuutena ja pelkoina sekä ”ainaisena varuillaan olona”:

Emme silloin tienneet eikä pienillä lapsen aivoillamme ymmärtäneet kuinka synkän varjon tulevaisuus oli luomassa yllemme, erityisesti karjalaiselle väestölle, myös koko rakkaalle Isänmaalle, Suomelle. Syystalvella, kesken kiireisen lumilinnan rakentamisen, sisareni kysyi vähän niin kuin pelokkain ilmein: Tiedätkö mitä se sota tarkoittaa?? En, en minä kyllä tiedä yhtään --. Mutta kyllä sen jotain paha täytyy olla, sanon sisarelleni. Viime aikoina siitä ovat vanhemmat yhä enemmän ja enemmän puhuneet, ja aina on puheessa ollut sellainen surullinen sävy, Äidillä joskus näkynyt kyneleitäkin silmissä. Sanan sota: tarkoitus selvisi meillekin aikanaan oikein omakohtaisena pelkona, ikkunoitten peittelemisinä, ainaisena varuillaan olona, korvat tarkkana kuuntelemisena, kuuluuko viholliskoneiden jyminää. Suorastaan toivottiin pilvisiä ja lumisateisia päiviä. Tämmöisillä ilmoilla saatiin olla melko huoletta, pommikoneet eivät pääsisi tuhotöihinsä. Sitä vastoin kirkkaat kuutamoyöt, ja aurinkoiset päivät olivat suorastaan pelottavia. Tämmöisinä öinä ja päivinä, sai osansa läheinen risteys-asema, teollisuuslaitokset, sillat sekä monet muut kohteet.¹³²

Lainauksissa korostuu paitsi lapsen hämmentyneisyys, myös puhumattomuus vanhempien ja jälkikasvun välillä. Tutkija Atte Oksanen kuvaa artikkelissaan ”Evakkolasten kadotettu koti”, että kaikille lapsille ei kerrottu tilanteen vakavuudesta, vaikka sota oli lähes kotiovella. Kenties aikuisetkin olivat vielä psykologisesti vaiheessa, jossa sodan uhka haluttiin edelleen torjua, vaikka sen syttymistä pidettiin mahdollisena. Lasten ei myöskään aina ollut lupa kysellä heitä askarruttavista asioista aikuisilta, minkä vuoksi lapsi jäi helposti omien kokemustensa ja päätelmiensä varaan.¹³³ Myös ajatus siitä, että lapset eivät huomaisi tai ymmärtäisi, mitä ympärillä tapahtuu, oli yleinen. Seuraavassa katkelmassa ilmiö havainnollistuu erinomaisesti:

---

¹³² SKS KRA. Evakkopoika 32, 2–3. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

¹³³ Oksanen 2010, 65–66.

Syksy -39 seurasin sitä rauhatonta elämää, jota vanhempani ja naapurit elivät, ei lapsille voinut puhua, ei ne ymmärrä, vaan kuiskittiin salaa ja se mikäihmetytti, varattiin meidän kylän ainoaan uuteen kellariin koko kylän ruokavaroja niin paljon kuin sinne mahtui --.

Isäni oli jo aikaisemmin syksyllä lähtenyt johonkin, ei kuulunut meille lapsille mihin, mutta kerran sitten marraskuun alussa äiti kertoi meille aamulla, että isä oli käynyt yöllä kotona, kävi ja lähti, oli kuulemma luvan saanut luvan mennä varoittamaan äitiä lähtövalmiudesta, koska oli viisi lasta ja kuudes syntymässä.¹³⁴

Tietynlainen yksinäisyys onkin muisteluissa usein kuvattu tunne elämään vyöryvien muutosten keskellä. Kun koti ei ollut enää entisensä, lapsi koki hämmennystä ja avuttomuutta, pelkoakin. Vaikka joissakin muistelukertomuksissa jompikumpi vanhempi on saattanut avoimesti arvuutella sodan syttymisen mahdollisuudella, lapselle ei ole silti välttämättä tarjottu selityksiä tapahtumiin tai siihen, mitä sota edes tarkoittaa. *”Loka-marraskuussa 1939 raskaat ja pitkät autokolonnat vyöryivät varsinkin öisin rajan suuntaan. Isäni päivitteli tämän tästä: ’Kyllä siitä taitaa sota tulla, kun noin paljon tavaraa vievät rajalle”,* kertoo eräs evakkopoika kertomuksessaan.¹³⁵ *”Jo kesällä 1939 linnoitustyömiehet asuivat kansakoululla ja sodan uhka leijui ilmassa. Pariviikkoa ennen sodan puhkeamista lensi kaksi naapurin lentokonetta järven yllä niin alhaalla, että näimme punaiset tähdet ja lentäjien kasvot”,* kuvailee evakkotyttö muisteluvastauksessaan.¹³⁶

Kodin ja koulun emotionaalista merkitystä painotetaan aikaisemmassakin tutkimuksessa. Ulla Savolainen kuvaa kodin merkitystä suhteessa perustarpeisiin, kuten ravinnon saantiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Lisäksi hän kirjoittaa, että koti voidaan käsittää myös *”mielen kotina’*, joka pitää sisällään kokijan henkilökohtaiset kokemukset ja tunteet sekä yhteisöllisen ja kollektiivisen arvomaailman”.¹³⁷ Tuomas Tepora kirjoittaa, että koulu oli tärkeä lasten ja nuorten elämänpiiriä jäsentävä tekijä. Kertausharjoitusten aikana läksyjä luettiin itsenäisesti ja radiosta kuunneltiin opetusohjelmaa. Koulunkäynti oli myös tärkeä arjen kokemusten ylläpitäjä alati vaativammiksi muuttuvissa olosuhteissa. Opiskelu toi elämään hallittavuuden tunnetta, kun sota alkoi muuttua todellisuudeksi ja ulkopuolinen maailma kaottiseksi.¹³⁸ Karjalassa tosin koulujen kohtalo oli

---

¹³⁴ SKS KRA. Evakkotytön tarina 27, 1. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

¹³⁵ SKS KRA. Evakkopojan tarina 5, 2. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

¹³⁶ SKS KRA. Evakkotytön tarina 16. b, 1. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

¹³⁷ Savolainen 2009, 38.

¹³⁸ Tepora 2010, 49–52.

alueellisen sijainnin takia surkea: talvisodan sytyttyä vain muutama kymmenen oppikoulua oli toiminnassa ja 136 koulua oli armeijan käytössä.¹³⁹

Kotiseudun ja sen muodostama turvan ja tuttuuden merkitys näkyy muistelusta läpikuultavana haikeutena, jopa runollisuutena, kun eräs evakkotyttö kuvailee kotiseutuaan ajalta ennen kuin sota syttyi:

Kotikyläni nimi oli Seivästö. Se oli pieni kylä Viipurin ja Terijoen välillä. Maantie kulki lähellä Suomenlahden rantaa. Me lapset juoksimme joskus ihastelemaan huviloiden kauniita lasi-ikkunoita, jotka loistivat ja kimaltelivat auringon paisteessa. -- Portaat olivat koristeelliset. Niiden molemmin puolin oli istutettu ruusupensaita, jotka kukinta-aikana tarjosivat katselijalle satumaisen kauniin näyn.

--

Meri ja sen leveä hiekkaranta olivat meille kaikki kaikessa. Useimmiten meri oli ystävällinen, siellä oli lasten hauska pulikoida keväästä syksyyn. -- Uinnin jälkeen oli mukavaa kuivatella itsensä auringon lämmittämällä, hienonhienolla hiekalla.¹⁴⁰

Muistelukerronnassa ja muistitietotutkimuksessa korostuu se, että kyseessä on omakohtainen muistelutarina. Vaikka evakkomatkat ovat sukupolvikokemus ja osa kollektiivista muistia, jokaisella evakolla on kuitenkin myös oma yksilöllinen elämänsähistoriansa. Kun joku muistaa menetetyistä kodista huviloiden ruusupensaat ja auringon lämmittämät merenrannat, jonkun toisen muistelukertomus saattaa olla menetyksen värittämä jo ennen sodan syttymistä. Yksinäisyyden ja pelon kokemukset eivät välttämättä saaneetkaan alkuaan lähestyvistä sodasta, vaan niiden juuret olivat jo olemassa. Näin kirjoittaa eräs evakkopoika muistelukertomuksensa ensimmäisellä sivulla:

Elokuussa -39 hauvattii äit Leipesiimäen siunattuun multaan. Mie oli meist lapsistnuorin ja alotin yläkoulun samana syksynä. -- Meil ol sellane pien paikka, johon isä jäi suure lapsilauma kans asuma kottii. Hää ol jo vanha ja hermostunt mies ja ussei huus miulkii minkä mistäkkii jos ei osant olla just häne mielen mukkaa.¹⁴¹

---

¹³⁹ Kaarninen 2015, 185.

¹⁴⁰ SKS KRA. Evakkotyön tarina 13, 1. Evakkotyöt ja -pojat. 1999–2000.

¹⁴¹ SKS KRA. Tuntemattoman evakkopojan tarina, 1. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

Muistelija kuvailee kotia, jossa turvaa ei alun perinkään tarjottu. Kyseisen evakkopojan tapauksessa kodin ilmapiiri luo pohjaa lapsen omavoimaisuudelle ja turvattomille kiintymyssuhteille. Ville Kivimäki on käyttänyt sota-ajan lapsista termiä ”tunteiden säilöjät”, jolla hän tarkoittaa sitä, että lapsi oppi aistimaan tarkasti vanhemman voimavarat ja suhteuttamaan käytöstään niiden mukaan. Näin ollen lapsi kannattelee vanhempiaan hankalissa tunteissa.¹⁴² Psykologiassa ilmiötä kutsutaan parentifikaatioksi eli lapsen ja vanhemman roolien vääristymistä siten, että lapsi omaksuu vanhemman vastuuta tai rooleja.¹⁴³ Ville Kivimäki, Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala kirjoittavat artikkelissaan ”Sodassa kasvaneiden tunneperintö”, että perheessä käsittelemättöminä syrjään työnnetyt pelot ja jännitteet kasaantuvat helposti lapsiin, jotka eläytyvät niin vanhempiensa onnellisuuteen kuin ahdistukseenkin, myös silloin kun siitä vaietaan.¹⁴⁴ Vaikka sota ei ollut elokuussa 1939 vielä alkanut, voitaneen termiä ”tunteiden säilöjä” soveltaa myös tähän muistoon lapsuuden hankalasta elämänvaiheesta, jossa äiti oli juuri kuollut ja yksinjäätynyt isä huusi jatkuvasti. Termi soveltuu hyvin myös seuraavaan muistoon toisen evakkopojan kertomuksesta. Seuraavassa lainauksessa emotionaalinen kannattelu suuntautuu tosin kokijan isovanhempaan oman vanhemman sijasta:

Isäni anoppi tahallaan purki minuun vihaansa Isästäni, heillä ei koskaan ollut oikein hyvät välit. Hän oli jotenkin katkera vävypojalleen. Ehkä oli syytäkin. Miehensä, liekö ollut kuinka hyvä vaimolleen ja lapsille joi paljon ja samallinen oli vävypoika. Kun suutuin Isälle niin tuli sanottua niitä anopin mielipiteitä ja ne varmasti loukkasivat isääni. Taisi olla ovela, ei uskaltanut isälleni sanoa mitä olisi halunnut, niin kertoili minulle ja varmasti siinä mielessä että kyllä ajatukset perille menevät.¹⁴⁵

Katkelmassa korostuu kivuliaan selkeästi, että lapsi on ollut eräänlainen väline aikuisten keskinäisiin ongelmiin ja hankaliin tunteisiin. Muistelijalla ei ole kirjoituksen perusteella ollut helppoa: suvun miehet ovat käyttäneet runsaasti alkoholia ja isoäidin tyytymättömyys on ollut läsnä silloinkin, kun isoäiti on viettänyt aikaa lapsenlapsensa kanssa.

---

¹⁴² Kivimäki 2010, 190–194.

¹⁴³ [<https://finto.fi/ysa/fi/page/Y191910>] Luettu 12.9.2019.

¹⁴⁴ Kirves & Kivimäki & Näre & Siltala 2010, 389.

¹⁴⁵ SKS KRA. Tuntematon evakkopoika, Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

3. Vaikeat tunteet sodan aikana

Minulla oli mahdoton jano joten lähdin katsomaan juomapaikkaa suon reunalta. Löysinkin pienen lammen josta mättäältä maaten join vatsan täyteen vähän ruskeaa vettä. Ylös noustessani katsoin lampea tarkemmin jolloin näin pohjan olevan eläinten luita täynään, lehmän kallo oli tuijottavinaan minua. Silloin sisälläni möyrähti, oksensin kaiken mättäälle mitä sillä hetkellä oli mahalaukussani. Jano oli kuitenkin mennyt ettei edes Irja siskon lypsämä maito kelvannut. --

Seuraavien parin päivän vaellus on puuroutunut muistissa tapahtumaköyhiksi, kunnes lähempänä Viipuria vietetty rankkasateinen kylmä yö jäi mieleen. Nukkumisesta tosin ei ilman suojaa tullut juuri mitään, suurilla nuotioilla yritettiin vaan pysyä jotenkin lämpiminä. Paha pala oli kurkussa silmiä piti räpytellä ettei Irja ja Ilmari oli huomanneet nuorimman silmien kostumista.

Evakkopojan tarina.¹⁴⁶

Evakkomatkat sekä uusille asuinsijoille asettuminen olivat ylipäätään raskaita ja pitkiä tapahtumaketjuja. Yleisellä tasolla väestön evakuoiminen nähtiin aluksi väliaikaisena prosessina, jossa ihmisiä siirrettiin Suomen omien sotatoimien tieltä pois, kun varauduttiin sodanuhkaan. Hiljalleen alettiin kuitenkin sisäistää uusi käsitys evakuoinnin merkityksestä, ja väestö haluttiin saada turvaan alueilta, jotka jäisivät vihollisen haltuun. Sodan puhjetessa ihmiset alkoivat kerääntyä kodeistaan heille määrättyihin kokoontumispaikkoihin. Evakuoitavat saivat ottaa mukaansa vain sen omaisuuden, jonka he jaksoivat kantaa tai saivat mahtumaan ajoneuvoihinsa. Väestö saatiin melko hyvin siirrettyä turvaan, vain Hirsylän mutkan asukkaat jäivät vangiksi ja pääsivät vasta talvisodan jälkeen palaamaan maahan.¹⁴⁷

Etenevää rintamaa pakoon lähteneitä karjalaisia alettiin kutsua kansan keskuudessa evakoiksi varsin nopeasti. Aluksi rajaseudulta evakuoituja sekä asutuskeskuksien pommitusten vuoksi pois siirrettyä väkeä kutsuttiin yhtäläisesti evakoiksi. Vasta 13.3.1940 solmitun Moskovan rauhan seurauksena yli 400 000 karjalaisesta tuli siirtoväkeä – lähes koko karjalainen heimo siirtyi uusille asuinseuduille. Siirtoväen siirtäminen ja huoltaminen olivat mittasuhteiltaan valtavia ja vaativia hallinnollisia

---

¹⁴⁶ SKS KRA. Evakkopojan tarina 26, 1–2. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

¹⁴⁷ Palomäki 2011, 107–109.

tehtäviä. ”Kahdeksasosa Suomen kansasta joutui huollettavien asemaan”, Antti Palomäki kirjoittaa sota- ja jälleenrakennusaikaa käsittelevässä tutkimuksessaan. Suomessa evakot majoitettiin pääosin yksityistalouksiin. Tästä johtuen Suomessa ei ollut pakolaisleirejä, toisin kuin muualla sodan runtelemassa Euroopassa.¹⁴⁸ Suomen siirtoväkipolitiikan tavoitteena oli, että jokainen evakuoitu tulisi ensisijaisesti toimeen omalla työllään tai omin varoin. Tämä ei aina onnistunut evakuoituja ja viranomaisia tyydyttävällä tavalla, mikä ilmentyi esimerkiksi työhaluttomuutena siirretyn väestön keskuudessa. Osalla työhaluttomuus selittyi alentuneella mielialalla: olivathan karjalaiset joutuneet lähtemään kotiseudultaan pakotettuina.¹⁴⁹

Talvella ja keväällä 1940 monet evakot majoitettiin yhteismajoituksiin, joita olivat esimerkiksi seuratalot, kansakoulut, huvilat ja pappilat. Moni siirtoväkeen kuulunut siis nukkui epämukavasti lattioilla, ennen kuin paikallinen siirtoväen huoltojohtaja sai kaikki sijoitetuksi yksityisiin majapaikkoihin. Jos paikkakuntalaiset yrittivät vastustaa karjalaisten majoittumista koteihinsa, turvaututtiin pakkomajoitukseen viranomaisten toimesta. Siirtoväen tuli myös itse maksaa vuokransa.¹⁵⁰

Syksyllä 1939 evakkojen vastaanotto oli vielä ollut suopeaa, sillä silloin majoituksen katsottiin olevan väliaikaista ja karjalaisten uskottiin pääsevän takaisin kotiseudulle. Valtion Tiedotuskeskus ja lehdistö yrittivät osaltaan virittää positiivista mielialaa siirtoväkeä kohtaan. Moskovan rauhan jälkeen vakuuteltiin usealta taholta, että vaikeiden aikojen taakka tulisi jakautumaan tasapuolisesti koko kansan kesken. Pian sijoitusalueilla heräsi kuitenkin tyytymättömyys majoitusjärjestelyn hankaluuden ja kalleuden vuoksi. Puute ja ahtaus alkoivat kiristää ihmisten hermoja, kun väliaikaiseksi kuviteltu tilanne muuttui yhä vain pitkäkestoisemmaksi. Myös kulttuurierot hiersivät Palomäen mukaan siirtoväen ja paikallisväestön välejä: ”traditionaalisesti suurten sosiaalisten erojen sävyttämässä länsisuomalaisessa yhteisössä ei helposti ymmärretty sosiaalisesti yhtenäisemmän karjalaisen talonpoikaisyhteisön jäsenten elämäntapaa.” Siirtokarjalaisten sopeutumista käsittelevissä tutkimuksissa onkin todettu, että kantasuomalaiset ovat arvostelleet ja moittineet heitä laiskuudesta, epäsiisteydestä, liiallisesta vilkkaudesta sekä kotiseutujen olojen ylistämisestä.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ Palomäki 2011, 109–111.

¹⁴⁹ Palomäki 2011, 111.

¹⁵⁰ Palomäki 2011, 112.

¹⁵¹ Palomäki 2011, 112.

Kun jatkosota alkoi kesällä 1941 ja Suomen joukot etenivät Karjalaan, siirtoväen keskuudessa nousi talttumaton halu palata takaisin entisille kotiseuduilleen.¹⁵² Väestön vapaa palaaminen takaisin valloitetuihin kuntiin ei ollut kuitenkaan mahdollista, sillä suurin osa asunnoista oli joko kokonaan tai osittain tuhoutunut. Taloja ja teitä oli miinoitettu, ja pelloilla vaarana saattoivat piillä räjähtämättömät ammuksiset. Tarkkojen valmistelujen myötä osa evakoista pääsi kuitenkin palaamaan kotiseudulle. Kahden sodan jäljiltä Karjalan maalaiskunnissa vuonna 1939 olleista rakennuksista vain vajaat 29 prosenttia oli säilynyt ehjinä. Siitä huolimatta monet evakot olivat halukkaita palaamaan kotipaikalle, vaikka jäljellä olisi ollut suurin piirtein pelkät rauniot. Palomäen mukaan tämä on suuri merkki syvästä kotiseuturakkaudesta.¹⁵³

Evakkoon lähtö odotti kuitenkin jälleen kesällä 1944. Neuvostoliiton suurhyökkäys mursi Suomen puolustuslinjat muutamassa päivässä, ja esimerkiksi Kannaksella evakuointi sai paniikinomaisia piirteitä. Väestö saatiin hädin tuskin ajoissa siirrettyä erityisesti eteläiseltä Kannakselta. Siviilitappiot pysyivät kuitenkin toisessakin evakuoinnissa vähäisinä, sillä syystä tai toisesta Neuvostoliitto ei suunnannut hyökkäyksiään siviiliväestöä vastaan. Toisin oli esimerkiksi Saksassa talvella 1945. Kesä-heinäkuun aikana 260 000 henkeä poistui evakuoitavaksi määrätyiltä alueilta, ja syyskuussa rauhanteon ja -ehtojen jälkeen vielä lähes 67 000 asukasta siirtyi uuden rajan länsipuolelle. Karjalan menettämisen sinetöinyt rauhansopimus allekirjoitettiin 19. syyskuuta 1944.¹⁵⁴

Tämä monivaiheinen tapahtumaketju on ollut sen eläneille ihmisille täynnä epätietoisuutta, epäuskoa ja toisaalta yritystä ylläpitää toivoa. Kun sodan uhka muuttui konkretiaksi ja evakkomatkat todellisuudeksi, karjalaisten lasten elämään tuli luonnollisesti uusia vaikeita tilanteita, joihin poikkeuksetta liittyi hätää, pelkoa ja avuttomuutta. Tuli niukkuutta ja menetyksiä. Evakkojen kokemusten rankkuuteen vaikutti paljon juuri se, missä päin Karjalaa he asuivat: lähellä rajaa kärsittiin huomattavasti enemmän desanteista ja pommituksista, joillakin alueilla vastaavilta kokemuksilta vältyttiin lähes täysin.¹⁵⁵ Koko Suomea tarkastellessa noin 55 000 – 80 000 lapsen on arvioitu jääneen sotaorvoksi.¹⁵⁶

---

¹⁵² Palomäki 2011, 160.

¹⁵³ Palomäki 2011, 161–162.

¹⁵⁴ Palomäki 2011, 205–208.

¹⁵⁵ Oksanen 2010, 85.

¹⁵⁶ Siltala 2016, 60.

Vaikeista tunteista vaiettiin usein, mutta evakkolapset ovat kantaneet niitä sisällään aikuisuuteen ja vanhuuteen saakka. Joissakin kodeissa vanhemmat osasivat myös puhua ja keskustella siitä, mitä tapahtui. Useimmiten lapsi oli kuitenkin tulkintojensa varassa: tavallisesti kuvataan esimerkiksi itkevää, käytökseltään kireää tai muutoin poissa tolaltaan olevaa aikuista, ja lapsi kuvailee päätelmiään siitä, mistä aikuisten käytös johtuu. Kyyneliä saivat todistaa lähes kaikki evakot: itkemiselle on aineistossa enemmän kuvauksia, kuin jaksaa laskea. Mainitaan itkuun purskahduksia järkytyksestä tai helpotuksesta, kyynelkarpaloita valumassa poskia pitkin, ”tippoja silmissä” ja niin edelleen. Tokikaan vaikeat tunteet eivät aina ilmenneet itkuna, vihana tai järkytyksenä: oli myös hiljaista hyssyttelyä, kuiskaten käytyä keskustelua, vaikenemista ja arvailua.

Karkeasti jaoteltuna evakkojen kuvailemat vaikeat tunteet liittyivät epävarmuuteen tulevasta sodasta, kodin tai läheisen menettämiseen ja itsen erilaiseksi mieltämiseen. Olivathan evakot oma ryhmänsä, Karjalasta lähtöisin olevia outolintuja muun Suomen väestön keskuudessa. Uusille asuinsijoille saattoi olla vaikeaa sopeutua. Aineistosta tulee kuitenkin ilmi, että lapsen maailmassa melkein mikä tahansa asia voi olla pelon aihe, ja että lapsi on saattanut selvitä usein vastoinkäymiseksi mielletystä tapahtumasta yllättävän hyvin. Joku muistelijoista saattaa esimerkiksi harmitella, että sai evakkojunassa ruokaa jakaneelta lotalta velliä kiisselin sijaan, koska heidän välillään oli kielimuuri tai ainakin murre-ero¹⁵⁷. Tämä tuskin on ollut varsinaisesti hankala tunne lapselle, mutta kertoo siitä, että kokemukset ovat yksilöllisiä. Ei voida suoraan yleistää, mitkä asiat on täytynyt jäädä jokaisen evakon mieleen, vaikka suuntaviivoja voidaankin hahmottaa.

---

¹⁵⁷ SKS KRA. Evakkopojan tarina 32, 3. Evakkotyöt ja pojat 1999–2000.

3.1 Evakkomatkan alku ja kodin menettäminen

Maanantaina 12 päivä kesäkuuta herään vuoteessani kello kuusi aamulla vanhempien makuuhuoneen avoimen ikkunan ja huoneittemme avoimen välioven kautta pihalta kuuluvaan vakavasävyiseen keskusteluun. Tunnistan henkilöt äänen perusteella välittömästi. Isäni on toinen heistä. Herkistyn kuuntelemaan keskustelua. --

Jään vuoteeseeni lepäämään. Uni ei tule enää silmiin. Vakavasävyinen keskustelu pihalla sai minut mietteliäksi. -- Mitä tuo äsken kuultu keskustelu merkitsee? Onko meidän poistuttava jonnekin?

Evakkopojan tarina.¹⁵⁸

Monet evakot tekivät useita evakkomatkoja Suomea koskettaneiden sotien aikana. Evakkomatkojen määränpää, kuljetut reitit ja olosuhteet poikkesivat toisistaan, vaikka yhteinen tarkoitus niillä toki oli: sijoittaa karjalaiset uusille asuinsijoille läntiseen Suomeen. Olen päätenyt käsittelemään evakkomatkan alkutaipaletta omassa aineistossani, sillä se on ollut selkeä muutoksen hetki, johon useimmiten liittyy erilaisia tunteita. Toki tunteet ja kokemukset vaihtelevat, ja Liisa Ahokaskin toteaa, että evakkotaipaleita aloitettiin myös erilaisissa tunnelmissa riippuen siitä, lähdettiinkö matkaan esimerkiksi juuri talvisodan syttyessä vai vasta rauhanteon jälkeen. Myös alueelliset erot vaikuttivat siihen, kuinka kaoottisiksi olosuhteet kodin lähettyvillä muuttuivat.¹⁵⁹

Ahokas kuvailee, kuinka hänen aineistossaan evakkolapset eivät juurikaan mainitse sanaa koti-ikävä.¹⁶⁰ Tässä ilmenee merkittävä ero siinä, onko aineisto kerätty hiljattain tapahtuneen jälkeen vai vasta vuosien tai vuosikymmenten kuluttua. Ahokkaan aineisto kerättiin varsin pian sotien jälkeen ja oman tutkimukseni aineisto vasta vuosituhanteen vaihteessa. On selvää, että vanhoina tapahtumaa muistelleet ovat saaneet aivan erilaisen mahdollisuuden pohdiskella menneitä tapahtumia, merkityksellistä niitä tietoisesti tai tiedostamattomasti sekä antaa ajan muuttaa kokemusta eletystä elämästä. Tämän vuoksi Ahokkaan lainaukset aineistosta eivät keskity sanallistamaan koti-ikävää, kun taas omassa aineistossani kodin menettämistä ja siihen liittyvää ikävää on kenties helpompi muistella varsin dramaattisinkin sanakääntein. Eräs evakkotyttö kuvailee ikäväänsä seuraavasti, käytyään

---

¹⁵⁸ SKS KRA. Evakkopojan tarina 33, 2. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

¹⁵⁹ Ahokas 2009, 46.

¹⁶⁰ Ahokas 2009, 71.

vanhana lapsuuden kotiseudullaan: *Eikä se ollut sade, joka sumensi silmäni, vaan kaipuu sinne missä elämäni alkoi. Laatokkakin oli surullinen, harmaa muttei myrskyisä. Nyt ymmärrän entistä selvemmin vanhempieni kaipuun Karjalaan, minä pääsin sinne, Heille se jäi unelmaksi.*¹⁶¹

Evakkotytön tarinassa kaipuuta on ikään kuin ehditty kypsytellä, muistot ovat ehtineet rakentua osaksi elämänkaarta. Toisaalta lapsuuskokemuksiin sijoittuvissa muisteluissa keskitytään monessa omankin aineistoni kertomuksissa varsin usein tapahtumien kronologiseen kuvailuun. Huomio ei ole välttämättä samanarvoisesti kodin kaipuussa ja siihen liittyvissä tunteissa vaan siinä, mitä ympärillä näkyi ja tapahtui – ja useassa muistelukertomuksessa tapahtui niin paljon, ettei tunteiden kuvailua hengästyttävästi etenevään kerrontaan edes mahdu. Seuraavassa katkelmassa evakkopoika muistelee hetkeä, kun kodista oli pakko paeta henkensä uhalla:

*Se oli 10-vuotiaalle kauhea kokemus. Kolme kertaa tuli hälytys, ja kolmesti kahlasimme napaamme myötä lumessa metsään. Kun sitten neljäs hälytys tuli niin suurin osa meitä evakkoja jäi junaan. Mutta sittenpä ne koneet tulivat. /9 konetta tuli ja juna alkoi täristä kiskoilla. Koneet pudottivat pommejaan kaupunkiin, ja sitten konekivääreillä ampuivat meidän juna, ja meitä, kun juoksimme metsään. Siinä oli laudasta tehty vaihde- koppa radan vieressä niin kuului, kuin tikat olisivat sitä takoneet, kun juosin siitä ohi. Näin venäläiset ampuivat meitä siviilejä. SS-miehet komensivat meitä menemään yhä edemmäs metsään. Kuusen oksija rapisi niskaamme, kun me olimme yhdessä kasassa puun juurella ja itkimme. Yksi pikku poika naapuristamme, oli saanut kk-suihkun ja kuoli isänsä syliin. -- Kun sitten hälytys loppui niin näimme kuinka kaupungissa näkyi tulipalon loimut.*¹⁶²

Evakkopoika toteaa kokemuksen olleen ”kauhea” ja vielä myöhemmin, että ”tämän karmean kokemuksemme jälkeen matkamme sujui rauhallisesti”.¹⁶³ Pikkupojan ja kotikaupunki Sortavalan kohtalot hän tyytyy vain selostamaan ja sittemmin kertoo, että hän pääsi pakenemaan ja heidät sijoitettiin evakkoja majoittaneeseen isäntäperheeseen muualle Suomeen. Muistelusta välittyy kuitenkin elävästi pelko ja kauhu. Kuoleman vaarassa ollut lapsi joutui myös todistamaan toisen lapsen menehtymisen. Vanhempia tai mahdollista tukea ja turvaa ei mainita lainkaan, muun perheen läsnäolo tulee ilmi oikeastaan vain, kun muistelija mainitsee perheensä päässeen turvaan. Pienen

---

¹⁶¹ SKS KRA. Evakkotytön tarina 40. e, 2. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

¹⁶²SKS KRA. Evakkopojan tarina 13, 1. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

¹⁶³SKS KRA. Evakkopojan tarina 13, 2. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

pojan hän kertoo menehtyneen isänsä syliin. Se on jäänyt muistelijankin mieleen, kenties etäisenä lohdun elementtinä järkyttävässä tapahtumassa: vaikka lapsen elämä päättyi, hänen vanhempansa oli läsnä.

Monet evakot kuvailevat tarkasti myös aivan arkisia asioita: ympäristön muutoksia, säätiloja ja luontoa. Ne ovat jääneet muistoihin, aivan kuten Ahokkaan aineistostakin tulee ilmi. Usein muistelmissa myös käsitellään kodin menetystä erityisesti sitä kautta, miten hätä näkyy aikuisten käytöksessä. Evakkopojan muistelmissa kotiseudulta pakenemista muistellaan seuraavalla tavalla:

Siint korsteenist nous musta savu, ja sen savun hajun mie muistant ikkäin. Mite myö siihe laivaa kiivettii, sitä mie sit taas en muista. Siel sitä sit kuitekii oltii, ja laiva jatko matkajaa. Isä jäi ruuhe kans sin jäihe keskel menemää takas saaree. Hänel ol semmosii virkatehtävii, jot hää ei voint lähtii meijä mukkaa.

Laiva salonk se ol sit hieno! Mie ko en vissii millonkaa aikasemmi olt pääst näkemää, minkälaisii laivat ol sisäpuolelt, vaik niit muute näk yhtä mittaa-- . Nyt mie vaa ihmettelin, enkä oikei tietänt, et mitä pitäs aatella. -- Vaik ol näi erikoine paikka ja tilaisuus, ni mummo ja täti pyyhkiit silmijää, ihan niiko niit ois itkettänt, eikä äitikä olt iha nii ilose näkönen ko tavallisest. Mie vaa istuin ja ihmettelin; laiva haju ol erikoine, jäät rymisiit ja lamppu heilahtel.¹⁶⁴

Katkelmassa tulee ilmi paitsi se, mihin lapsen huomio on kiinnittynyt, myös se, mitä muisteleminen käytännössä on. Kaikki asiat eivät säily muistoissa, ja jotkin seikat taas ovat muistelijan mielessä kirkkaina vielä vuosikymmentenkin jälkeen. Kyseinen evakkopoika on ollut tapahtumahetkellä viisivuotias, ja kertomuksessa korostuu, että hän on ymmällään tapahtumista. Hän kiinnittää huomionsa uuteen, ihmeelliseen laivaan. Mieleen on jäänyt laivan erikoinen haju. Äidin ja mummon kyyneleet eivät oikein tunnu sopivan tilanteeseen, mutta aikuisen huoli on välittynyt lapselle tunnelmien ja itkun kautta.

Atte Oksanen kirjoittaa, että toisinaan lapset myös muistavat sen, mitä vanhemmat ja sukulaiset ovat heille sotatapahtumista kertoneet. Omaelämäkerrallinen muisti ei tutkimusten mukaan ole

---

¹⁶⁴ SKS KRA. Evakkopojan tarina 31. a, 2. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

kehittynyt ennen neljää ikävuotta, jolloin aivan pienet lapset eivät kykene itse muistamaan kuin yksittäisiä tapahtumia. Muistamattomuus saattaa selittyä Oksasen mukaan myös juuri tapahtumien nopeatahtisuudella tai sekasortoisuudella. Tai sitten selitys voi piillä muistojen ahdistavuudessa, jolloin muistot ovat liian pelottavia palautettavaksi tietoiseen muistiin. Tämä voi mielestäni tarjota selityksen sille, miksi jotkin muistelukertomukset ovat poukkoilevia tai pirstaleisia. Syyksi voi tarjota kertojan kirjallisen ilmaisun tapaa tai esimerkiksi valikointia siitä, mitä haluaa kertoa, mutta syy voi löytyä myös siitä, että kokemukset menneistä tapahtumista ovat todella katkonaisia niiden traumatisoivuuden vuoksi. Menneisyys on ikään kuin pirstaloitunut.¹⁶⁵

Lainaamassani evakkopojan muistelukirjoituksessa on mielestäni nähtävissä juuri tietynlainen sekasortoisuus: on tapahtunut paljon, isä jäi pois seurueesta, oli uusi ja ihmeellinen laiva, äiti ja mummo itkivät – kuitenkin nämä tapahtumat eivät yhdistyneet pienen pojan mielessä johdonmukaisesti, vaan hän oli ymmällään. Hän jatkaa kertomusta:

Sil kyyvil myö sit tultii Viipuri satamaa. En mie siitäkää sit taas muista mittää, ennenko seuraava kuva on semmone, mis myö kävellää tietä myöte lumisattees. Ko myö oltii kävelty Sorvalii ast, ni sit äiti sano, et käyvääpäs kassomas, onks sukulaiset täält jo männeet. Poikettii pihaa. Eihä siel olt ennää kettää koton, kaik ol lähteneet ja ovet ol pantu lukkoo. Siin ol seinää vaste pystyt veskelkka, ja äit sano, et otetaa tuost kelkka lainaks, ei hyö sitä nyt tarvitsse. Nii jatkettii matkaa. Lunta sato, äiti vet, toiset työnssiit, nytyit kulkiit kelkas, ja taisha siin kelkas välil istuu pien väsynt poikakii, ko se viisvuotise askel rupes välil lyhennemmää nii ettei tahtont matka joutuu. En mie sillo ymärtänt, et mihi ast sitä oikei pitäs männä - eihä sitä tienneet aikusetkaa. Sitä vaa taivallettii sottaa karkuu.¹⁶⁶

Katkelma on erinomainen kuvaamaan muistin luonnetta. ”Mieleen nousee sanoja ja kuvia --. Me emme valitse, mitä muistamme, vaan muisti valitsee meidät”, lainaa Oksanen artikkelissaan sodan kokenutta Eeva Kilpeä.¹⁶⁷ Sodan kokemuksista voidaan puhua ja niitä voidaan muistella. Usein muisteluun astuu mukaan yhteisöllinen muisti: sosiaalisesti hyväksytty tapa muistella, yhteisöllisyyden muokkaama historia. Onhan historiakäsitys myös yleisesti hyväksytty käsitys

---

¹⁶⁵ Oksanen 2010, 68.

¹⁶⁶ SKS KRA. Evakkopojan tarina 13, 2. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

¹⁶⁷ Oksanen 2010, 67.

menneestä.¹⁶⁸ Kokemuksia rationalisoidaan tai symbolisoidaan, mutta osa kokemuksista on voinut jäädä tiedostamattomiksi ja juurtua paljon syvemmälle. Voi olla, että esimerkiksi vain keho muistaa, mitä on tapahtunut, ja kipuilee. Tällöin puhutaan ruumiin muistista. Lapsi ei välttämättä tajua kärsivänsä, ja näin ollen muistelijä ei aikuisuudessa tai vanhuudessa ymmärrä kärsineensä. Myöhemmin tiedostamattomat traumat voivat kylläkin nousta pintaan suurena psyykkisenä kärsimyksenä. Ihminen havahtuu omaan huonoon oloonsa: mietitään esimerkiksi, miksi on jatkuvasti ahdistunut olo tai miksi toisiin on vaikea luottaa. Miksi joku saa selittämättömiä raivokohtauksia tai on jatkuvasti varuillaan, miksi joku ei kykene rakkauteen.¹⁶⁹

3.2 Evakon identiteetin omaksuminen

Ei varsinkaan pieni taapertaja, ekaluokkalainen, voinut ymmärtää, miksi häntä kotona rakastettiin, mutta koulussa pilkattiin, syrjittiin, peloteltiin ja tyrkittiin. Eivätkä suinkaan ne karjalaiskakarotkaan mitään enkeleitä olleet. Oli satsattava itsetehostukseen ja kerättävä näyttöä kapasiteetilleen. Itsellenikin kertyi vahingossa ensimmäiseen koulutodistukseen huimaava kymppien rivistö. Päättäessäni pinkoa itselleni ihmisarvoa olin asettanut riman liian korkealle. No, sieltä tultiin kyllä kolinalla alas aikanaan.

*Evakkotytön tarina.*¹⁷⁰

Tarja Raninen-Siiskonen kirjoittaa, että talvisota muutti käsityksen karjalaisista. Ennen sotaa karjalaiset miellettiin osaksi suomalaisia, eikä murre- tai kansankulttuurierot olleet kummempaa kuin maakuntien välisiä erityispiirteitä. Tilanne muuttui, kun sota pakotti karjalaiset lähtemään asuinsijoiltaan muualle Suomeen. Paikallisväestön täytyi tarjota kotinsa ja ruokaa tulokkaille, mikä herätti epäilyksiä. Erilaiset ennakkokäsitykset saivat myös karjalaiset ajattelemaan itsestään uudella tavalla, omana ryhmänään, evakkoina.¹⁷¹ Vaikka useassa aineistossa kuvataan isäntäperheitä ystävällisinä, välittyä useasta kirjoituksesta myös erilaisuuden kokemus ja paikallisten torjuva tai

---

¹⁶⁸ Oksanen 201, 80.

¹⁶⁹ Oksanen 2010, 68.

¹⁷⁰ SKS KRA. Evakkotytön tarina 9. b, 10. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

¹⁷¹ Raninen-Siiskonen 1999, 149.

torjuvaksi koettu käytös. Seuraavassa katkelmassa evakkotyttö kuvailee välikohtausta, johon kiinteästi liittyy itsen erilaiseksi mieltämisen kokemus:

Vanhempien asenteet evakoita kohtaan tarttuivat myös heidän lapsiinsa. Niinpä meidän naapurin poika, joka oli vasta ehkä kuusivuotias, oli myös vanhemmiltaan kuullut, että evakot ovat pahoja, haukuttavia olioita. Hän huuteli meille, kun me veljeni kanssa jouduimme kulkemaan heidän talonsa ohi kauppareissulla, että "Nikusen paskat!". Hän heitteli meitä kivillä. Kerran kivi osui minua päähän. -- Sillon min menetin malttini. Heitin pyörän nurin tien viereen ja menin kiinni siihen poikaan ja runntasin maahan. Lähdin juoksemaan heidän pihalle päin ja uhkasin mennä kertomaan hänen äidilleen, mitä hän oli minulle tehnyt. Siinä paikassa hän sulki suunsa ja rupesi nauramaan. No, minäkin jätin menemättä kertomaan hänen äidilleen ja sanoin, että anna olla viimeinen kerta, kun heittelet kivillä. Se tehos, ei hän heiteltyt eikä huudellut enää koskaan.¹⁷²

Muisteluvastauksesta nousee mieleen ensisijaisesti kaksi asiaa: mahdollinen ennakkoluulo evakkoja kohtaan ja toisaalta myös normaali lasten välinen kiusanteko, jolla ei välttämättä todellisuudessa ollut tekemistä sen kanssa, että kiviä heiteltyt poika olisi halunnut tehdä kiusaa nimenomaan evakoille. Tärkeintä on se, että kokija itse ajattelee, että evakot ovat erilaisia ja haukuttavia. Välikohtaus ratkesi kuitenkin parhain päin: lamaantumisen sijaan noussut terve aggressio sai evakkotyttöä kohtaamaan kiusaajansa, ja lopulta kiusantekijä luovutti ja nauroi. Muistelijalla on myös usko siihen, että kiusaaja olisi saanut rangaistuksen äidiltään, eli siinä mielessä vanhemmat tai poika eivät välttämättä kohdistaneet evakoihin muista poikkeavaa kohtelua. Jostakin tämän erilaisuuden ja epäoikeudenmukaisen kohtelun ajatus kuitenkin on lähtöisin. Sama kirjoittaja muistelee:

Karjanomistajat olivat siitä pahana, kun veimme heiltä lehmien ja lampaiden laitumet. He kun olivat saaneet pitää lehmäänsä ja lampaitaan Kymiyhtiön metsissä. He eivät ottaneet huomioon, että olihan siitä heillekin hyötyä, kun valtio velvoitti Kymiyhtiön luovuttamaan maitaan. Saveron maatiloille jaettiin myös lisämaita, metsäpalstoja sekä suopalstoja. Ainakin pari saverolaista rintamamiestä sai tilat itselleen. He olivat olleet ennen sotaa vain tilattomia työmiehiä.¹⁷³

---

¹⁷² SKS KRA. Evakkotyttö tarina 26. a., 20. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

¹⁷³ SKS KRA. Evakkotyttö tarina 26. a., 20. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

Evakoiden sijoittuminen uusille asuinsijoille saatettiin usein nähdä uhkana paikallisväestön keskuudessa. Tulokkaita ei sulatettu saumattomasti osaksi paikallisia ilman evakkoja kohtaan syntynyttä vastustusta, oli se sitten hiljaista tai äänekkäämpää vastarintaa. Myös Liisa Ahokas kirjoittaa tutkimuksessaan, että evakoilla oli usein kokemus toisarvoisuudesta, joka muokkasi heidän identiteettiään. Ahokas kuvaa, kuinka evakkomatkan rasittavat olosuhteet olivat havaittavissa silminnähtävästi ja että evakot kokivat häpeää, kun muut huomasivat heidän nuhjuiset olemuksensa. Taustalla on myös kodin menettämisen kokemus, joka vaikuttaa arvokkuuden ja itsekunnioituksen perusteisiin. Evakkojen omanarvontunto oli siis jo valmiiksi kovalla koetuksella, ja paikallisten ihmettelyt, nimittelyt ja kiusanteko vain pahensivat tilannetta. Tilanteen vaikeutta lisää myös kokemus siitä, että on toisten armoilla: usein evakot eivät itse valinneet isäntäperheitään. Monesti päätökset tulivat viranomaisilta, ja toisinaan isännät konkreettisesti poimivat majoitusta odottavien joukosta ne, jotka halusivat ottaa kattonsa alle.¹⁷⁴

Myös Mervi Kaarnisen artikkelissa ”Jätimme kotimme ja astuimme junaan. Kahden koulutytön kirjeenvaihto 1942–1945” tulee esiin evakkolapsen kokema erilaisuus, joka evakon identiteettiin liittyi. Artikkelissa Kaarninen perehtyy kahden tytön välisiin kirjeisiin. Toinen tytöistä oli kotoisin Viipurista ja kuului karjalaiseen siirtoväkeen. Yhdeksännessä kirjeessään tyttö uskaltautui tunnustamaan ystävälleen, että ei olekaan hämäläinen vaan karjalainen, sotasiirtolainen. ”Suututko?” hän kirjoittaa huolestuneena. Se, että tyttö piti evakkotaustansa salassa pitkän aikaa, kuvastaakin Kaarnisen mukaan huolta ja epäluuloa siitä, miten hänet otettaisiin paikallisväestön keskuudessa vastaan. Kirjeystävä kuitenkin vakuuttaa, että toveruus voi jatkua eikä karjalaisuus vaikuta asiaan. Evakkotyttö vaihtoikin sittemmin kirjoitetun puheensa karjalan murteelle. Kaarninen kirjoittaa, että ehkä tämä halusi tietoisesti tai tiedostamatta korostaa karjalaisia juuriaan. Omankin aineistoni perusteella evakkolapsilla oli paikallisväestön epäluuloisuuden ja vähättelyn aiheuttaman mielipahan, jopa häpeän, vastapainoksi kovasti sisukkuutta myös tuoda omaa kyvykkyyttään ja pärjäämistään esiin. Tällaisissa kohdissa he ainakin toistuvasti viittaavat olevansa karjalaisia, ja jonkinlainen itsevarmuus ja ehkä ylpeyskin omasta tausta voidaan havaita. Kirjoituksissa toistuu altavastaajan asemassa ponnistelu ja näyttämisenhalu.¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ Ahokas 2009, 74–77; Palomäki 2011, 111–112.

¹⁷⁵ Kaarninen 2015, 181–183.

Erään evakkopojan muistelmissa evakkouden identiteetti ja siihen liittyvät haasteet tulevat esiin toistuvasti. Ensimmäiseksi se näkyi konkreettisesti kielessä. Puhekieltä pidetään usein yhtenä identiteetin mittarina, sillä se kertoo sekä puhujasta että hänen viiteryhmästään enemmän kuin ehkä puhuja itse edes osaa kuvitella. Tokikaan karjalaisen puhekielen erot verrattuna paikallisten puhekieleen eivät aina saaneet aikaan vaikeuksia tai hankalia tunteita, vaan myös positiivista huvittuneisuutta ja naurua. Selkeä erilaisuuden merkki se kuitenkin oli ja vahvisti usein evakoiden kokemusta siitä, että he olivat ulkopuolisia.¹⁷⁶

En tahtont aluks ymmärtää aikuiste puhetta ko se ol pohjanmaa murretta ja meil ol taas Karjala mielessä. Siel ol miu ikkäine talo poika Yrjö nimeltää --. Vieraita lentokoneita ol ilmasaa pörräämässä ja mie sanoi Yrjöl hae kiireesti kiikari, jot nähhää niitä ukkoloj istumas.

Se herätti vaa naurua, eikä hää hakent kiikari...¹⁷⁷

Muistelijä joutui myös vaihtamaan asuinsijaa useasti, ja kertomuksessa korostuu tietynlainen irrallisuus: aina täytyy lähteä uudestaan, juuri kun on vähän asettunut aloilleen ja löytänyt uusia ystäviä.

Kevätauringon alkaes lämmittää ja sulattaa lunta, tul meilkii taas lähtö pois näilt seuvuil. Taas piti jättää mukavat kaverit joita ol tult useitakkii. -- Taas pakattii se vähäine omaisuus mitä ol karttunt vuosii varrel. Hevosel päästii päätie vartee ja siel saatii oottaa monta tuntii tie puoles, mite päästäisii Varkauden asemal... --

Asemalle päästessä aamun valjetessa, jouvuttii siel oottamaa monta tuntii, mut siihehää oltii jo totuttu. Ei se meist lapsist pitkältä tuntunut. Hiljaa näyttii isäkin istuvan penkillä.¹⁷⁸

Matkantekoon ja evakkouteen ovat turtuneet ja joutuneet suostumaan niin lapset kuin vanhemmatkin. Aina lähdetään, aina odotellaan, aina ollaan poissa kotoa. Tämän muistelijan kohdalla evakkous on muodostunut selkeästi osaksi itseä. Se näkyy muistelijan omanarvontunnossa ja itseepäilynä: evakkopoika esimerkiksi kokee olevansa erityisen tarkkailun alla, kun hän joutuu haastavaan tilanteeseen työskennellessään myöhemmin paikallisen pehtoorin apuna:

---

¹⁷⁶ Raninen-Siiskonen 1999, 171–172.

¹⁷⁷ SKS KRA. Tuntemattoman evakkopojan tarina, 3–4. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

¹⁷⁸ SKS KRA. Tuntemattoman evakkopojan tarina, 4–6. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

Perillä purin kuorman ja vein hevosen talliin. Otin katkenneen aisan --, mennen kertomaan siitä pehtoorille....

Siellä tallin vintillä on aisapuita, käy sieltä hakemassa ja vuole uusi tilalle. Minä en koskaan ollut aisaa valmistanut ja nyt olisi sekin työ esillä. -- Onneksi oli puukko terävä ja toiset siinä vierellä katsoivat kun evakkopoika ahertaa aisan parissa. Sain kyllä hyviä neuvoja pehtoorilta ja Siitä se aisakin lopulta valmistui. Ihmeitten aika ei ollutkaan ohi ja onnittelin itseäni, kun minä sen tein. Näin sitä oppii kun yrittää ja lopussa kiitos seisoo...¹⁷⁹

Evakkopoika kuvaa itsensä altavastaajaksi suhteessa muihin, aivan kuin hänen odotettaisiin epäonnistuvan tai ainakin aivan kuin hän odottaisi sitä itse. Tehtävässä onnistuminen oli hänelle tärkeää ja toisaalta tilanteessa selviytyminen antaa hänelle lisää itseluottamusta. Kerronnasta välittyi kuitenkin jatkuvan kamppailun vivahde: evakon täytyy todistaa olevansa pärjäävä ja lunastaa kelpaavuutensa muiden silmissä. Hän myös päättää muistelunsa seuraavasti:

Lapsuus oli nyt taakse jäänyttä elämää ja elämän arki ja todellisuus oli avautunut silmiäni eteen. Ei ne arkiset ja työntäyteiset päivät mitään onnellisia olleet, se oli kuitenkin elävää elämää, mihin piti minunkii koettaa sopeutua. Ja itsekseni ajatellessani ,vaikka kotiseutuni Karjala menetettiin Venäjälle, ei niitä muistoja kukaan voi mielestäni riistää. Ja tässä olen kertonut evakkopojan tarinan.

Ei ollut onnellista, mutta se oli elämää, tuntuu olevan tarinan viesti. ”Piti koettaa sopeutua”, sillä koti menetettiin sodan seurauksena lopulta pysyvästi. Tähän tiivistyy mielestäni hyvin evakkouden haasteet ja identiteetti – sopeutumisen pakko, hyväksyminen ja menetys. Muistelijan identiteettiä on toki varmasti¹ muokannut vahvaksi sodan jälkeinen evakkojen ryhmään kohdistunut kohtelu ja yleinen sotaan liittyvä keskustelu. Sodan kollektiivinen muistelu ja siitä kertomisen tapa ovat juurruttaneet käsityksiä menneistä tapahtumista. Konkreettinen ja lopullinen muutos tekivät evakoista kuitenkin kiistatta erityisen ryhmän, jonka elämä oli muuttunut peruuttamattomasti.

---

¹⁷⁹ SKS KRA. Tuntemattoman evakkopojan tarina, 16. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

3.3 Mieleen painuneet vainajat

Kerran taas kohtasimme hätkähdyttävän näyn. Aivan kylämme keskustassa seisoi kuomullinen armeijan kuorma-auto. Kuljettajaa ei näkynyt missään. Uteliaina kiertelimme auton ympärillä ja ihmettelimme, mihin kuljettaja oli hävinnyt ja mitä auto mahtoi kuljettaa. Kuomu oli kiinni, mutta kuu valaisi suoraan auton perää. Vedin itseni lavan kaksoislaitojen tasolle, työnsin kuomun peittoa syrjään ja tällöin näin kelmeässä kuun valossa karmean näyn. Auton lavalla oli kaatuneita sotilaita, jotka olivat jääneet jäätyneinä niihin asentoihin, joissa olivat kohdanneet kuolemansa. Arvasimme, että heitä kuljetettiin Sortavalaan sulatettaviksi ja arkkuihin pantaviksi.

Evakkopojan tarina.¹⁸⁰

Monessa muistelukirjoituksissa mainitaan kuolemantapauksia. Tavallinen kuvaus evakkokertomuksissa on maininta evakoita kuljettaneeseen junaan liitetystä vaunusta, jossa siirrettiin sodassa kaatuneiden ruumiita. Muisteluissa kuvataan myös tapahtumia, joissa kertojan vanhempi tai sisarus on menehtynyt sairauteen. Isä tai veli saattoi tietysti kaatua rintamalla, ja muistelmissa mainitaan viestintuojat ja viestin vastaanottajan, yleensä äidin, järkytys. Kuolema on kuvattu osassa muisteluista pelottavana ja käsittämättömänä. Tällaiset kuvaukset liittyvät useimmiten sodan seurauksena tapahtuneisiin tai kodin piirissä tapahtuneisiin tapaturmisiin kuolemiin.

Sairauksiin tai vanhuuteen liittyvissä kuolemantapauksien pohdinnoissa kuolema taas koetaan useammin luonnolliseksi osaksi elämää. Erilaiset taudit ja suuri lapsikuolleisuus tekivät kuolemasta tavanomaisempaa. Monet kuolivat koteihin, joten suuri osa joutui näkemään vainajia. Evakkopoika kertoo sisarustensa kohtalosta: *”Jäin valitettavasti perheen ainoaksi lapseksi, sillä kesällä 1932 syntynyt -- siskoni kuoli kolmen päivän ikäisenä ja myöhemmin syntyneet veljeni ja siskoni syntyivät kaikki kuolleina.”¹⁸¹* Ilona Pajari kirjoittaa, että Suomessa kuolema alkoi siirtyä vasta 1960-luvulla vähitellen pois kodin piiristä sairaaloihin ja hautausalan ammattilaisten käsiin.¹⁸² Tavallisesti ruumista myös säilytettiin muutama tunti kuolinvuoteella, minkä jälkeen se siirrettiin viileään paikkaan: riiheen

---

¹⁸⁰ SKS KRA. Evakkopojan tarina 5, 4. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

¹⁸¹ SKS KRA. Evakkopojan tarina 1, 5. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

¹⁸² Pajari & Miettinen & Kanerva 2019, 14.

tai vastaavaan ulkorakennukseen.¹⁸³ Lapsen silmin kuolema on silti saattanut olla erityisen raskas taakka sen luonnollisuudesta huolimatta. Vanhuudessa muistellut menetykset ovat saaneet ajan saatossa myös uusia merkityksiä. Seuraavassa katkelmassa evakkotyttö muistelee pienen siskonsa kuolemaa:

Sitten tuli syksy ja marraskuu. Eräänä yönä heräsin ääniin, jotka eivät olleet ihan jokapäiväisiä tai – öisiä. Muistan sen tilanteen elävästi vieläkin. Minun sänkyini oli kamarin ikkunan vieressä ja äiti ja isä nukkuivat sivuseinällä olevassa sängyssä. Kun minä heräsin sinä yönä, näin, että Aila oli nostettu isän ja äidin väliin. En nähnyt hänen enää liikkuvan. Kai ne äänet, joihin heräsin, olivat vanhempieni itkua. Aila oli kuollut yhdeksän kuukauden ikäisenä 17. päivä marraskuuta 1939. Myöhemmin äiti sanoi, että oli hyvillään siitä, että Aila kuoli ennen kuin piti lähteä evakkoon. Se olisi ollut vaikeaa sairaan lapsen kanssa kylmässä härkävaunussa kulkea. Muistan, kun hänet oli laitettu pärekoriin kylmään kamariin ennen hautaamista.¹⁸⁴

Ailan kuolinyön jälkeisenä päivänä menin Riihelään (isän entinen koti) kertomaan, mitä oli tapahtunut. En osannut yhtään olla surullinen. Sanoin serkulleni Eilalle, että Aila kuoli. ”Hyvä, että kuoli, sai kuollakkin.” Minä en osannut kiintyä häneen, kun hän ei jaksanut leikkiä minun kanssani, itki vain. Äiti kertoi, että kyllä hän kehittyi ja kasvoi ihan normaalisti, mutta oli aina väsynyt. Lääkäri oli tiennyt tarkalleen hänen elinaikansa. Nyt vanhana minulla on ollut ikävä häntä, olisi ollut kiva, kun olisi sisko jossain olemassa.¹⁸⁵

Ensilukemalla kertojan kuvailussa painottuu rationaalinen ajattelu: äiti on todennut myöhemmin, että vauvan kanssa olisi ollut hankalaa olla evakkomatalla. Muistelija itse taas ei tapahtumahetkellä osannut surra ja puhui menetyksestä jopa julmasti, aivan kuin sisarella ei olisi ollut hänelle merkitystä. Se ei tietenkään tarkoita, ettei surua ja tuskaa olisi voinut olla. Todennäköistä on, että lapsi ei ole kyennyt käsittelemään vaikeita tunteita tai että niihin ei yksinkertaisesti ollut mahdollisuutta jäädä vellomaan: evakkoon oli lähdettävä ja jotenkin oli selviydyttävä. Lisäksi Ailan kuolemaan oli voinut varautua hänen sairautensa vuoksi. Merkittävä ja koskettava sisaren kuolema on kuitenkin ollut, sillä tapahtumat ovat piirtyneet yksityiskohtaisesti muistelijan mieleen: kodin huonekalujen paikat ovat

---

¹⁸³ Pajari 2019, 109–110.

¹⁸⁴ SKS KRA. Evakkotyön tarina 26. a, 2. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

¹⁸⁵ SKS KRA. Evakkotyön tarina 26. a, 3. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

mielessä ja kertoja muistaa heränneensä luultavasti vanhempien itkuun. Iän kartuttua tapahtuma on saanut uusia sävyjä ja ikävä on herännyt. Tämä on merkki kokemusten, muistojen ja niihin liittyvien tunteiden muuntuvuudesta ajan kuluessa.

Kertojat ovat keskenään erityyppisiä: osa kertoo avoimesti ja laveasti kokemuksistaan, osa suppeammin. Kirjoitettua aineistoa analysoidessa on mahdotonta tavoittaa kaikkea, ja varmuutta menneiden tapahtumien todellisista tunteista tutkijalla – tai edes muistelijalla itsellään – ei voi olla. Yleisesti ottaen kuolema näyttäytyy muistelukertomuksissa pelottavana, epämiellyttävänä ja jonakin, jota ei voi täysin ymmärtää. Sen järkyttävyydestä tai ainakin pysäyttävyydestä kertoo se, miten tarkasti kuoleman kohtaaminen on useassa kertomuksessa kuvattu. Evakkopoika kirjoittaa:

*Pieksämäen risteysasemalla menimme minä ja Peltolan Kalevi ja joku kolmas poika – en muista varmuudella oliko hän Sinisalun Reino vai joku muu – erääseen varastoon, joka oli lähes täynnä valkoisia arkkuja. Ilmeisesti sankarit olivat odottamassa kuljetusta kotiseutunsa sankarihautoihin. **Viha vihollista kohtaan oli sanoinkuvaamaton ja jollain tavalla halusimme mekin osoittaa kunnioitusta heitä kohtaan, jotka lepäsivät arkuissa. Osoittaaksemme myös omaa rohkeuttamme kävimme heidän arkkujensa ääressä. Varaston ovien edessä olivat laudat, mutta kaikki ovet olivat lähes auki. Haju varastossa oli hirvittävä ja vain vaivoin yhden meistä otettua jäykkänä yhden askeleen, toisen taas toisen, etenimme hämärässä varastossa. Ei olisi varmasti tarvittu kuin vain jokin epätavallinen ääni, kun olisimme pakokauhun saattamina rynnänneet pois. Varaston etuosaan päästyämme auringonvalon laskiessa oven kautta lännestä näimme, että erään arkun alaosassa oli kuivunutta verta. Kun laskeuduimme polvillemme ja katsoimme arkun vääntyneen kannen raosta, näimme arkussa lepäävän sankarin rinnan kohdalla kihisevän suuren määrän matoja. Sitä näkyä emme unohda koskaan.***¹⁸⁶

Evakkopojan kertomuksessa kuolleilla on erilainen merkitys kuin sisartaan surreella evakkotytöllä: menehtyneet eivät ole tässä tapauksessa lähiomaisia, vaan sankarivainajia. Muistelijan käsitykseen sodassa menehtyneiden sankaruudesta on varmasti vaikuttanut paitsi ajan käsitys suomalaisista sotilaista, myös myöhemmin talvisodan ympärille rakennetut mielikuvat. Yhteiskunta välitti kansalaisille määritelmän urhoollisista taistelijoista ylivoimaista vihollista vastaan jo sodan aikana.¹⁸⁷

---

¹⁸⁶ SKS KRA. Evakkopojan tarina 37, 352–353. Evakkotytöt ja -pojat, 1999–2000.

¹⁸⁷ Tepora 2010, 35.

Yleinen mielikuva ei ole laantunut, vaikka historiantutkimus muistuttaa, että talvisota oli muutakin kuin vain suomalaista sisua. Suomalaisen urhoollisuuden määritelmä on kuitenkin vaikuttanut syvästi kansalliseen identiteettiin, ja sillä on vaikutusta edelleen. Tutkija Tiina Kinnunen toteaa, että Suomi esitetään talvisodan viattomana osapuolena. Täten suomalaisten teot sodassa, toisin kuin vihollisen, ovat moraalisesti oikeutettuja. Sota-ajan ideologia myös kasvatti suomalaisia yleiseen taistelutahtoon ja isänmaallisuuteen. Sotaa ei saanut vastustaa.¹⁸⁸ Siten muistelijan henkilökohtaisiin muistoihin on voinut sekoittua myös kollektiivisen muistin piirteitä, eli tarve vahvistaa muistelussa ryhmään, suomalaisiin, kuulumisen tunnetta.¹⁸⁹

Ajan vaikutus näkyy myös evakkopojan kertomisen tavassa: muistelijan kuvailua lukiessa en voi olla miettimättä, että kirjoittamisessa on vastaavia tarinallisia piirteitä kuin voisi kuvitella löytyvän esimerkiksi 1950-luvun suosituista, pojille suunnatuista seikkailuromaaneista.¹⁹⁰ Todennäköisesti samaa tarinaa on kerrottu vuosikymmenten kuluessa useasti, ja siten on muokkautunut myös kerronnan kieli. Siten myös muistot omalla tavallaan muovautuvat uudestaan. Monesti ihmiset uskovat muistavansa tapahtumia juuri sellaisina kuin ne ovat olleet, vaikka todellisuudessa näin ei ole: *”-- kokijan havainnointikyky on aina rajallinen, sillä yleensä hän näkee ne tapahtumat, jotka hän uskoo nähneensä, ja havaitsemistaankin tapahtumista hän prosessoii vain osaa”*, Raninen-Siiskonen kirjoittaa.¹⁹¹

Ylipäätään sota lisäsi myös siviilien kuolleisuutta. Sota aiheutti niukkuutta ja sitä kautta ravinnonpuutetta. Lisäksi tautiepidemiat lisääntyivät. Siviiliväestön sotataisteluista johtuva kuolleisuus sen sijaan pysyi vähäisenä, vaikkakin juuri talvisodan vaikeat evakuointiolosuhteet lisäsivät itä- ja pohjoissuomalaisten pikkulasten ja vanhusten kuolemia. Yhteensä toisessa maailmansodassa menehtyi noin 96 000 suomalaista, joista 94 000 oli armeijan palveluksessa. Noin 2 100 siviiliä kuoli pääasiassa ilmapommituksien ja partisaani-iskujen seurauksena.¹⁹²

Ville Kivimäki kirjoittaa suomalaisia sotakuolemia käsittelevissä artikkelissaan, että lähes 100 000 suomalaisen kuolema merkitsi luonnollisesti valtavaa inhimillistä kärsimystä ja loi valtavan haasteen

---

¹⁸⁸ [<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/12/30/talvisodan-myytit>] Luettu 1.10.2019.

¹⁸⁹ Raninen-Siiskonen 1999, 33.

¹⁹⁰ Malinen & Tamminen 2017, 297–299.

¹⁹¹ Raninen-Siiskonen 1999, 35–36.

¹⁹² Kivimäki 2019, 280–282.

koko yhteiskunnan kestokyvyille.¹⁹³ Valtion tuli myös tarjota merkitys kaikelle sille väkivallalle ja menetykselle, jota suomalaiset joutuivat kohtaamaan.¹⁹⁴ Tämä merkitys löytyi uhriväkivallasta ja kansallisuusaatteesta, jotka vetoavat vahvasti tunteisiin. Esimerkiksi poikansa menettäneille äideille piti tarjota jonkinlainen lohdutus, ja se lohdutus rakennettiin antamalla äideille rooli uhrinantajina. Äidit saivat antaa kallisarvoisen poikansa isänmaan puolesta.¹⁹⁵ Tietenkään isänmaalle uhrautuminen ei aina suojellut menetyksen kohdanneiden läheisten mielenterveyttä tai elämää. Sotalesket menettivät väkivaltaisesti puolisonsa ja kokonaisen yhteisen tulevaisuuden heidän kanssaan. Isänsä menettäneet lapset jäivät vaille vanhempaa, ja joutuivat mahdollisesti seuraamaan vierestä äitinsä katkeroitumista. Kivimäki kirjoittaa, että perheen naisten mahdollinen suuttumus tai kritiikki sotaa kohtaan painettiin yleensä pinnan alle. Ominaista sota-ajan kuolemankulttuurille oli myös tiukka surun peittämisen normisto. Liiallisen itkemisen ja surun näyttämisen katsottiin olevan haitallista sodan yhteisen merkityksen kannalta, ja toisinaan sitä pidettiin jopa itsekeskeisyyden merkinä.¹⁹⁶

Suomalainen järjestelmä, jonka avulla kaatuneet evakuoitiin haudattavaksi kotiseudun sankarihautoihin, syntyi talvisodan aikana. Heti 30.11.1939 huomattiin, että kaatuneiden huoltoon ei ollut valmistauduttu. Menehtyneitä alettiin tuoda kenttäsairaaloihin, mutta heistä vastaavia henkilöitä ei ollut nimetty eikä arkkuja ollut valmiina. Aluksi annettiin määräys, jonka mukaan kaatuneet olisi tullut haudata rintama-alueen läheisyyteen. Vasta 16.12.1939 Päämaja antoi määräyksen, jonka mukaan kaatuneet oli kuljetettava kotiseudulle. Kivimäki kirjoittaa, että käytäntö vahvisti suomalaisten kokemusta talvisodan ”’hedelmällisistä uhreista’ isänmaan alttarille”. ”Sisällissodan ’uhrikriisi’ ja traumaattinen väkivalta näyttivät korvautuvan uudella, puhtaalla uhrilla, joka mitätöi veljessodan haavat”, Kivimäki toteaa.¹⁹⁷ Seuraavassa katkelmassa on ote evakkopojan muistelukertomuksesta, jossa vainajien kuljetusta kuvataan tarkasti:

Noin 200 kilometrin maantietaivalluksen jälkeen on junamatkan alkuvaiheilta jäänyt mieleeni eräs, jopa kammottava muisto. Evakkojuniin kytkettiin eräillä asemilla ratkaisutaisteluissa surmansa saaneiden sankarivainajien vaunuja. Sankarivainajilla lastattuja umpitavaravaunuja saattoi olla junassa kaksi ja kolmekin kappaletta. Vaunut tunnisti siitä, että niiden kulmissa olivat kuuset ja kaikki

---

¹⁹³ Kivimäki 2019, 283.

¹⁹⁴ Kivimäki 2019, 284.

¹⁹⁵ Kivimäki 2019, 297.

¹⁹⁶ Kivimäki 2019, 296–297.

¹⁹⁷ Kivimäki 2019, 285.

luukut ylhäällä olivat auki sekä osin ovikin raollaan. Ovien päälle oli naulattu laudat. Jos tällaiset vaunut oli liitetty junan etuosaan, lähti sieltä kammottava löyhkä.

Muistelussa toistuu jälleen sankarivainajien maininta sekä kuoleman kammottavuus myös aistien tasolla. Sota toi kuolemaan oman elementtinsä. Kuolema on kuitenkin aina koskettanut ja järkyttänyt lasta, tapahtui se luonnollisesti, odotetusti tai odottamatta. Seuraavan kuolemaa käsittelevän muiston olen poiminut mukaan kuvaamaan kuolemaa suomalaisella maaseudulla ja siihen liittyviä tapoja, toisaalta kuvaamaan lapsen vastuuta ja osittaista yksinäisyyttä tilanteessa. Lisäksi kirjoituksessa näkyy muistelemisen luonne, kun tapahtunutta on voinut jäsenellä mielessään yhä uudestaan ja luoda sille ajan saatossa erilaisia merkityksiä. Tässä muistelija on vuosikymmeniä myöhemmin luonut tapahtuneesta luonnollisen kertomuksen osaksi elämäntarinaansa:

Seuraavan kevväin issäin kunto huononi lopullisest. Hää kuol 28.5.1951 (63-vuotiaan) meijä kammarilattial tukehtumal. Mie avasi kaikki ikkunat ja ovet et hää ois saant paremmi ilmaa mut, mut mikää ei auttant ko häne aika ol tult täytee. Mie hajin häne siskoosa Anna-Katrin, joka ol miu täti, Kivisaarest meille. Sit myö pestii issäi ruumis laitettii puhtaat alusvaatteet sekä kannettii hänet aittaa varttumaa hautajaisii.

Tähä mie lopetan nää muistelmat, niiko lupasin. Onha tää loppu vähä totine, mut sellastaha elämä on. Välil paistaa ja välil on pilves. Tähä loppuu sattu se pilvine kohta.¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ SKS KRA. Evakkopojan tarina 12, 20. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

4. Lasten lohtuna arkiset asiat

Jokku voi ajatella, et on se olt kurjaa sen ajan elämä. Mut mie en nää siin mittää sen kurjempaa ko monen nykyaja ihmise elämäskää kaikke yltäkyläisyve keskel tänäpäivän. Monikaa ei tunne elämällä oleva mittää tarkotusta tai päämäärää. Sillo eletti vallitsevii olosuhteije mukkaa ja pyrittii parempaa huomisee. Appuu ei vartuttu ko itelt tai iha lähheisilt ihmisilt, ei olt aikaa vaipuu itsesäälii tai masentuu toimettomuutee. Liikkeel pitävä voima tul siit ko pit huolehtii omast elatuksest ja toimeentulost.

Evakkopojan tarina.¹⁹⁹

Atte Oksasen mukaan lapsuus ei välttämättä loppunut sotaan, vaikka lapsuus oli sotaa.²⁰⁰ Sodankin aikana lapsille tärkeää oli leikki, vaikka leikit saattoivatkin värittyä sota-ajan teemoilla. Oli ulkoleikkejä pelto- ja metsätöiden lomassa sekä vapautta liikkua luonnossa. Lumen tultua saatettiin laskea katolta liukumäkeä tai rakentaa lumilinna. Kotieläimet olivat monelle rakkaita ja edustivat tuttuutta ja turvallisuutta arjessa. Vaikka elämä muuttui, koti jätettiin ja koulunkäynti katkesi, lapset saattoivat saada pysyvyyden tunnetta esimerkiksi sisarus- tai toverisuhteista. Lapsi saattoi myös vaikkapa ihastua kaiken kauheuden ja kaaoksen keskellä – mikä olisikaan enemmän toivoa herättävää, kuin tuntee ihastusta sodan jaloissa. Niukasti hoivaavassa 1930–1940-lukujen kasvatuskulttuurissa oli lisäksi myös niitä vanhempia ja isovanhempia, jotka olivat läsnä lapsen tarpeille. Aineistosta tulee ilmi, että lohduttava hymy tai rauhoittavuus saattoivat tulla muiltakin aikuisilta: esimerkiksi lotalta, joka jakaa ruokaa evakkojunassa yltäkyläisyyteen asti.

Myös luonto oli monelle lapselle muistelukirjoitusten perusteella tärkeä ilon lähde. Kotiseutua kuvaillaan usein tarkasti ja selvästi syvästi kaivaten. Karjalan luontokuvaukset vaikuttavat vahvojen tunteiden sävyttämiltä, ja uskon kodin menettämisen osin muokanneen muistoja siitä, miltä kotiseudulla näytti. Mennyt aika ja se, miten Karjalan evakkojen ryhmä on yhdessä aikojen saatossa muistellut Karjalaa, on varmasti entisestään korostanut käsitystä kodin kalleudesta ja kauneudesta. Toisaalta on inhimillistä kaivata kotiin ja synnyin juurilleen sekä myös antaa ”ajan kullata muistot”. Evakkotaipale oli erittäin poikkeuksellinen ja pitkäjaksoinen tapahtumasarja, joka on omiaan

---

¹⁹⁹ SKS KRA. Evakkopojan tarina 12, 3. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²⁰⁰ Oksanen 2010, 63.

rikkomaan eheyden tunnetta yksilön elämänkaareissa. Varsinkin jos muistelijä on todella kohdannut hyvin traumatisoivia tapahtumia kotoa lähdettyään, on jokseenkin luonnollista muistella koti-Karjalaa menetettynä paratiisina.

Evakkojen turvana oli usein heidän uskonsa. Erilaiset rukoukset ja hengelliset laulut kantautuivat lasten korviin aikuisten suusta varsinkin hädän hetkellä. Suuri osa karjalaisista kuului luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkokuntaan. Jotkut muistelijat ovat olleet jo sen ikäisiä, että he ovat muodostaneet oman henkilökohtaisemman suhteensa uskon asioihin. Lisäksi joissakin muisteluvastauksissa puhutaan vanhempien uskoon tulemisesta tai siitä, että vanhemmat eivät uskoneet Jumalaan. Tällaiset maininnat ovat kuitenkin vähemmistössä. Monet turvautuivat ajatukseen tuonpuoleisesta esimerkiksi pommitusten aikana. Perheenjäsenen menehtyessä saatetaan vaalia ajatusta ikuisen levon tuomasta rauhasta.

Muisteluaineistossa korostuu myös lohdun elementti, jota nimitän selviytyjän euforiaksi: kun asiat ovat tarpeeksi huonosti, melkein mikä tahansa normaalilla tavalla sujuva asia alkaa tuntua hyvältä. Tähän liittyy kiinteästi myös ihmisen ylirasitustila evakkomatkan aikana: aineistossa saatetaan kuvailla, miten itkuun purskahdettiin herkästi, olipa syy itkemiseen helpotus tai ahdinko. Ihmisen hermosto oli selkeästi niin stressaantunut ja keho uupunut, että tunteiden säätely ei aina onnistunut kovin helposti. Saati millainen riemun ja helpotuksensekainen itku pääsi, kun kadoksissa olleita lähimmäisiä kohdattiin uudelleen tai heidän kuultiin olevan elossa vastoin odotuksia. Muisteluista välittyy sellainen kiitollisuus, johon lienee mahdollista yltää vain, kun on pelännyt menettäneensä sen itselleen kaikista rakkaimman.

4.1 Luonto, leikki ja tärkeät kotieläimet

Lopputaival taittui leikiten. Pahimmasta olin selvinnyt. Saavutettuani Issikanvaaralla kohdan, mistä Vahvajärven kimmeltävä selkä alkoi siintää puiden takaa kirkastuvaa taivaanrantaa vasten, siellä myös auringon kultainenkehrä putkahti esille samanaikaisesti. Nyt näytti koko luonto heräävän eloon, linnut virittivät kuorolaulujaan, kiuru kohosi korkealle taivaalle luojaansa ylistämään. Tuomen tuoksu levisi ympärillä, tunkeutui sieraimiin. Nurmikossa erotti kevätkukkien väriloistoa leskenlehtineen, valkovuokkoineen ja keto-orvokkeineen, joiden viimeksimainittujen vertaisia kooltaan en myöhemmin ole luonnossa muualla Suomessa tavannut. Koivun silmut olivat avautuneet ehkeimmässä vehreydessään. Ettei vain käkikin olisi kukahdellut läheisyydessä, olihan toukokuu aivan loppuillaan, kevät kauneimmillaan.

Enää ei ollut tarvetta kiihdyttää askelia. Koti näkyi alhaalla rinteessä melkein kivenheiton päässä. Nyt saatoin pysähtyä hetkeksi, nauttia täysin rinnoin koko luonnon ihanuudesta, unohtaa sen, mikä maailmassa oli rumaa ja pahaa.

Evakkotyön tarina.²⁰¹

Karjalaisten evakkolasten luontosuhde tulee esiin valtaosassa muistelukirjoituksia. Äskeinen evakkotyön kuvaus Karjalan luonnosta hipoo lähes uskonnollisia elementtejä, niin kaihoisasti ja ylistäen hän kotiseutuaan muistelee. Olennaista on kuvaus siitä, että aivan vastaavaa ei ole löytynyt mistään muualta, ainakin ”kevätkukkien väriloisto” on kertojan mukaan ainutlaatuinen. Kaikista kallein ja kaunein paikka maailmassa on koti. Huomasin pohtivani karjalaisten vahvaa luontoyhteyttä monelta kannalta: tarjosiko se vaikeissa tilanteissa lohtua vai kokiko evakkolapsi kotinsa menetyksen vain karvaammin, jos kokemukset keväisestä luonnosta olivat piirtyneet mieleen käsin kosketeltavan tarkasti? Aivotutkija Lauri Nummenmaa kirjoittaa, että luonto on ollut ihmisen kasvualusta ja siten ihmislajiin on rakennettu kiinteä kaipaus luontoon. Tutkimusten mukaan luonto on ihmiselle niin tärkeä, että jo sen kuvittelemisen auttaa mieltä rauhoittumaan.²⁰² Siten uskon, että kyky muistella luonnon kauneutta ja ihmeellisyyttä on enemmän palvellut evakkoja, vaikka idyllinen kotiseutu

---

²⁰¹ SKS KRA. Evakkotyön tarina 3. a, 5. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²⁰² Nummenmaa 2019, 72.

löytyisikin ”vain” muistoista, mahdollisesti jopa hieman kiiltokuvamaisempina kuin se todellisuudessa oli. Toisinaan osin kipeäkin muisto voi kätkeä sisäänsä lohtua ja toivoa.

Vahvistusta luonnon tarjoamaan lohtuun sota-ajan tapahtumien melskeessäkin on havaittavissa myös evakkopojan kertomuksessa:

Aamuurinko luo säteitään makuuhuoneeni ikkunasta omenapuiden oksien lomitse. Siskoni ja veljeni nukkuvat vielä tietämättä mitään äsken kuulemastani. Huoneeni ikkunasta on rantaan matkaa vajaan kolmekymmentä metriä. Kuulen miten mainingit lyövät rantaan, Petsamon merivesi huuhtelee mukanaan rantahiekkaa. Hiekka ei kuitenkaan katoa minnekään. Seuraava aalto tuo mukanaan jälleen hiekkaa rannalle. Sitä hiekkarantaa on tässä kylässä viisi kilometriä ja Selkärannan puolella on lähes samanverran.²⁰³

Merkityksien antaminen muistelukertomuksille on tulkinnanvaraista, mutta oman tulkintani mukaan Petsamon aallot ovat evakkopojan tarinassa jonkinlainen lohdun tuoja. Meren kohina on jäänyt mieleen, vaikka mieli on kuohunut. Kertoja on juuri kuullut isänsä käyvän keskustelua vieraan miehen kanssa sodasta, ja hänelle on valjennut, että heidän täytyy todennäköisesti ”lähteä jonnekin”. Toisaalta kuultu keskustelunpätkä sodasta rikkoo rujosti kertojan maalaileman idyllisen kuvauksen: aamuurinko luo säteitään omenapuiden oksien lomasta, mutta epävarmuus ja huoli ovat vallanneet mielen. Petsamon meri vyöryy taustalla niin kuin aina ennenkin, mutta onko mikään enää niin kuin ennen?

Myös Tarja-Raninen Siiskonen puhuu tutkimuksessaan evakkojen emotionaalisesta yhteydestä luontoon. Toisinaan muistelijat kohdistaa kaipauksensa nimenomaan luonnonympäristöön ja siellä elettyyn elämään eikä esimerkiksi kotipaikkakunnan tuttaviiin. Tämän tutkija selittää sillä, että sosiaalisia suhteita on muodostettu uudestaan uusilla asuinsijoilla, mutta koti on jäänyt. Kaivattavia asioita ovat vaikkapa järvi ja siellä kalastelu tai muisto ihanasta kesästä. Raninen-Siiskonen mainitsee myös ajallisen etäisyyden muuttavan kaipauksen luonnetta. Hän pohtii, oliko haikea suhtautuminen Karjalaan puhtaasti tunnetta vai piilikö mukana opittua asennetta.²⁰⁴

---

²⁰³ SKS KRA. Evakkopojan tarina 33, 2. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²⁰⁴ Raninen-Siiskonen 1999, 104–111.

Raninen-Siiskonen kirjoittaa myös Karjala-aiheisen kirjallisuuden vaikutuksesta muistoihin ja niiden vahvistumiseen. Talvi- ja jatkosota lisäsivät Karjalasta kertovien kirjojen lukumäärää, ja kodin menetys oli aiheena kymmenissä henkilökohtaisissa muistelmassa, valokuvateoksissa sekä pitäjänhistorioissa. Evakkokirjallisuudella on varmasti vaikutusta siihen, miten Karjala muistettiin ja miten sitä muisteltiin. Usein se tuntuu olevan ”pyhä” tai ”myyttinen”, kuten Raninen-Siiskonenkin kuvailee.²⁰⁵ Evakkotyön runo puoltaa näkemystä:

Kesän muisto lapsuudesta.

*Näen Sinut kotiseutuni,
sekä tutun pihapiirin,
Näen rannat joen rakkaan,
jossa niin usein pulikoitiin.
Siellä lapsena ennen,
oli majatkin makeimmat,
kun kuljimme pientareita.*

*Käki kukkui helskytti
tuo kultarinta meille.
Haassa pienoinen vasikka
niin somasti ilakoi.
Suloiset kissanpennut
pihanurmikolla piehtaroi
–Nyt äiti liinaa huiskuttaa
on heinäväen ruoka-aika²⁰⁶*

Luonto oli tärkeä osa myös leikkiä. Suomessa lapset viettivät paljon aikaa ulkona paitsi pelto- ja metsätöiden lomassa, myös luonnossa liikkuen ja ulkoleikkien muodossa. Liikuntakasvatuskin oli

---

²⁰⁵ Raninen-Siiskonen 1999, 232.

²⁰⁶ SKS KRA. Evakkotyön tarina 49. a, 1. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

tullut osaksi suomalaista kulttuuria 1900-luvun alkupuolella, ja urheilun katsottiin yleisesti ottaen olevan tärkeää.²⁰⁷ Evakkopoika muistelee:

Talven aikana talon elämänmeno ja pihapiiri tulivat minulle tutuksi. Näin naapurin lasten hiihtävän ja kaipasin kovasti suksia itselleni. Näin naapurin lasten hiihtävän ja kaipasin kovasti suksia itselleni. Vernerin ymmärsi pojan tilanteen ja lyhensi muutamista vanhoista suksista minulle hiihtimet. Niillä kiersin lenkkiä pihapiirissä ja jopa hieman kauempana heinäladolle saakka. Pakkaspäivinä askartelin sisätiloissa oman purkki- ja palikkaradion kanssa sekä piirtelin kuvia tyhjiin käärepapereihin ja pahvinpaloihin.²⁰⁸

Tuomas Teporan mukaan lapsi voi käsitellä kipeitä kokemuksia leikin kielellä.²⁰⁹ Evakkopoika kertoo leikistään, joka sai alkunsa heitä evakkomatkan aikana majoittaneen pariskunnan luona:

Kylän ainoa radio oli noin puolen kilometrin päässä olevassa naapuritalossa, mihin pääsin muutaman kerran Vernerin isännän kanssa kuuntelemaan oikeita radiouutisia. Niistä innostuneena rakensin emännältä saamistani rihmarullista, pienistä purkeista ja rasioista sekä narunpätkistä oman radion tuvan suuren pöydän alla olevaan työkalukaukaloon. Sieltä luin väelle iltaisin omia sotauutisia. Eräänä iltana jälleen, kun isäntä luki pöydän ääressä öljylampun valossa päivän lehteä, menin pöydän alle toimittamaan iltauutisia samaan tapaan mitä olin oikeasta radiosta kuullut:

”Nyt seuraa Suomen Tietotoimiston uutisia Suomalaiset ovat Kannaksella ankarassa taistelussa torjuneet ryssien hyökkäyksen, tuhonneet panssarivaunuja ja ottaneet runsaasti vankeja. Myös muilla rintamilla joukkomme ovat saavuttaneet voittoja. Suomalaiset uskovat sodan loppuvan lähiaikoina ja karjalaiset saavat palata takai...”²¹⁰

Tepora kirjoittaa leikin vaativan luovuutta. Jotta luovuus mahdollistuisi, tarvitaan riittävä turvaa, jota tämä evakkolapsi on katkelman perusteella saanut. Lapsi voi leikin avulla myös käsitellä ahdistavia asioita ja muuttaa ympäröivän kaaoksen sellaiseen muotoon, jota hän itse pystyy jäsentämään ja hallitsemaan. Tepora lainaa lastenpsykiatri Jari Sinkkosta, jonka mukaan lapsi saattaa muuttua

---

²⁰⁷ Turtiainen 2010, 361.

²⁰⁸ SKS KRA. Evakkopojan tarina 43.2, 3. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²⁰⁹ Tepora 2010, 36.

²¹⁰ SKS KRA, Evakkopojan tarina 43.2, 2. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

passiivisesta kokijasta, uhrista, aktiiviseksi toimijaksi. Sinkkosen esimerkissä lääkäriiskäynnin jälkeen lapset yleensä kääntävät asetelman toisinpäin, ja leikkivät kotona itse olevansa lääkäreitä. Tällöin mahdollisesti uhkaava kokemus ja sen aiheuttamat tunteet kääntyvät lapselle hallittavamman tuntuiseksi.²¹¹

Mielestäni samaa on havaittavissa evakkopojan kertomuksessa: ensin hän ottaa itse ohjat sodan tapahtumista kuuluttaen ne rakentamaansa leikkiradioon. Hänen radiolähetyksessään kaikki kääntyy hyväksi ja suomalaiset ovat voitokkaita ”ryssiä” vastaan. Toki radiosta oli saattanut oikeastikin kuulua positiivisia uutisia sen hetkisestä sotatilanteesta, ja tiedotusvälineissä pyrittiin osaltaan pitämään yllä kansan taistelutahtoa. Seuraavassa katkelmassa samainen evakkopoika rakensi leikeissään rauhanlipun. Aikuisten käytöksestä huomaa, että todellisessa elämässä rauhan mahdollisuuteen ei uskallettu ehkä niin vankasti uskoa. Leikin maailmassa kaikki oli kuitenkin mahdollista:

Olin saanut käyttööni suuren toppasokeripakkauksen suojarahaperin. Siihen oli hyvä piirrellä mutta samalla siinä oleva suuri, värikäs leimakuva herätti kiinnostusta. Leikkasin saksilla irti kääreessä olevan soikionmuotoisen leiman, jossa oli muistini mukaan suuren linnun kuva. Kiinnitin tämän värikkään kuvan halkaistun kepin päähän ja sitä lippuna liehuttaen hiihtelin pihapiirissä ja tuvan ympäri. Perheeni ja talon Olga emännän kyselyihin lipun tarkoituksesta vastasin: ”Tämä on rauhan lippu!” Aikuiset huokailivat toiveikkaasti, että voi kun niin olisikin.²¹²

Ylipäätään lasten leikki koostui sota-aikana samoista elementeistä kuin aiempinakin vuosikymmeninä. Myös 1930-luvun pula-aika oli osaltaan totuttanut lapsia leikkimään niukkuuden keskellä. Talvisin leikittiin lumisotaa ja rakennettiin lumilinnuja, kesäisin uitiin ja leikittiin piilosta. Suomalaisten kansalaisvelvollisuus oli myös osata hiihtää, joten talvisin kouluissa ja järjestöissä pidettiin hiihtokilpailuja. Sotavuosina järjestettyä urheilutoimintaa ei tosin ollut, ja välineiden puute haittasi usein hiihtoa tai luistelua. Pojat rakentelivat majoja, ja tytöt hyppivät ruutua ja narua. Yhteisiä pihaleikkejä pojille ja tytöille olivat esimerkiksi hippa ja puissa kiipeily. Seikkailuperinteet antoivat virikkeitä leikeille, ja tyyppillisiä roolihahmoja olivat esimerkiksi cowboyt ja intiaanit. Leikkejä varten

---

²¹¹ Tepora 2010, 36.

²¹² SKS KRA. Evakkopojan tarina 43.2, 3. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

saatettiin rakentaa vaikkapa jousipyssyjä. Sota-aikana näiden virikkeiden päälle tulivat usein sodasta ammennetut aiheet.²¹³

Lelut valmistettiin usein itse, ja etenkin maaseudulla lapset hyödynsivät kiviä, käpyjä, kaarnaa ja oksia. Käpylehmät ovat tunnettu esimerkki 1930-luvun leikeistä. Käpylehmille ja muista luonnon materiaaleista valmistetuille eläimille rakennettiin myös pieniä navettoja ja muita maatalan rakennuksia. Kodin ympäristön lisäksi jäljiteltiin myös sotaa: puusta rakennettiin esimerkiksi leikkiaseita. Koska paperia riitti pula-aikanakin, tytöt saivat jatkaa leikkiä suosituilla paperinukeilla, joita valmistettiin sota-aikana ennätyksellinen määrä. Paperinuket saivat asukseen usein lotta- tai sotilaspuvun esittäen pikkulottaa tai sotilaspoikaa. Tavanomaisia hahmoja ei silti syrjäytetty, vaan nekin säilyttivät suosionsa.²¹⁴

Iloa lapsille toivat myös kotieläimet. Koska suurin osa eli maaseudulla, eläimet kuuluivat arjen piiriin erottamattomasti. Maatiloilla oli esimerkiksi lemmiä, hevosia, sikoja, lampaita, kanoja ja kissoja. Eläimet olivat osa kotia.²¹⁵ Evakkotyttö kuvailee muistelukirjoituksessaan, miten eläinten touhuja seurailtiin muun arkisen aherruksen lomassa:

Pikkukanat rupesivat aikanaan munimaan, tosin harvaksen. Kerran äiti ehdotti, että menisin navettaan seuraamaan munimispuuhiä. Asetuin piiloon kukolta ja seurasin toisella silmällä sen touhuja. Luin samalla historian kirjasta Aleksanteri suuren Aasiaan tekemistä sotaretkistä. Silmälläpidon kohteilla navetassa tapahtumasarja oli jokseenkin seuraava: Kana oli istunut jo ties kuinka kauan pesällään yrittäen urhoollisesti päkeltää esiin sitä munaa, jota kukko vieressä näytti hartaasti odottavan. Arvokkaana, hitaasti kierrellen rinkiä pesän ympärillä, välillä pysähdellen, isäntä saattoi jäädä tuijottelemaan tiukasti holhottiaan pää kallellaan, komensi tämän nousemaan ylös kylkeen nokallaan tökkimällä, kurkisti pesään ja jatkoi taas marssiaan entiseen tahtiin. Kanaparka kyykähti jälleen nöyränä pesälle, kukon kopatessa nokkaansa milloin vihneen, milloin oljenkorren heitellen niitä toisinaan velvollisuuden tuntoisena uurastajan selkään, edistääkseen arvattavasti sillä lailla paremmin tuloksen syntymistä. Mahtoiko sitä munaa sillä kertaa ollenkaan ilmestyä tai sainko

---

²¹³ Tepora 2010, 33; Pukkila 2008, 35.

²¹⁴ Tepora 2010, 34.

²¹⁵ Ahokas 2009, 49.

sen pelastetuksi kukon kynsistä, sitä en muista. Merkillistä, kuinka noin tärkeän asian voi unohtaa tykkänään, mutta kukkoa ei. ²¹⁶

Toinen evakko taas kertoo eläinten luomasta turvallisuuden tunteesta:

Kun joskus kipaisin äidin mukaan navettaan, niin pakkasesta tultua navetasta tulvi pehmeä lämmin eläinten tuoksu. Lehmät märehtivät tyytyväisinä ja hevonen oli omassa nurkassaan. Pienestä ikkunasta, joka oli oven vieressä, tuli vain vähän valoa. Myrskylyhty valaisi pienen navetan niin, että äiti näki lypsää ja tehdä muut työt. Vieläkin, kun ajatuksissani siirryn sinne ja suljen silmäni, olen se sama pieni tyttö ja tunnen ihmeellisen rauhan ja lämmön joka huokui eläimistä. ²¹⁷

Sodan syttyessä niin aikuisille kuin lapsillekin oli hankalaa erota maatilan tai kodin eläimistä. Liisa Ahokas kuvaa, kuinka hänen tutkimassaan aineistossa on mainintoja siitä, miten karjanhoitajat saattoivat käydä taputtelemassa jokaista navetan lehmää erikseen sanoakseen eläimille hyvästit. ²¹⁸ Nopeasti evakuoituilla alueilla eläimet jätettiin usein navettoihin, ja sotilaat teurastivat tai ampuivat ne myöhemmin. Lypsykarja pyrittiin useimmiten ottamaan elävänä mukaan evakkomatkalle, mutta sekin oli hankalaa kuljetuskaluston puutteellisuuden vuoksi. Lehmiä saatettiin joutua marsittamaan pitkiä matkoja teitä pitkin. Aineistossani eräs evakkopoika kuvaa lähtöön valmistumista seuraavasti: *”Isä teurasti porsaan ja vasikan ja tuumi: Onpahan matkalla jotakin syömistä. Lehmän ajattelimme panna kylän karjan mukaan. Teimme muutamia pakkauksia puulaatikoihin ja lattiamatoilla verhottuihin nyssäköihin, jotka sitten kelkalla hinasimme tien varteen. Siellä oli jo tavaraa vaikka millä mitalla, huonekaluja, pianoja ja teruastettuja eläimiä.”* ²¹⁹ Erityisesti pikkukarja, kuten siat ja lampaat, jätettiin usein jälkeen. Lemmikkien kohtalo kuitenkin huoletti ja suretti lähtijöitä. ²²⁰

Välillä kertomuksissa nousee esiin myös tapauksia, joissa muistelijat ovat itse joutuneet surmaamaan kotieläimen evakkoon lähdön takia. Evakkopoika kirjoittaa noin kymmenen sivun verran, kuinka hän

---

²¹⁶SKS KRA. Evakkotyön tarina 3. a, 2. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²¹⁷SKS KRA. Evakkotyön tarina 40. b, 2. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²¹⁸Ahokas 2009, 41.

²¹⁹SKS KRA. Evakkopojan tarina 5, 5. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²²⁰Ahokas 2009, 35.

oli *”talon ainut mies”*, ja äiti oli pyytänyt laittamaan lehmän lihoiksi, jotta evakkomatalla olisi jotakin syötävää. Kirjoitus on nimettykin lemmikkilehmän mukaan, *”Orvokki”*.²²¹

Orvokki oli minun lemmikkilehmäni; vaikka kiersin kyllä usein taputtelemassa koko karjan. Mukavia luupäitä kaikki. Orvokki tuli luottavaisena viereeni, päästyään tuntumalle se heilautti päätään. Korva hipaisi paljasta käsivartta, karvat kutittivat. Iho tunti lämpimän, kostean henkäisyn – kuin kesän tuuli, kuin lehmän henkäys.

Tietenkin! Mitä muuta se olisi voinut olla? Orvokki oli kaunis nuori lehmä, täytti vuoden keväällä toukokuussa ja nyt elettiin syyskuuta. -- Oltiin yhä siellä karjapihalla. Seisottiin lähekkäin, Orvokki ja minä. Välillä vilkaistiin tai mulkaistiin, toinen toistamme, harvakseltaan. Minä, poika neljäntoista ja Orvokki, nuori lehmä. Vaikka en ajatellut ääneen, siinä Orvokin kuullen, minusta tuntui – tai olin siitä varma: Se tietää tuo Orvokki! Se tietää, että minun on tapettava se. -- Vielä tänä päivänä. Vielä ennen puoltapäivää! Se jaakonpaini oli tuskallista.

*Miksi minun? Miksi juuri minulle on osunut tällainen tekeminen. Hirvittää. Hirvittää koko homma!-- Ajatuksiin pyrki hempeyksiä, huiskin niitä loitommalle: sodassa pätevät vain armottomat ja kylmät viidakon lait!*²²²

Muistelija kuvailee tarkasti, kuinka hän aikansa paini asian kanssa, mutta käski sitten itseään suorittamaan tehtävän, olivathan isä ja ukkikin siitä aikanaan selviytyneet. Selkeästi tehtävästä ei olisi ollut kunniakasta perääntyä, ja kauhukuvissaan poika kuvitteli, kuinka hän onnistuisi vain haavoittamaan lehmää, joka verisenä karkaisi juosten *”ryssän”* alueelle, ja äiti kauhistelisi *”makoisten eväslihojen nelistämistä suurelle salolle”*.²²³ Lopulta teurastaminen kuitenkin onnistui, vaikka tehtävä tuntui aluksi mahdottomalta. Myös toisen evakkopojan muistelmissa tunnesuhde kotieläimiin korostuu. Tämänkin muistelija sai tehtäväkseen eläimen tappamisen, mutta muistelija kertoo epäonnistuneensa: *”Keväällä meille oli otettu kaksi kissanpoikasta. Niitä ei otettu mukaan, vaan ne piti lopettaa. Äiti käski minun tehdä sen, mutta ei minulla siihen luontoa riittänyt. Äiti joutui itse tekemään sen.”*²²⁴

---

²²¹ SKS KRA. Evakkopojan tarina 19, 5. Evakkotyöt ja -pojat. 1999–2000.

²²² SKS KRA. Evakkopojan tarina 19, 1–3. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²²³ SKS KRA. Evakkopojan tarina 19, 5. Evakkotyöt ja -pojat, 1999–2000.

²²⁴ SKS KRA. Evakkopojan tarina 14, s. 39–45. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

4.2 Usko evakkolasten voimavarana

”Myös sisarelleni tämä matkanteko tiesi loppua. Saatoimme myöhemmin vain yhtyä hänelle niin rakkaaksi tulleen laulun sanoihin: ’Laulu ja soitto puhtaampi pilvissä lie, suuri on voitto Luoja kun sinne mun vie.’”

*Evakkotyön tarina.*²²⁵

Teuvo Laitila kirjoittaa Raja-Karjalan uskontoelämää käsittelevässä artikkelissaan, että läntisen ja itäien suurkanonin vuorovaikutuksesta syntyi omaleimainen karjalainen ortodoksisuus.²²⁶ Kristillisyys oli levinnyt Karjalaan jo 1000-luvun alkupuolella, ja Pähkinäsaaren rauhan jälkeen ortodoksinen kristillisyys vakiintui alueella. Karjalan kannasta halkoi Ruotsin ja Venäjän välinen raja: Laatokan puoleinen osa kuului ortodoksisen kirkon ja Kannaksen länsipuoli roomalaiskatolisen kirkon piiriin.²²⁷ Luostarilaitos nousi 1300-luvulla taloudelliseen ja henkiseen kukoistukseen, erityisesti Valamon ja Konevitsan luostarit. Kristillistymisen ohella säilyi kuitenkin myös ”vanha usko”, esimerkiksi karjalaisten tapa kunnioittaa haltijoita yhdistyi Jumalan ja pyhien ihmisten rukoilemiseen. Kirkon keskuudessa tämänkaltainen ”kansanortodoksisuus” leimattiin puolipakanalliseksi.²²⁸

Ruotsin suurvaltakaudesta 1500- ja 1600-luvulla Suomi muuttui uskonnoltaan luterilaiseksi, ja luterilaisen kirkon vaikutus laajeni itään ja etelään. Koko Kannas ja sen etelänpuoleinen alue eli Inkerinmaa muuttuivat luterilaisiksi. Kannaksen länsipuolella oli vähän ortodokseja, mutta Käkisalmen läänissä eli luterilaisia ja ortodokseja rinnakkain.²²⁹

Laitilan mukaan karjalaisten identiteetti oli epäselvä, sillä he olivat uskonnollisesti ja kulttuurisesti lähellä venäläisiä, mutta kielellisesti suomalaisia. 1600- ja 1700-luvulla luterilaiset papit harjoittivat käännytystyötä ja pyrkivät lisäämään alueella luterilaisia rituaaleja, ja ortodoksit omaksuivatkin jonkin verran piirteitä luterilaisuudesta. Luterilaisuuden lisäksi myös vanhavenäläinen ortodoksisuus,

---

²²⁵ SKS KRA. Evakkotyön tarina 3. c, 3. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²²⁶ Raja-Karjalalla viitataan kuuteen Laatokan pohjois- ja koillispuolen pitäjän alueeseen: Salmiin, Suojärveen, Impilahteen, Suistamoon, Korpiselkään ja Soanlahteen. Ks. esim. Pyöli, Raija 2013, 159.

²²⁷ Laitila 1998, 416.

²²⁸ Laitila 1998, 383–384.

²²⁹ Sihvo 1998, 416.

”vanhauskoisuus”, sai tilaa 1700-luvun Raja-Karjalassa. Monen alueen runonlaulajien vanhemmissa tai esivanhemmissa oli vanhauskoisia.²³⁰

1800-luvun alussa Suomi siirtyi Haminan rauhan seurauksena Venäjän vallan alle. Tällöin ainoastaan karjalaiset ortodoksit erottuivat suomalaisista ”epäkansallisena” ryhmänä, jonka uskonto yhdisti vahvasti Venäjään ja erotti Suomesta. Vuosisadan lopulla kansallisuusaate kirvoitti kiistelyä siitä, ovatko ortodoksiset karjalaiset suomalaisia vai venäläisiä. Suomalaisuutta puolsi suomen kieli, venäläisyyttä ortodoksisuus. Muun muassa uskonnonopetuksesta ja koulujen opetuskielestä kiisteltiin. 1800-luvun lopulla ortodoksipapisto osasi useimmiten suomen kielen, mutta hallinnolliset tehtävät jäivät usein luterilaisten pappien hoidettavaksi.

Vuosisadan vaihteessa Karjalaan rakennettiin uusia kirkkoja ja perustettiin venäjänkielisiä kouluja. Kenraalikuvernööri Bobrikov vastusti suomalaista kansallisuusajattelua ja halusi vahvistaa ortodoksisen kirkon hallinnollista asemaa.²³¹ Venäjän vallankumous ja Suomen itsenäistyminen vuonna 1917 katkaisivat lopulta Venäjän ortodoksisen kirkon ja Suomen hiippakunnan yhteydet. Vuonna 1918 laadittiin asetus ”Suomen kreikkalaiskatolisesta kirkkokunnasta”. Asetuksella tähdättiin suomalaisen, kansallisen ortodoksisuuden kehittämiseen. Jumalanpalveluskieleksi määrättiin kansankieli.²³² Valtiovalta tuki ortodoksisuuden nivoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan määräämällä ortodoksisten juhlapäivien kunnioituksesta. 1920-luvulla kirkoista yritettiin häivyttää venäläisiä piirteitä. Ortodoksinen kirkko pyrki myös monin tavoin tehostamaan kasvatustyötään. Seurakunta järjesti esimerkiksi erityisiä lasten jumalanpalveluksia. Myös kirkkokuoro toimintaa tehostettiin. Lisäksi uskonnonopetus yhdenmukaistui, kun se keskitettiin kunnallisiin kansakouluihin, joissa oli useimmiten pätevät ortodoksiset opettajat.²³³

Sosiaalisen liikkuvuuden myötä myös niin sanotut lahkot, erityisesti helluntailaisuus, saivat jalansijaa Raja-Karjalassa 1920-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Kiinnostus lahkoja kohtaan vaihteli seurakuntien välillä ja myös vuosittain, eikä niiden vaikutuksesta ole tarkkaa tietoa. Kaiken kaikkiaan vaikutuksen arvioidaan olleen kuitenkin vähäinen. Papiston mielestä lahkot vieroittivat ortodokseja omasta

---

²³⁰ Laitila 1998, 387.

²³¹ Laitila 1998, 391.

²³² Laitila 1998, 398–399.

²³³ Laitila 1998, 401–402.

kirkostaan. Lahkot myös vaikuttivat ortodoksien niin sanotulla ydinalueella eli maaseudulla. Kaupungeissa ortodoksien määrää vähensivät luterilaisten ja ortodoksien väliset seka-avioliitot, joita solmittiin enenevässä määrin 1930-luvulle tultaessa. Useimmiten seka-aviolitossa valittiin yhteiseksi uskonnoksi luterilaisuus, ja lapset kasvatettiin luterilaisuuteen.²³⁴

Laitila kuvailee luterilaisten ja ortodoksien eläneen rinnakkain samoillakin alueilla varsin sopuisasti. Maailmansotien väliseltä ajalta on esimerkkejä, joissa eri kirkkokuntiin kuuluvat osallistuivat toistensa toimintaan. Luterilaiset saattoivat laulaa ortodoksisissa kirkkokuoroissa. Paikkakunnilla, joissa luterilaisia oli enemmistö, saattoivat ortodoksit taas osallistua esimerkiksi rippikouluun. Ristiriitojakin kuitenkin syntyi: esimerkiksi vuonna 1933 Salmin Räimälässä valittiin kansakoulun opettajaksi luterilainen nainen. Koulun 68 oppilaasta 66 oli ortodokseja, ja valinnan katsottiin olevan loukkaava heitä kohtaan. Asia ratkaistiin määräämällä naapurikylän ortodoksinen opettaja pitämään koulussa viikottainen uskontotunti.²³⁵

Ortodoksien hengelliseen elämään saattoi kuulua myös vanhaa perinnettä. Laitila kuvaa esimerkiksi Suistamossa olleen raamatun lukemisen lisäksi itkuvirsien esittäjiä sekä runonlaulajia häissä. Vainajan kotona pidettiin ”yönistujaisia” kolmena yönä. Hautauksen edeltänyt yö valvottiin kokonaan, ja silloin väki syötettiin ja juotettiin. Itkijänaiset esittivät itkuvirsiä ”tuol ilmal mänijän muistolle”, ja haudalle lähdeäessä esitettiin ”kaimausvirsiä”. Vainajien muistoa kunnioitettiin ”kalmoillakäyntien” muodossa. Haudoilla käytiin vainajien muistopäivinä ja usein jumalanpalveluksen jälkeen. Hautausmaa oli pyhä paikka, jossa saattoi silloin tällöin kuulla surevan omaisen ”iänel itkuu”. Erityisesti joulun ja pääsiäisen jumalanpalvelukset olivat tärkeitä tapahtumia, jolloin kirkkoihin kokoontui runsaslukuisesti väkeä.²³⁶

Myös kansanparantajat olivat vielä 1920- ja 1930-luvulla tavallisia Raja-Karjalassa. Laitilan mukaan joka kylässä kuvataan olleen parantamisen ja ennustamisen hallitseva tietäjä, joka yleensä oli vanhempi nainen. Lisäksi joillakin paikkakunnilla uskottiin haltijoihin ja loitsuihin. Usein karjalaisten

---

²³⁴ Laitila 1998, 405–406.

²³⁵ Laitila 1998, 406–407.

²³⁶ Laitila 1998, 407.

käsitys haltijoista ja kirkon pyhistä henkilöistä olikin hiuksenhieno kirkon harjoittamasta valistustyöstä huolimatta.²³⁷

Luterilaisen hengellisen elämän Laitila kuvaa olleen 1920- ja 1930-luvuilla vilkasta ja saaneen yhä enemmän elintilaa ortodoksisuuden rinnalla. Raja-Karjalan ortodoksisille alueille oli muuttanut luterilaisia ja heitä varten perustettu rukoushuonekuntia jo ennen itsenäistymistä, ja itsenäistymisen jälkeen luterilainen väestö oli edelleen kasvanut. Niinpä perustettiin esimerkiksi Salmin ja Suojärven seurakunnat. Kirkoissa käyminen oli vilkasta ja hartaustilaisuuksissa kävi paljon paikallista väkeä. Säätyerot olivat seurakunnissa vähäiset, ja ihmiset jäivät mielellään keskustelemaan oman pappinsa kanssa. Musiikkielämä edistyi kirkkokuorojen perustamisen yhteydessä, ja kirkoissa alettiin myös pitää konsertteja. Hartaushetket kasvoivat määrällisesti itsenäistymisen aikana. Rippikoulu säilytti hyvin asemansa, ja tavoitti käytännöllisesti katsoen lähes jokaisen nuoren. Kansakoulun käyneiden määrän lisääntyessä myös rippikoulussa hylkäyksen saaneiden määrä väheni. Seurakunnat panostivat myös pyhäkoulutyöhön ja pyhäkoulun jälkeiseen nuorisotyöhön. Esimerkiksi Viipurissa oli erittäin monipuolista toimintaa: omat osastot eri ikäisille, raamattupiirit, partio, kuorot, torvisoittokunta ja ammattikoulukoti. Kannaksella taas nimenomaan kristillinen poikatyö tavoitti suuret joukot. Alueen yhteisiin tilaisuuksiin saapui joskus toista tuhatta poikaa. Myös lähetysarrastus jatkui vilkkaana, ja kristilliset yhdistykset edistivät ja monipuolistivat seurakuntien työtä. Uusi ja laajeneva kirkollinen toiminta rakentui suurissa määrin yhdistysten varaan.²³⁸

Aineistossani raja ortodoksisuuden ja luterilaisuuden välillä ei tule selkeästi esiin. Esimerkiksi enkelikokemuksiaan muistellut evakko oli kotoisin Sortavalasta, jossa oli paljon sekä ortodokseja että luterilaisia. Se, mitä aineistossa ei juurikaan mainita, ovat vanhaan karjalaiseen perinteeseen kuuluvat hengelliset rituaalit, kuten itkuvirret. Se, ettei niitä mainita, ei tietenkään tarkoita, ettei niitä olisi saatettu harjoittaa. Rukoukset, pyhäpäivät, Jumala, hengelliset laulut ja suojelusenkelit sen sijaan mainitaan usein. Myös hengelliset tilaisuudet, kuten häät ja hautajaismenot, toistuvat aineistossa. Ehkä keskeisintä on huomata, että usko korkeampaan voimaan nousee esille yhtenä keskeisenä lohduttajana, johon lapsi on voinut nojata vaikeiden tunteiden vyöryessä päälle. Vihollisen pommittaessa tai kotia taakse jätettäessä monet aikuisetkin turvautuivat uskoonsa. Osa muistelijoista mainitsee vanhempiensa olleen uskovaisia ja vanhempien rukoilleen ääneen järkyttävien

---

²³⁷ Laitila 1998, 408–409.

²³⁸ Sihvo 1998, 437–441.

tapahtumien aikana. Usko toi kuitenkin lohtua myös lapselle, ja lisäksi näen sen osittain aikuisten yrityksenä tarjota jonkinlaista turvaa. Esimerkiksi evakkopoika kuvailee kertomuksessaan, miten heitä evakkomatkan aikana majoittaneen isäntäväen piika opetti lapsille laulun, jonka nämä muistivat vielä vanhuudessakin: *”ompa Taivaassa tarjolla lapsillekin...”*²³⁹

Liisa Ahokas kirjoittaa tutkimuksessaan, että Karjalan evakoiden muistelukertomuksissa toistuu ajatus siitä, että Jumalan avulla vaikeista kokemuksista selvittää. Rukoilu hädän hetkellä on toistunut hänenkin aineistossaan.²⁴⁰ Omassa aineistossani rukoilu ja hengelliset laulut toistuvat, kun sota jyrisee päälle. Eräs evakkotyttö kuvailee, miten ensimmäistä ”sotajoulu” vietettäessä kaikesta huolimatta *”kajahteli ’Enkeli taivaan’, jonka rohkaisevaan sanomaan sinä vuonna tartuttiin tuhansissa kodeissa kuin nälkäinen voileipään”*.²⁴¹ Toinen evakko taas kertoo tilanteesta, jossa perhe järkyttyä kuullessaan radiosta, että sota on syttynyt. Isoisän johdolla perhe hakee turvaa uskostaan: *”Tuli korviavihlova uutinen Suomen yleisradiosta: SOTA. Ajatus ei ottanut kotiutuakseen meissä. Sitten Äijä, isoisä, jo hiukan kumaraan taipunut, risti kätensä rukoukseen ja huusi Taivaan puolen meidän yhteiset pyyntömme. Lopuksi lauloimme: ’Siunaa ja varjele meitä, Korkein, kädellä. KAITSE AIN KANSAMME TEITÄ vyöttäen voimalla meitä, heikkoja edessä...”*²⁴²

Jouko Sihvo toteaa artikkelissaan ”Luterilaisuus Karjalassa”, että sodan syttyessä uskonto oli siviilien voimana. Kun talvisota puhkesi marraskuun lopussa, rajan siviilit joutuivat lähtemään kodeistaan paniikinomaisissa tunnelmissa. Seurakunnissa, joissa lähtöä voitiin valmistella, viimeisestä jumalanpalveluksesta muodostui vaikuttava tilaisuus. Kauempana rintamasta siviiliväestö pysytteli kodeissaan aina rauhan tulon saakka eli vuoden 1940 maaliskuuhun. Näiden asutusten seurakunnissa pidettiin jumalanpalveluksia ja haudattiin sankarivainajia omaan kirkkomaahan, kun taas evakuoitujen seurakuntien papit yrittivät tukea ja tavata seurakuntalaisiaan evakkopaikoilla. Evakot osallistuivat Sihvon mukaan ahkerasti myös sijoitusseurakuntiansa jumalanpalveluksiin ja hartaushetkissä veisattiin hartaudella virsiä.²⁴³

---

²³⁹ SKS KRA. Evakkopojan tarina 32, 4. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

²⁴⁰ Ahokas 2009, 103.

²⁴¹ SKS KRA. Evakkotytön tarina 2, 2. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

²⁴² SKS KRA. Evakkotytön tarina 9. c, 11. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

²⁴³ Sihvo 1998, 443–445.

Ortodokseille sota ja Karjalan ensimmäinen luovutus taas merkitsivät hengellisen työn vaikeutumista. Suuri osa kirkkokunnan kiinteää ja irtainta omaisuutta jäi Karjalaan, ja kirkon verotulot vähenivät samalla huomattavasti. Hajasijoituksen myötä normaali jumalanpalveluselämä ja uskonnonopetus vaikeutuivat merkittävästi. Esimerkiksi Sortavalan seurakunnan jäsenet sijoitettiin useiden satojen kilometrien etäisyydelle toisistaan 40 eri kunnan alueelle, mikä oli haasteellista. Heille palveluksia toimitti pääasiassa oma, samoin evakkoon joutunut pappi. Kun paluu jatkosodassa takaisin vallattuun Karjalaan alkoi syksyllä 1941, kirkollista elämää ei ollut kovin helppoa elvyttää: noin puolet kirkoista ja tsasounista oli tuhottu talvisodan aikana, eikä varoja jälleenrakentamiseen ollut.²⁴⁴ Luterilaisia kohtasivat luonnollisesti samankaltaiset menetykset: Lähes kaikki säilyneet seurakunnan rakennukset olivat vaurioituneet tai turmeltuneet. Kirkoista oli viety urut ja muuta irtaimistoa, ja joihinkin kirkkoihin oli tuotu suuret Leninin ja Stalinin kuvat. Hautausmaat oli häpäisty esimerkiksi hautakiviä varastamalla tai kaatamalla ne. Myös papistosta oli pulaa, sillä puolet papeista oli komennettu sotapalvelukseen. Molemmissa kirkkokunnissa hengellistä elämää yritettiin koettelemuksista huolimatta ylläpitää mahdollisimman vilkkaasti, ja osittain siinä onnistuttiinkin. Elpymisen aika ei kuitenkaan kestänyt pitkään, sillä Karjalan uusi evakuointi kesällä 1944 aiheutti jälleen väestön hajoamisen eri puolille Suomea, ja kirkollisen toiminnan taloudellinen perusta romahti uudestaan.²⁴⁵

Aina ei ole selvää, kuinka suuressa roolissa uskonto on ollut kunkin karjalaisen perheen elämässä. Äärimmäisissä olosuhteissa tai hengenvaarassa rukoilu ei välttämättä tarkoita, että perheessä olisi ollut runsaasti uskonnon sanelemia rutiineja. Joissakin perheissä uskonnollisuus kuitenkin näkyi vahvasti: *”Jossain vaiheessa isästä tuli uskovainen. Se olikin varmasti äitistämme hyvä. Hänhän oli hyvin harras uskovainen. Kaikkien lasten oli ääneen luettava iltarukous kun kävimme nukkumaan. -- Oltiin hyvin kuuliaisja jumalalle. Lepopäivä kunnioitettiin aina”*, muistelee evakkopoika.²⁴⁶ Hänen muistelussaan isän uskoon tuleminen oli kenties myös tietynlainen avun ja lohdun tuoja tilanteeseen, jossa isä oli aiemmin melskannut humalapäissään. Suoraan ei sanota, tapahtuiko muutosta, mutta aikaa ennen uskoon tulemistä hän kuvailee seuraavasti:

Vaikken paljon muistakkaa aikaa kun tulimme Viipurista niin muistaN Isän jatkaneen alkoholin käyttöä. Sillon mielestäni alkoholin käyttö oli aila alkeellista, juotiin liian paljon eikä ollenkaan

---

²⁴⁴ Tsasouna tai tšasouna on ortodoksisesta rukoushuoneesta Karjalassa käytetty termi. Ks. esim. [<https://www.ortodoksi.net/index.php/Tšasouna>] Luettu 1.11.2021.

²⁴⁵ Laitila 1998, 412–413.

²⁴⁶ SKS KRA. Evakkopojan tarina 15. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

käsitetty että olisi vain otettu seuranvuoksi hiukan. Lisäksi isä oli jonkunverran väkivaltainen juovuksissa. Muistan kerrankin, että juoksimme kaikki setälään karkuun isää. Sitä en muista uhkailiko hän meitä ja miten. Äitini joka oli hyvin herkkä luonteinen ja kaipasi kodin rauhaa joutui varmasti kärsimään paljon.

Koko perhe tuntuu olleen lohtua vailla. Tulkitsen muistelijan tarinan kertomukseksi turvattomasta tunneilmapiiristä, jossa pelot ovat saaneet vallan. Isä ei kestänyt tunteitaan ja turvautui alkoholiin, minkä seurauksena hän riehui ja oli väkivaltainen. Kertoja ei myöskään muista kaikkea, kenties sen vuoksi, että tapahtumat ovat olleet uhkaavia ja siten traumatisoivia. Äitiä kuvataan hauraaksi ja herkäksi, ei sellaiseksi, johon voisi nojata vaikeiden tunteiden keskellä. Tällaiseen hätään uskonto toi varmasti jonkinlaista turvaa. Se tuntuu olleen ainakin vanhempien selviytymiskeino. Epäselväksi jää, saiko muistelija siitä lohtua. Parhaimmillaan lapsi on kuitenkin saanut kiinni turvallisuuden tunteesta. Evakkotyttö muistelee:

Sen kesän suurin merkitys tuntuu kuitenkin siirtyvän abstraktimmallet alueelle. Jo pikkutyttönä olin herättyäni kerran sydänyön hiljaisena hetkenä ollut havaitsevinani vaalean hahmon liihottelevan lastenkamarin ovesta vuodetta kohti, jossa nukuimme ja levittävän suuret valkoiset siipensä suojelevasti yllemme. Jos joskus myöhemmin olinkin epäillyt näkyäni todenperäisyyttä, niin usko suojelusenkelini olemassaoloon vahvistui viimeistään Sysmän matkalla kokemiäni seikkailujen jälkeen, erityisesti selviytyttyäni ehjin nahoin ”miinakatiskasta” Synkällä. Koin, ettei minun todellakaan tarvitsisi enää pelätä mitään ”mörköjä” etukäteen eikä tuntea olevani koskaan yksinäinen ja turvaton. Vielä myöhempinäkin vuosina tuo vakaumus on antanut minulle voimaa monissa elämän kiperissä tilanteissa.²⁴⁷

Tässä katkelmassa evakkotyttö on saanut uskostaan kannattelevan ja psyykeä suojaavan tekijän koko elämänsä varrelle. Hän kokee selviytymisensä olleen todiste sen puolesta, että häntä vartioi suojelusenkeli. Ajatus suojelusenkeleistä toistuu kertomuksissa:

Sit mone mutka kautta seuraava talvi män Tampereel ja kesä Hämeenkyrös. Isä ol vuokrant iso maatila. Sielt sit juhannusaattona 1941 tul armeija auto ja kokos kaik kylä miehet, veljeinki 19-

---

²⁴⁷ SKS KRA. Evakkotyön tarina 3. a, 6. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

vuotiaana läks mukkaa. Paitulan emäntä naapuris paistoi lettuja koko päivä ja ku hää sulk yheksänne repu, purskaht itkemää. Siin läksiit omat pojat ja tyttäret miehinee. Ainaki kolm poikaa ei tult takasii. Miu veljei tul ol suojelusenkeli mukana.²⁴⁸

Laitila kuvaa Karjalan olleen sieltä evakoiduille ”ajattelun ja toiminnan lähtöpiste, keskus, joka antoi heidän elämälleen sisällön ja merkityksen”. Raja-Karjalan ortodoksien ei ollut aina helppoa sopeutua itselleen uuteen, Karjalan kulttuurista poikkeavaan kulttuuriin. Ortodoksit saivat toisinaan kuulla heitä haukuttavan ”ryssiksi”, ja heille huudeltiin, että heidän tulisi palata ”ryssän maalle”. Luterilaisen Suomen julkiset laitokset kuten esimerkiksi koululaitos ja poliittiset instituutiot myös rajoittivat karjalaisten mahdollisuuksia tuoda ortodoksisuuttaan ja karjalaisuuttaan esiin. Kaikki tämä oli omiaan vaurioittamaan evakkojen identiteettiä, ja se täytyikin monesti jäsentää uudelleen myös uskonnon merkityksen kannalta. Ortodoksit saattoivat nähdä heitä kohdanneet vaikeudet koettelemuksena, joka pyrki kasvattamaan heitä entistä suurempaan rakkauteen kirkkoon ja isänmaataan kohtaan. Karjalaa ja menetettyä kotiseutua alettiin helposti muistella idealisoidummin kuin koskaan, ja ortodoksisuutta karjalaisempana, kuin mitä se todellisuudessa oli.²⁴⁹

Luterilaisten oli todennäköisesti ortodokseja helpompaa sopeutua uusille asuinsijoille, sillä muu Suomi kuului samaan uskontokuntaan. Siten he eivät kokeneet uskontoon kohdistuvaa syrjintää samalla tavalla kuin ortodoksit saattoivat kohdata. Yhtäläisesti he silti kaipasivat kotiseutuaan ja esimerkiksi sen kirkkoja ja vainajien hautapaikkoja oman seurakunnan hautausmaalla. Sihvon artikkelissa on kaunis lainaus jaakkimalaisen miehen viimeisestä päivästä kotipitäjässään:

Päivän sarastaessa lähdin hiljaa liikkeelle suunnaten kulkuni hautausmaalle, missä vielä kerran hyvästelin omiani. Haudalta tultuani vein kukkia autioksi jääneeseen kirkkoon. Sitten nousin torniin, aivan ristin alle nähdäkseni vielä kerran kotiseutuni ja painaakseni sen kuvan ainiaksi mieleeni. Näin kyliä, taloja, niittyä, metsää, Laattokaa silmäkantamattomiin ja sen jylyä kalliorantoja. Kolmattasataa valkoista ristiä seisoi kirkon vierellä todistamassa, että kotiseutu on ollut jaakkimalaisille rakas. Elämän sykintä oli kaikkialla pysähtynyt. Näin kotiseudun kuolleet kasvat, mutta ne olivat sellaisinakin rakkaat, rakkaammat kuin koskaan ennen.²⁵⁰

---

²⁴⁸ SKS KRA, Evakkotyön tarina 16 a, 5. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²⁴⁹ Laitila 1998, 413–414.

²⁵⁰ Sihvo 1998, 447.

4.3 Selviytyjien euforia

Sen jälkeen ko myös oltii Viipurist lähetty Talvisottaa pakkoo, myös oltii asuttu evakkona molel paikkakunnal ain vaa jossai väliaikases asunnos vähä aikaa, nii sit ko myös lopultakkii oltii asetuttu asumaa yhes paikas jo jonkii aikaa, ja meil ol jo ko oikee koti, nii meil tuotii v. 1942 jouluna kuusi sissää, joka oli miust kuusivuotiaast tytöst ihmeitten ihme. Siihe kuusee laitettii koristeeks pienii pumpul tuppoo oksii pääl, ja sit äiti viel sito pienil narupätkil kynttilöitä kiinni sen kuuse latvuksii. Kylhä se kuusi hyvält hais, mut minnuu kyl pelotti se ko niis kynttilöis oli tuli, ko vaik sitä ois kui kokoajan vahtint, sillo ko ne kynttilät palo, se kuusi meinas iha väkisi syttyy palamaa, ko aina joku oksa rupes käryymmää jonku kynttilä lieki pääl ja sit taas oli kova hätä saada se sammutettuu. Mut oliha se kumminkii juhla tuntust ko oli nii paljo valloo, ko meijä kois oli sillo muullo, vaa yks päre pimmeellä palamas. Sit viel illalla meil kävi meijä naapurisetä leikkimäs joulupukkii, hää kolistel kovast meijä etteises ja huus ”hyvää jouluu”.

*Evakkotytön tarina.*²⁵¹

Evakkomatkan kokeminen oli monelle rankka ja pirstaleinen kokemus. Koti oli jäänyt taakse pakon edessä, väliaikaiset majoituspaikat vaihtuivat uusiin eikä tulevasta ollut varmuutta. Oli niukkuutta, nälkää ja väsymystä. Valtavaa henkistä ja fyysistä rasitusta kokenut evakko saattoi tuntea helpotusta pienistäkin asioista, jotka tuntuivat sujuvan hyvin. Aineistossa toistuu voipuneiden ihmisten kiitollisuus tavallisiksi koetuista asioista kriisin keskellä. Onnen hiukkasia tulee sieltä täältä, auttavaisista ihmisistä tai ihmeellisestä joulukuusesta, joka toi valoa uuden kodin pimeyteen. Evakkoja kohdanneesta ystävällisestä isäntäväestä evakkopoika kirjoittaa seuraavasti:

Meitä ihmisiä on monenlaisia, on hyviä ja pahoja, nämä talon isäntäväet olivat ehdottomasti, ensiksi mainittuja. Emännän toinnuttua ensi järkytyksestä, hän muuttui aivan silmissä meitä poloisia kohtaan. Ei aikaakaan kun oli runsas ruokapöytä katettuna. Istuttiin isäntäväen kanssa samaan pöytään syömään. Oli suorastaan liikuttavaa katsella, kun isäntä sieppasi pikkuveljemme polvelleensä syliinsä, alkoi syöttää omalta lautaseltaan poikaa. Äidin siinä kyynelehtiessä, elämän kovuutta, isäntä

---

²⁵¹ SKS KRA. Evakkotytön tarina 14, 3. Evakkotytöt ja -pojat 1999–2000.

*rauhotteli ---- ei ole mitään hätää, meillä kyllä perunaa riittää, ja sovitteli paksulla voinokareella päällystettyä leivänpalaa pikkuveljemme suuhun.*²⁵²

Uskon pienistä asioista viriävän tyytyväisyyden taustalla olevan erilaisia syitä. Ensinnäkin jokaisella on synnynnäinen temperamenttinsa ja tapansa reagoida ympäristön muutoksiin.²⁵³ Resilienssi eli kyky selviytyä merkittävässä muutoksissa ja vastoinkäymisissä vaihtelee ihmisten kesken. On luonnollista, että joillakuilla evakoista resilienssi on ollut vahva ja toisilla heikompi. Tosin tiedetään, että resilienssin kehittymistä edesauttaa sosiaalisen ympäristön suojaavat tekijät eli esimerkiksi hoivaava vanhemmuus.²⁵⁴ Lisäksi taipumus optimismiin voi selittää tapoja suhtautua elämään ja erityisesti tulevaisuuteen valoisasti vastoinkäymisistä huolimatta. Optimismia pidetään suhteellisen pysyvänä persoonallisuuden ominaisuutena, jonka avulla vastoinkäymisistä huolimatta ihminen odottaa kaiken järjestyvän parhain päin. Puhutaan yleistyneistä odotuksista, joiden syntymiseen vaikuttavat sekä perimä että ympäristötekijät.²⁵⁵ Esimerkiksi lapsi, joka on kokenut onnistumista ja vanhempiansa arvostusta, on saanut vahvistusta optimismilleen. Vaikka hoiva oli yleisen kasvatuskäsityksen mukaan niukkaa sota-ajan Suomessa, vähäisen huolenpidon normia ei voida yleistää koskemaan kaikkia perheitä. Oletan, että osalla lapsista on ollut myös turvallisia vanhempi- ja ihmissuhteita elämässään, jotka ovat olleet suojaavia tekijöitä muutoksien keskellä. Lapselle on toisin sanoen muodostunut ja hänellä on säilynyt kyky odottaa hyviä asioita ja luottaa selviytymiseensä. Eräs evakkotyttö muistelee ensimmäisen evakkomatkan alkua seuraavasti:

*Tämä ensimmäinen evakkomatka ei omalla kohdallani tuntunut yhtä ankealta kuin muista perheenjäsenistä. Olen ilmeisesti synnynnäinen optimisti, ainakin Martta sisareni mielestä. Miten muuten voisi selittää sen, että heti kuultuani pakollisesta kotoa lähtemisestä, aloin hyppiä naapurin tytön kanssa tasajalkaa siitä ilosta, että pääsisimme ajamaan junilla ja näkemään suurta maailmaa. Ovea sinne oli saanut raottaa vain koulukirjaston kirjojen ja Kotilieden avulla. Radio oli silloin vielä niin uutta kylällä, etteivät siihen lapset saaneet koskea. Markus-sedän lastentunti on ainoa siitä toosasta tullut muistiin jäänyt ohjelma ennen Karjalasta lähtöä.*²⁵⁶

---

²⁵² SKS KRA. Evakkopojan tarina 32, 7. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²⁵³ Keltikangas-Järvinen 2009, 49.

²⁵⁴ Ks. esim. Masten & Gewirtz 2006, 3.

²⁵⁵ Feldt & Mäkikangas 2009, 105.

²⁵⁶ SKS KRA. Evakkotyön tarina 3. c, 3. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

Toinen selittävä tekijä optimistisessa kuvailussa voi olla myös kuluneen ajan vaikutus muistoihin ja kerrontaan. Pitkän ajan kuluessa suhde tapahtumiin on voinut muovautua uudestaan monta kertaa, ja muistelijalla on kirjoittaessaan myös tarkasti tiedossa, miten tapahtumat ovat seuraavaksi edenneet – ovatko ne edenneet kohti hyvää elämää vai epäonnisempaa tarinaa. Evakkomatkan surut ja ilon hetket sekä pääte piste ovat kirjoitushetkellä jo jäsentyneet osaksi elettyä elämää. Mahdollisesti eletyt epävarmuuden ja huolen tunteet eivät välttämättä enää muistuta samalla tavalla mieleen. Myös ajan vallitseva henki kasvatti ihmisiä suremaan yksityisesti ja piilottamaan vaikeat tunteensa. Kansan haluttiin pitävän yllä taistelutahtoa.²⁵⁷ Tämä on saattanut tarttua lapsiinkin.

Myös Liisa Ahokas kirjoittaa tutkimuksessaan, että joissakin hänen aineistonsa muistelukertomuksissa arvioidaan evakkomatkaa ikään kuin kokonaisuutena sekä sen merkityksiä. Kokemuksien kokonaiskuvan hahmottaminen ja erilaisten merkityksien antaminen on mahdollista useimmiten vasta pitkän ajan kuluttua. Mielestäni seuraavassa evakkotyön muistelukirjoituksessa on nähtävissä kerronnan tapa, jota etäisyys ja pitkä eletty elämä ovat värittäneet:

*Kesän 1940 koittaessa moni asia oli järjestynyt parempaan suuntaan. -- Äiti sai Sysmässä ollessamme käydä läheisellä työtuvalla kankaita ja mattoja kutomassa aikansa kuluksi ja talouskassan kartuttamiseksi. Lähellä kirkonkylän keskustaa oli järvi uimalaitureineen, hiekkarantoineen ja sileine kalliopaasineen. Se antoi meille lapsille mahdollisuuden ihaniin koko päivän kestäviin retkiin eväitten kanssa mieliharrastuksemme pariin ja uusien ystävyysuhteiden solmimiseen paikkakunnan lasten kanssa, vuoroin uiden, vuoroin lekotellen kuumilla kallioilla aurinkoa ottamassa tai harrastaen pallo- tai muita leikkejä heidän kanssaan. Lämpö ja aurinko, vesi, vapaus ja raitis ilma etäännyttivät mieliä menneistä edellistalven ikävistä muistoista, koti-ikävä lientyi. Heti Sysmään saavuttuamme äiti alkoi juottaa meille kalanmaksajäy, jotta terveytemme kohenisi, eikä kävisi niinkuin Maija siskolle. Parempaan tulevaisuuden toivo alkoi taas vähitellen viritä ajatuksiin ja niin päivä toisensa jälkeen liukui kohti uusia edeltä arvaamattomia vaihteita.*²⁵⁸

Hanna Pukkila taas kirjoittaa teoksessaan ”Kotirintaman lapset” sota-ajan selviytymisen voiman virinneen myös siitä, että ”jokaisella oli yhtä vaikeaa”. Ilonhetket tulivat yhdessäolosta, ja kaikki olivat toistensa kohtalotovereita. Hänkin toteaa onnen tulleen ”arkipäivän pienistä hetkistä, lasten

---

²⁵⁷ Kivimäki 2019, 297.

²⁵⁸ SKS KRA. Evakkotyön tarina 3. c, 4. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

naurusta sekä luonnon kauneudesta”.²⁵⁹ Tietoisuus siitä, että sodan kauheet kohtasivat yhteisesti koko kansakuntaa, kenties auttoi ihmisiä kestämään omaa kärsimystään. Seuraava katkelma tuo esiin lapsen ymmärryksen siitä, että surua oli kaikilla. Kerronnassa myös painottuu se, että kiitollisuutta tunnettiin – tai osittain myös täytyi tuntea – surunkin keskellä: vaikka sisarus oli menehtynyt, olivat muut perheenjäsenet sentään säilyneet hengissä ja terveinä.

Välirauhan aika keväästä 1940 lähtien Sysmässä evakkona alkoi melko lohduttomissa merkeissä, kuten varmaan useimmilla muillakin kohtalotovereillamme. Oli vain yritettävä sopeutua tilanteeseen. Kärsittyään pahoin evakkomatkan aikana riittävän hoidon puutteesta silloisissa vaikeissa olosuhteissa, Maija siskolle oli ajatus pääsystä ikuisen lepoon tuntunut lohdulliselta, joskin hänen menetyksensä tuotti vanhemmille suurta murhetta ja lisäsi huolestumista meidän toisten lasten hyvinvoinnista. Saimme nyt kuitenkin iloita siitä, että me muut perheenjäsenet olimme säästyneet terveinä ja löytäneet toisemme erilaisten vaellusreittiemme lopulta yhtyessä. Kesän tulo toi saapuessaan sentään sinä kesänä runsaasti aurinkoa ja lämpöä. Se oli ilmaista kaikille.

Eräs evakkotyttö kertoo myös läheltä piti -tilanteesta, jonka tapahduttua koko perhe koki valtavan tunnemyrskyn kauhun hetkistä helpotukseen. Läheiset saivat aluksi virheellisen viestin kirkkoherralta, jonka mukaan perheen isä oli ”jäänyt kentälle” eli kaatunut rintamalla:

Mutta meille ei tullut kirjettä.

Sensijaan tuli Sällisen Mari sakean lumipyryn keskeltä ja vielä henkeään tapaillen kuulutti luokkahuoneen ovelta: -- Viljokii on sit mennyttä!” Sitten tuli kirkkoherra tuomaan virallista viestiä kentällejääneestä isästämme.

Kyyneleet eivät olleet ehtineet kuivua vielä, kun meille tuotiin sana Palikkalan kylän toisesta päästä Hildatädiltä: Pitää heti soittaa Seinäjoen Sotasairaalaan i s ä l l e !

Mikä riemunpäivä!

Mikä joululahja Taivaan Isältä!

---

²⁵⁹ Pukkila 2008, 9.

Sitä joulua en takuulla unohda koskaan. Jouluaatoksi saimme ensi kodin Peltolan talosta, jossa meille oltiin harvinaisen ystävällisiä. Viis siitä, että samaan huonetilaan majoittui 4-henkisen perheemme lisäksi Paavosetä, Hilmatäti, Taunoserkku ynnä seitsentoistiaat kaunottaret Elsa ja Vieno. Se oli sentään talon arvokkain huone. Suuri sali, jota lämmitti räiskyvä takkatuli. Tunnelma oli varsin kodikas.²⁶⁰

Kerronnasta välittyä sanoin kuvaamaton riemu, kun isä onkin hengissä. Sen tiedon voimin evakkotyttö jaksaa taas olosuhteiden rasituksia. Kodin tuhoutuminen, josta perhe oli saanut kuulla hetki ennen virheellistä suruviestiä, on painunut enemmän taka-alalle. Lisäksi majoituskin on järjestynyt juuri jouluaatoksi. Ahtaiden tilojen sijaan huomio kiinnittyy kotoisaan tunnelmaan ja takkatuleen, yhdessäoloon. Isäntäväenkin muistelija kuvailee kokeneensa erityisen ystävälliseksi.²⁶¹ Uskon, että tässä tiivistyy osittain selviytyminen rankoissa olosuhteissa: kun on jatkuva huoli rintamalla taistelevasta läheisestä, kotiseudusta sekä oman perheen kohtalosta, elämä on yhtä hetkestä hetkeen pyristelyä. Ja kun sitten pahin ei tapahdukaan, alkavat evakkouden väsyttävätkin olosuhteet tuntua jopa ylellisyydeltä. Riittää, että kaikki ovat hengissä.

---

²⁶⁰ SKS KRA. Evakkotyön tarina 9. b, 7. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

²⁶¹ SKS KRA. Evakkotyön tarina 9. b, 7. Evakkotyöt ja -pojat 1999–2000.

5. Päätelmät

Karjalan evakkotyttöjen ja -poikien sota-ajasta ja evakkomatkasta kertovassa muistitietoaineistossa kuvataan monipuolisesti erilaisia kielteisiä tunteita sekä korjaavia tunnekokemuksia. Toisen maailmansodan vaiheet olivat karjalaisille evakoille täynnä muutoksia ja menetyksiä, joihin piti sopeutua. Yhtä lailla evakko aika sisälsi kuitenkin myös toiveikkaita hetkiä ja hyvän elämän elementtejä, ainakin osalle lapsista. Useimmissa muistelukertomuksissa on havaittavissa monenlaiset elämän sävyt: traagisuus, syvä onni, lapsen mielikuvituksen kepeys sekä hallitsemattomat pelot. Myös arkiselle aherrukselle jää muisteluvastauksissa aikansa ja paikkansa.

Lapsen elämä Karjalassa ennen sotaa täyttyi työstä kotona ja koulussa. Yleinen kasvatusilmapiiri 1930-luvun Suomessa kannusti vanhempia ohjaamaan lasta kuuliaisuuteen, ahkeruuteen ja isänmaallisuuteen. Lasten fyysinen kuritus oli yleistä eikä lasten emotionaalisiin tarpeisiin juurikaan kiinnitetty huomiota. Hoivaan suhtauduttiin vähättelevästi ja lapsen oli usein turvauduttava omavoimaisuuteen haastavien tilanteiden ja tunteiden kohdatessa. Monessa aineistoni muisteluvastauksessa vaikeat tunteet saattavatkin liittyä jo aikaan ennen sotaa. Jotkut muistelijat kertovat kurituksesta tai vanhemmasta, joka ei pitänyt sylissä. Joitakuita oli kohdannut elämän muut vastoinkäymiset, kuten perheenjäsenen kuolema. Toisaalta monet muistelevat myös turvallista ja idyllistä lapsuutta koti-Karjalassa. Kylmä tunneilmasto ei ollut todellisuutta suinkaan jokaisessa perheessä.

Sodan lähestymisestä kertovissa muisteluvastauksissa korostuvat epä tietoisuus ja aikuisten vaitonaisuus. Lapset vaistosivat ilmassa leijuvan sodan uhkan. Suomen puolustusvoimien ylimääräiset harjoitukset sekä Neuvostoarmeijan desantit ovat jääneet monen muistelijan mieleen. Lapset osasivat poimia ympäristön muutoksista ja aikuisten eleistä tiedonmurusia, joiden perusteella he arvailivat ja tulkitsivat asioiden tilaa. Aikuisten varautunut mielenmaisema muuttivat lastenkin tunneilmapiirin levottomammaksi.

Sodan syttyminen ja evakkomatkan alku oli usealle keruuseen vastanneista hyvin järkyttävä tapahtuma. Kokemuksen rajuuteen vaikutti muistelijan asuinpaikkakunta sekä ajankohta: kuinka lähellä rajaa koti sijaitsi sekä käsiteltiinkö ensimmäistä vai toista evakkoon lähtöä. Lisäksi esimerkiksi

muistelijan ikä tai mahdollinen traumatisoituminen tapahtumahetkellä ovat vaikuttaneet siihen, mitä tapahtumista ylipäättänsä tavoitetaan. Pelkoa aiheuttivat esimerkiksi kotiseutua pommittaneet neuvostoarmeijan lentäjät, joiden takia rukoiltiin pilvisiä säitä. Jotkut joutuivat evakkomatkan alussa myös pakenemaan pommituksia esimerkiksi metsään. Luonnollisesti juokseminen henkensä edestä on ollut traumaattinen tapahtuma.

Myös kodin menettäminen ja evakkomatkiaan kiireessä lähteminen kuvattiin usein kaoottiseksi ja kauhistuttavaksi. Aikuisten hätä ja itkuisuus mainitaan toistuvasti. Moni vastaaja muistelee, ettei lapsena välttämättä ymmärtänyt, mistä oli kyse. Mieleen on jäänyt vain yleinen tunnelma suuresta huolestuneisuudesta ja hämmentyneisyydestä siitä, mitä on tapahtumassa. Perheet joutuivat eroamaan, kun isä joutui lähtemään sotaan ja äiti lasten kanssa evakkoon. Tulevasta ei tiedetty, ja kuluttava matkanteko aloitettiin. Evakot joutuivat kestäämään niukkuutta sekä majoittumaan toistuvasti uusiin isäntäperheisiin. Tuurista riippuen heitä kohtasi majoittajiensa luona vieraanvaraisuus tai torjuva, vihamielinenkin asenne. Paikallisväestön keskuudessa evakkoja kohtaan koettiin usein runsaasti ennakkoluuloja. Lisäksi monet kokivat heidät suureksi vaivaksi jo muutenkin haastavassa tilanteessa.

Evakkoon lähtö ja uusille asuinsijoille muuttaminen muovasi merkittävästi karjalaisten lähtijöiden identiteettiä. Uusilla asuinsijoilla muun väestön ennakkoluulot muuttivat siirtoväen käsitystä itsestään: he alkoivat myös suhtautua itseensä evakkoina, omana ryhmänään. Kodin menetys teki jo itsessään evakkojen omanarvontunnosta haavoittuneen. Mahdollinen paikallisväestön varautuneisuus ja pilkka syvensivät erilaisuuden kokemusta entisestään. Konkreettisesti erot näkyivät esimerkiksi murteessa. Evakot eivät välttämättä ymmärtäneet täysin uuden paikkakuntansa murretta ja päinvastoin. Lisäksi paikallisväestö kritisoi karjalaisia myös muista kansankulttuurisista eroista tai kokivat katkeruutta, jos karjalaiset saivat osan alueen viljelysmaista. Aineistossani toistuukin vahvasti se, että evakkolapset mielsivät itsensä altavastajiksi. Jotkut myös halusivat ponnistella kahta kauheammin eteenpäin ja näyttää, mihin ”evakosta” on. Joku saattoi ahkeroida koulussa, toinen isäntäväen antamien pelto- tai metsätöiden parissa.

Yksi merkittävimmistä pelkoa ja ahdistusta aiheuttavimmista kokemuksista liittyi vainajiin. Jo ennen sotaa lapsi oli saattanut kokea läheisen menetyksen: esimerkiksi lapsikuolleisuuden yleisyyden takia usea keruuseen vastanneista kertoo yhden tai useamman sisaruksistaan menehtyneen sairauteen. Myös vanhempien menetyksistä puhutaan. Aineistossa sotaan kytkeytyvät kuolemantapaukset

liittyivät usein sankarivainajiin, joita evakot kertoivat nähneensä erityisesti junissa, joissa heitä kuljetettiin kotipaikkakunnille haudattaviksi. Sankarivainajien ruumiista puhuttaessa toistuvat usein pelko, kauhu ja inho kuoleman rujoutta kohtaan. Kuvataan kammottavaa löyhkää ja karmeaa näkyä. Usein sodan uhrien ruumiiden näkemiseen liittyvä elementti on myös täydellinen yhtäkkisyys – karmeaan tilanteeseen ei ole voinut ennalta varautua. Läheisten kuolemasta kerrottaessa käsitellään enemmän yksinjäämistä, avuttomuutta ja sopeutumisen pakkoa menetyksen edessä. Saatetaan ihmetellä, miksi äiti meni kuolemaan ja jätti lapsensa yksin vailla elämänohjeita. Tai sitten voidaan todeta, että kun läheisen aika oli lähteä, asialle ei voinut yhtään mitään. Toisinaan lapsi saattoi myös jähmettyä emotionaalisesti menetyksen kohdatessa: tilannetta ei ollut aikaa tai mahdollisuutta jäädä käsittelemään ja asia oli työnnettävä syrjään. Useimmissa muistelukertomuksissa ei myöskään mainita, että aikuiset olisivat antaneet emotionaalista tukea lapselle.

Evakkolasten kielteisten kokemusten vastavoimana olivat elämänmyönteiset asiat ja tunteet. Epävarmuuden, kaaoksen ja menetyksen keskelläkin oli kauneutta ja voimaa. Monien muistelijoiden luontosuhde näyttää saaneen kipinän jo lapsuuden maisemista. Niiden muisteluun toki vaikuttaa myös yhteisesti muisteltu ja kaivattu, menetetty Karjala, jonka veroista ei enää milloinkaan voinut löytää. Erityisesti muistellaan Karjalan vehreitä keväitä ja kesiä sekä Laatokan rantoja. Kokemukset luonnon hoivaavuudesta toistuvat myös uusilla asuinsijoilla: evakkolapset nauttivat päästessään esimerkiksi uimaan tai leikkimään ulkoleikkejä. Auringon lämpö tuntuu tuoneen elämälle merkityksen epävarmoinakin aikoina ja evakkojen sopeutuessa asumaan uusille, vieraille asuinseuduille.

Leikki ylipäättään säilyi lasten elämässä sodasta huolimatta. Leikit värittyivät toisinaan sodan teemoilla. Pojat saattoivat rakennella leikkiaseita ja tyttöjen paperinuket saivat ylleen pikkulotan tai pikkusotilaan asut. Joissakin muisteluvastauksissa mainitaan myös hautajaisleikit, vaikka aikuiset eivät niistä aina pitäneetkään. Tulkitsen leikin olleen lapsen keino käsitellä ympäröivää todellisuutta ja muutoksia. Leikissä lapsi sai itse hallita tapahtumia ja ottaa aktiivisen toimijan roolin, mikä edisti psyykkistä hyvinvointia. Esimerkiksi sotaleikissä lapsi saattoi päättää, että suomalaiset sotilaat löivät vihollisen ja rauha tuli jo. Leikin ohella turvallisuuden ja pysyvyyden lähteinä olivat myös kotieläimet, jotka olivat agraariyhteiskunnan perheissä tavallisia. Sodan syttyessä lähes jokaisesta eläimestä piti luopua, mikä aiheutti lapselle surua. Jos kotieläin piti itse surmata ennen evakkoon lähtöä, tilanne oli vielä tuskallisempi.

Tärkeää lapsen selviytymisen kannalta on aineistoni perusteella ollut myös usko ja hengellinen elämä. Karjalassa lapset vanhempineen kuuluivat pääasiassa ortodoksiseen tai luterilaiseen kirkkokuntaan. Jumalanpalvelukset, pyhäpäivät ja hengelliset laulut kuuluivat monen karjalaisen lapsen elämään. Kun sota syttyi ja elämä sellaisenaan romahti, moni lapsi sai lohtua ajatellessaan esimerkiksi suojelusenkeleitä. Aineistossani jokunen kuvailee myös nähneensä enkelin. Lisäksi moni keruuseen vastannut kertoo koko perheen rukoilleen yhdessä tai vanhemman laulaneen hengellisiä lauluja. Jumalaa rukoillaan erityisesti tilanteissa, kun kodin menetys on lähellä tai esimerkiksi neuvostoarmeijan lentokoneet pommittavat kotiseutua. Myös perheenjäsenen kuollessa usko saattoi lohduttaa, sillä vainajan saatettiin ajatella pääsevän ”ikuiseen lepoon”.

Korjaavia tunnekokemuksia evakkolapsilla olivat arkiseen elämään kuuluvat positiiviset tunteet. Lapsuus ei välttämättä loppunut sotaan, vaikka jotkut evakot sanoittavatkin kertomuksissaan juuri näin käyneen. Rauhan ja ilon pilkahduksia saattoi ilmaantua perheen kesken vietetystä ajasta, toverisuhteista sekä leikin ja mielikuvituksen maailmasta. Valtavia helpotuksen tunteitakin koettiin. Aineistossa korostuu, miten valtaviin vaikeuksien jälkeen mikä tahansa kelpollisesti sujuva asia voi tuntua lähes euforiselta. Esimerkiksi pitkän matkanteon jälkeen perheen päästessä vihdoin majoittumaan sisätiloihin helpotus on syvää, oli majapaikka miten ahdas tahansa. Myös tieto läheisestä, joka sittenkin on elossa, nostattaa mieleen helpotuksen ja liikituksen. Kehon ja mielen väsymys jatkuvassa stressitilanteessa herkisti myös voimakkaiden tunteiden kokemiseen.

Tutkimukseni tärkein anti onkin huomata, miten kriisitilanteissakin lapsen kyky selviytyä saattaa kantaa. Sodasta puhutaan usein kärsimyksen kautta, hyvästä syystä. Muisteluaineistoni perusteella moni lapsista kärsi, mutta huomasi silti ympärillään myös muun elämän, oli se kuinka hauraissa kantimissa tahansa. Evakkomatalla kaiken hädän keskellä joku lapsista saattoi havainnoida tarkasti ympäröivää luontoa ja kokea matkanteon toisinaan jopa seikkailuna. Usein tärkein eteenpäin vievä voima olivat arkiset, hyvin tavalliset asiat.

Koska aineistoni on koottu vuosikymmeniä sodan jälkeen, en voi myöskään suoraan tehdä päätelmiä siitä, miten muistelijat todella kokivat kaiken ollessaan lapsia. Kulunut aika on muokannut muistelijaa itseään sekä heidän suhdettaan lapsuuden tapahtumiin. ”Muisteltu minä” kokemuksineen on aina senhetkinen versio ”nykyisen minän” kertomana. Muistot muuntuvat, ihmismieli ei tiedosta kaikkea – ei menneessä eikä nykyisyydessä – ja eletty elämä sekä suomalaisten yhteiset muistot sodasta ovat

saattaneet vaikuttaa siihen, miten ja mitä tapahtumista muistetaan. Keruuseen vastanneet eivät myöskään edusta kaikkien evakkojen yhteistä ääntä, vaikka samankaltaisuuksia heidän kertomuksissaan onkin. Oma ajatukseni on, että keruuseen vastanneet ovat tietyllä tavalla niitä, jotka jollakin tavoin selvisivät. Ainakin he rakensivat elämänsä aikuisuuteen asti ja vuosikymmeniä myöhemmin ovat halunneet pysähtyä kirjoittamisen ääreen ja kertoa muistoistaan. Mielestäni se on osoitus siitä, että sota-ajan kokemukset, niin kauhun täyttämät kuin kauniitkin, ovat jäsentyneet osaksi heidän elämäntarinaansa.

Lähteet ja kirjallisuus

I ARKISTOLÄHTEET

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (SKS KRA), Helsinki

Evakkopoikien ja -tyttöjen tarinat – Evakkolasten tarinoita 1990-luvulta

II KIRJALLISUUS

Abrams, Lynn, *Oral History Theory*. Routledge: Oxfordshire, 2010.

Ahokas, Liisa, *Evakkomatalla. Karjalaisten kokemuksia ensimmäiseltä evakkomatkalta*. Suomen historian julkaisuja 1: Turku, 2009.

Almqvist, Fredrik, "Ihmisen elämänkaari". Teoksessa Moilanen, Irma & Räsänen, Eila & Tamminen, Tuula & Almqvist, Fredrik & Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (toim.), *Lasten- ja nuorisopsykiatria*. Kustannus Oy Duodecim: Helsinki, 2004, s. 117–127.

Feldt, Taru & Mäkikangas, Anne, "Selviytymiskeinot ja niiden käyttöä suuntaavat persoonallisuuden ominaisuudet". Teoksessa Feldt, Taru & Metsäpelto, Riitta-Leena (toim.), *Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet*. PS-kustannus: Jyväskylä, 2009.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006.

Fingerroos, Outi & Häyrynen, Maunu (toim.), *Takaisin Karjalaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2012, s. 157–175.

Forsberg, Hannele, "Havaita, nimetä, uudelleen määrittää, vaieta – Lapsia koskettavan kotiväkivallan kategorisoinnista". Teoksessa *Työväenhistorian ja perheen tutkimuksen seuran vuosikirja. Väki voimakas*, 2004.

Haapalahti, Suvi, *Isänmaan isättömät. Sotaorpos osana toisen maailmansodan jälkeistä suomalaista yhteiskuntaa*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, 2007.

Kaarninen, Mervi, "Jätimme kotimme ja astuimme junaan. Kahden koulutyön kirjeenvaihto 1942–1945." Teoksessa Tikka, Marko & Taskinen, Ilari & Nevala-Nummi Seija-Leena *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo & Tampereen Historiallinen Seura: Tampere, 2015, s. 180–199.

Kaarninen, Mervi & Aapola, Sinikka, "Näkökulmia suomalaisen nuoruuden ja nuorison historiaan". Teoksessa Kaarninen, Mervi & Aapola, Sinikka (toim.), *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2003, s. 9–31.

Keltikangas-Järvinen, Liisa, "Temperamentti – persoonallisuuden biologinen selkäranka". Teoksessa Feldt, Taru & Metsäpelto, Riitta-Leena (toim.), *Meitä on moneksi. Persoonallisuuden psykologiset perusteet*. PS-kustannus: Jyväskylä, 2009.

Kinnunen, Taina, *Vahvat yksin, heikot silytyksin. Otteita suomalaisesta kosketuskulttuurista*. Kirjapaja: Helsinki, 2013.

Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. History of Warfare, Volume 69. Brill: Leiden, 2012.

Kivimäki, Ville, "Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa." Teoksessa Annola, Johanna & Kivimäki, Ville & Malinen, Antti (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino: Tampere, 2019, s. 9–38.

Kivimäki, Ville & Männistö, Anssi, *Sodan särkemä arki*. Werner Söderström Osakeyhtiö: Helsinki, 2016.

Kivimäki, Ville, *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY: Helsinki, 2013.

Klemelä, Esko, "Transferenssi ja vastatransferenssi". Teoksessa Klemelä, Esko & Mälkönen, Kristiina & Sammallahti, Pirkko (toim.), *Terapeutin huoneessa. Kirjoituksia psykoanalyttisestä menetelmästä*. Therapeia-säätiö: Helsinki, 2011, s. 81–161.

Koski, Leena, "Oppikoulunuoruus 1940–1950-luvuilla". Teoksessa Kaarninen, Mervi & Aapola, Sinikka (toim.), *Nuoruuden vuosisata – Suomalaisen nuoruuden historia*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2003, s. 283–313.

Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iiris (toim.), *Sodan haavoittama lapsuus*. Gummerus Kustannus Oy: Helsinki, 2010.

Laitila, Teuvo, "Kansanomainen ja kirkollinen ortodoksisuus Raja-Karjalassa". Teoksessa Nevalainen, Pekka & Sihvo, Hannes, *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 1998, s. 383–415.

Laurén, Kirsi & Malinen, Antti, *Shame and silences: children's emotional experiences of insecurity and violence in postwar Finnish families*. *Social History*, 46:2, 193–220. Routledge Taylor & Francis Group: Lontoo, 2021.

Leino, Mia & Viitanen, Kirsi, "Aikuiseksi kasvaminen suomalaisessa maalaisperheessä 1940–1950-luvuilla". Teoksessa Kaarninen, Mervi & Aapola, Sinikka (toim.), *Nuoruuden vuosisata – Suomalaisen nuoruuden historia*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2003, s. 187–197.

Malinen, Antti & Tamminen, Tuomo, *Jälleenrakentajien lapset. Sotien jälkeinen Suomi lapsen silmin*. Gaudeamus: Helsinki, 2017.

Mankinen, Kaija & Jokinen, Irja & Lintu, Ritva & Schulman, Marja, *Pikkulapsesta koululaiseksi. Psykodynaaminen näkökulma tunne-elämän ja ihmissuhteiden kehitykseen*. Therapeia-säätiö: Helsinki, 2015.

Markkola, Pirjo, "Moninainen maalaisnuoriso". Teoksessa Kaarninen, Mervi & Aapola, Sinikka (toim.), *Nuoruuden vuosisata – Suomalaisen nuoruuden historia*. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2003, s. 129–159.

Markkola, Pirjo, "Negotiating Family, Education and Labor. Working-Class Children in Finland in the Nineteenth and Twentieth Centuries". Teoksessa Aasgaard, Reidar & Bunge, Marcia J. & Roos, Merethe (toim.) *Nordic Childhoods 1700–1960. From Folk Beliefs to Pippi Longstocking*. Routledge: New York, 2018, s. 163–174.

Masten, Ann S. & Gewirtz, Abigail H. "Resilience in Development: The Importance of Early Childhood". Julkaisussa *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Centre of Excellence for Early Childhood Development, University of Minnesota: 2006.

Mykkänen, Johanna & Aalto, Ilana, *Isyyden ihanteet, arki ja kokemukset. Raportti isyyden tutkimuksesta Suomessa*. Nuorisotutkimusverkosto; Nuorisotutkimusseura: Verkkojulkaisu 34, 2010.

Nordling, Esa & Toivio, Timo, *Mielenterveyden psykologia*. Edita Prima Oy: Helsinki, 2011.

Nummenmaa, Lauri, *Tunnekartasto*. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 2019.

Näre, Sari & Kirves, Jenni & Siltala, Juha (toim.), *Sodan kasvattamat*. Werner Söderström Osakeyhtiö: Helsinki, 2010 (2. painos).

Palomäki, Antti, *Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen*. Tampere University Press: Tampere, 2011.

Pajari, Ilona & Jalonen, Jussi & Miettinen, Riikka & Kanerva, Kirsi (toim.), *Suomalaisen kuoleman historia*. Gaudeamus: Helsinki, 2019.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne, *Kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino: Tampere, 2009.

Poijula, Soili, *Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen*. Kirjapaja: Helsinki, Jyväskylä, 2007.

Pukkila, Hanna, *Kotirintaman lapset*. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki, 2008.

Pyöli, Raija, ”Rajakarjalaiset ja muuttuva identiteetti.” Teoksessa Suutari, Pekka (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2013, s. 159–181.

Pöysä, Jyrki, *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Suomen kansantietouden tutkijain seura: Joensuu, 2015.

Raninen-Siiskonen, Tarja, *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 1999.

Savolainen, Ulla, *Koti, menetys ja paluu. Koti kannakselaisten lapsievakkojen matkakertomuksissa*. Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Folkloristiikka, 2007.

Sihvo, Jouko, ”Luterilaisuus Karjalassa”. Teoksessa Nevalainen, Pekka & Sihvo, Hannes, *Karjala. Historia, kansa, kulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 1998, s. 416–448.

Suominen, Jaakko, ”Mediasta kysymässä. Radiota, televisiota, puhelinta ja tietokonetta käsittelevät keruukutsut aineistona”. Teoksessa Lakomäki, Sami & Latvala, Pauliina & Laurén, Kirsi (toim.), *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2011, s. 233–258.

Tuan, Yi-Fu, *Landscapes of Fear*. University of Minnesota Press: Minneapolis, 1979.

Viljamaa, Janne, *Hirveä häpeä. Suomalainen häpeä ja kuinka siitä pääsee eroon*. Atena Kustannus Oy: Jyväskylä, 2018.

Waris, Heikki & Jyrkilä, Vieno & Raitasuo, Kyllikki & Siipi, Jouko, *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen Karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*. Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki, 1952.

III WWW-SIVUT

Jeskonen, Jenni, 'Onko Äänislinnasta mitään jäljellä? Suomalaismiehityksen päättymisestä Petroskoissa on 75 vuotta, eikä teatteriin enää tahdo riittää suomalaisia näyttelijöitä', Helsingin Sanomat, 2019

[<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006154976.html>].

Kilponen, Anna, 'Psykoanalyttikko Pirkko Siltala puhuu taakkasiirtymästä, työstämätön trauma siirtyy yli sukupolvien', Kaleva.fi, 26.4.2017

[<https://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/psykoanalyttikko-pirkko-siltala-puhuu-taakkasiirtymasta-tyostamaton-trauma-siirtyy-yli-sukupolvien/758208/>].

Linnankivi, Anssi & Linnankivi, Riitta, 'Jaakko Linnankivi 1930–2017', Helsingin Sanomat, 2017

[<https://www.hs.fi/muistot/art-2000005130855.html>].

Luovutettu Karjala -verkkosivusto

[<http://luovutettukarjala.fi>].

Ortodoksi.net-verkkosivusto

[<https://www.ortodoksi.net/index.php/Etusivu>].

Trötschkes, Rita, 'Talvisodan myytit', yle.fi, 30.12.2009, päivitetty 8.11.2016

[<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2009/12/30/talvisodan-myytit>].

'Tunnekokemusten teoriaa', Helsingin yliopisto

[https://tuhat.helsinki.fi/portal/files/57883775/Tunnekokemusten_teoriaa.pdf].

Kerro vielä evakkopojan tai evakkotytön tarina!

Tänäänkin vaeltavat lukematomat lapset eri puolilla maailmaa evakkotaipaleella. Järkyttävät kokemukset syöpyvät lasten muistiin ja vaikuttavat koko elämän ajan. On aiheellista, että näitä muistoja aikanaan puretaan ja samalla selviydytään niiden paineista.

Suomalaisten lasten ensimmäisen evakkomatkan alkamisesta on kohta kulunut 60 vuotta. Meitä talvisodan ja jatkosodan evakkolapsia on kuitenkin vielä muistelemassa ja kertomassa jälkipolville sekä lapsuuden kodin onnellisista että evakkovuosien katkerista kokemuksistamme.

Viime vuosina on eri yhteyksissä: puheissa, kirjallisuudessa, elokuvissa ja näytelmissä sekä lehdissä ja muussa viestinnässä muisteltu siirtokarjalaisten kohtaloita. Juuriltaan karjalaiset ovat kokoontuneet tarinatapahtumiinsa ja käyneet kotiseutumatkoilla muistelemassa lapsuuden kultaisia aikoja. On tallennettu karjalaisen naisten elämäntarinoita, joihin on sisällynyt myös lapsuuden aikaa. On kuitenkin aiheellista, että erikseen kirjoitetaan ja tallennetaan evakkolasten omien elämysten ja kokemusten pohjalta kuvauksia raskailta sotavuosilta.

Sijoita tarinasi mahdollisuuksien mukaan sotavuosien ajallisiin kehyksiin: Talvisotaa pakoon – paluu kotiin – uusi pako – sopeutuminen muun Suomen elämään. Siirtymäaika onnellisesta karjalaisesta, lapsuusajasta evakon aikakautteen oli verraten lyhyt, mutta

täynnä syviä lapsen omia elämyksiä ja kokemuksia, joita on aihetta vieläkin tutkia. Toivon, että evakkopojan ja -tytön kirjoituksiin sisällytetään myös kotipaikkakunnan luonnon kuvausta, nimistöä, omaa murretta ja sanontoja, kotitöitä, esineitä ja asuja, kouluelämää, leikkejä ja leikkivälineitä, marjastamista, liikuntaa ja laulua yms. Totta kai toivon runoja ja piirroksiakin muistojen elävöittämiseksi. Miten kohtasit lapsuutesi kotiseutumatkalla?

Evakkopoika- ja evakkotytötkirjoitukset tulee lähettää 31.1.2000 mennessä osoitteella Karjala-lehti, PL 4, 53101 Lappeenranta. Kuoreen pyydetään merkitsemään sana "Evakkopoika" tai "Evakkotyttö".

Karjala-lehti on luvannut julkaista valittuja evakkopoikien ja -tyttöjen tarinoita.

Suomalaisuuden Kirjallisuuden Seura on puolestaan luvannut tallentaa kaikki lähetetyt tarinat arkistoonsa tutkijoiden sekä asiasta kiinnostuneiden luettavaksi.

Oma tarkoitukseni on perehtyä tähän aineistoon selvittääkseni tutkijan tavoin, mitkä asiat ja aihepiirit ovat keskeisemmin säilyneet evakkopoikien ja -tyttöjen muistinvaraisissa kirjoituksissa.

Tuu mukkaa varmistammaa, et meitä tiijot ja muistot säilyy sukupolvilta seuraavil! Kirjoita tarina!

**Jaakko Linnankivi
evakkopoika
Helsinki**

*Julkk. 30.9.99
5.4*

Liite 2. Kartta luovutetun Karjalan alueista.

